

2	-----	אבות דרבי נתן
2	-----	פרק ראשון
10	-----	פרק שני
17	-----	פרק שלישי
21	-----	פרק רביעי
25	-----	פרק חמישי
26	-----	פרק ששי
30	-----	פרק שביעי
32	-----	פרק שמיני
34	-----	פרק תשיעי
37	-----	פרק עשירי
38	-----	פרק אחד עשר
41	-----	פרק שנים עשר
47	-----	פרק שלשה עשר
48	-----	פרק ארבעה עשר
50	-----	פרק חמשה עשר
53	-----	פרק ששה עשר
56	-----	פרק שבעה עשר
58	-----	פרק שמונה עשר
60	-----	פרק תשעה עשר
61	-----	פרק עשרים
63	-----	פרק אחד ועשרים
64	-----	פרק שנים ועשרים
65	-----	פרק שלשה ועשרים
67	-----	פרק ארבעה ועשרים
68	-----	פרק חמשה ועשרים
72	-----	פרק ששה ועשרים
73	-----	פרק שבעה ועשרים
75	-----	פרק שמונה ועשרים
77	-----	פרק תשעה ועשרים

79	-----	פרק שלשים
81	-----	פרק אחד ושלשים
83	-----	פרק שנים ושלשים
85	-----	פרק שלשה ושלשים
88	-----	פרק ארבעה ושלשים
92	-----	פרק חמשה ושלשים
94	-----	פרק ששה ושלשים
97	-----	פרק שבעה ושלשים
101	-----	פרק שמונה ושלשים
103	-----	פרק תשעה ושלשים
104	-----	פרק ארבעים
107	-----	פרק אחד וארבעים

אבות דרבי נתן

פרק ראשון

(א) משה

נתקדש בענן, וקיבל תורה מסיני שנאמר: (שמות כד) "וישכון כבוד ה' על הר סיני" - למשה לטהרו. - זה היה אחר עשרת הדברות, דברי ר' יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר: (שם) "ויכסהו הענן ששת ימים" - למשה. הדא הוא דכתיב: (שם) "ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן" - לחלוק לו כבוד למשה. אמר רבי נתן: מפני מה נתעכב משה כל ששת ימים ולא שרה עליו דבור? - בשביל שימרק מכל אכילה ושתיה שהיה במעיו עד שעה שנתקדש ויהא כמלאכי השרת. אמר לו רבי מתיא בן חרש: רבי, לא אמרו אלא לאיים עליו, כדי שיקבל עליו דברי תורה באימה ביראה ברתת ובזיע. שנאמר: (תהלים ב) "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה". מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתיא בן חרש, שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה. פירש ר' יאשיה לדרך ארץ. אמר לו ר' מתיא בן חרש: רבי, מה לך

לעזוב דברי אלוהים חיים ולשטוף בדרך ארץ? ואף על פי שאתה רבי ואני תלמידך, אין טוב לעזוב דברי אלוהים חיים ולשטוף בדרך ארץ. ואמרו: כל זמן שיושבין ועוסקין בתורה, היו דומין למקנאין זה לזה. וכשנפטרין, דומין כשהן אוהבים מנעוריהם: (ב) על ידי משה ניתנה תורה בסיני שנאמר: (דברים ה) "ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי". ולהלן הוא אומר: (ויקרא כו) "אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה". תורה שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל, לא נתנה אלא על ידי משה, שנאמר: "ביני ובין בני ישראל". זכה משה להיות שליח בין בני ישראל למקום. משה עשה את איל המלואים ואת שמן המשחה, ומשח בו אהרן ובניו כל שבעת ימי המילואים. ממנו נמשחו כוהנים גדולים ומלכים. ואלעזר שרף פרת החטאת, שממנו טמאים מטהרים לדורות. אמר רבי אליעזר: גדולה מידה זו שהיא נוהגת לדורות. שאהרן ובניו נתקדשו בשמן המשחה, שנאמר: (שמות ל) "ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי": (ג) יהושע קבל ממשה, שנאמר: (במדבר כז) "ונתתה מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני ישראל". זקנים קבלו מיהושע, שנאמר: (שופטים ב) "ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל". שופטים קבלו מיהושע, שנאמר: (רות א) "ויהי בימי שפוט השופטים". נביאים קבלו משופטים, שנאמר: (ירמיה ז) "ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח". חגי זכריה ומלאכי קבלו מנביאים. אנשי כנסת הגדולה קבלו מחגי זכריה ומלאכי. והם אמרו שלשה דברים: הווי מתונין בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה: (ד) הווי מתונין בדין כיצד? מלמד שיהא אדם ממתין בדין. שכל הממתין בדין - מיושב בדין. שנאמר: (משלי כה) "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה". ולא שהעתיקו אלא שהמתינו. אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו: בראשונה היו

אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו, שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים, ועמדו וגנזו אותם. עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם.

שנאמר: (משלי ז) "וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב וגו' והנה אישה לקראתו, שית זונה ונצורת לב, הומיה היא וסוררת, בביתה לא ישכנו רגליה, פעם בחוץ פעם ברחובות, ואצל כל פנה תארוב. והחזיקה בו ונשקה לו, העיזה פניה ותאמר לו, זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי, על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך. מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי, מור אהלים וקנמון. לכה נרוה דודים עד הבקר, נתעלסה באהבים, כי אין האיש בביתו, הלך בדרך מרחוק, צרור הכסף לקח בידו, ליום הכסא יבא ביתו". וכתוב בשיר השירים "לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים, נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים, שם אתן את דודי לך". וכתוב בקהלת "שמח בחור בילדותך, ויטיבך לבך בימי בחורותיך, והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, ודע כי על כל אלה יביאך האלוהים במשפט". וכתוב בשיר השירים "אני לדודי ועלי תשוקתו". הווי, לא שהמתינו, אלא שפירשו. דבר אחר: הווי מתונים בדין כיצד? מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו, ואל יהי מקפיד על דבריו. שכל המקפיד על דבריו משכח את דבריו. שכן מצינו במשה רבנו ששכח את דבריו. שנאמר: (במדבר לא) "ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר ציווה ה' את משה". משה ציווה, ולא אותי ציווה. את משה אחי אבא ציווה, ואותי לא ציווה. והיכן מצינו במשה שהקפיד על דבריו? הרי הוא אומר בפקודי החיל: (שם) "ויקצוף משה על פקודי החיל ויאמר אליהם משה, החייתם כל נקבה". אם כן מה תלמוד לומר כל נקבה? אלא זו עצה שיעץ בלעם הרשע על ישראל. דכתיב: (שם כד) "ועתה הנני הולך לעמי, לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים". אמר לו: עם זו שאתה שונא, רעב הוא לאכילה, וצמא הוא לשתייה, ואין להם שיאכלו ושישתו אלא מן בלבד. לך ותקן להם קובות, והנח להם מאכל ומשתה, והושב בהן נשים יפות בנות מלכים, כדי שיזנו העם

לבעל פעור, ויפלו ביד המקום. מיד הלך ועשה בלק כל מה שאמר לו בלעם הרשע. ראה מה גרם לו בלעם הרשע לישראל, שנפלו מהן עשרים וארבעה אלף. שנאמר: (שם כה) "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף". והלא דברים קל וחומר: ומה משה רבנו חכם גדול שבגדולים, אב לנביאים, בשעה שהקפיד על דבריו שכח את דבריו, אנו על אחת כמה וכמה. מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו ולא יהיה מקפיד על דבריו. בן עזאי אומר: הוי זהיר בדבריך מבטלה: (ה) ועשו סייג לתורה ועשה סייג לדבריך, כדרך שעשה הקדוש ברוך הוא סייג לדבריו, ואדם הראשון עשה סייג לדבריו, תורה עשתה סייג לדבריה, משה עשה סייג לדבריו, ואף איוב ואלו נביאים וחכמים כולם עשו סייג לדבריהם. איזהו סייג שעשה הקדוש ברוך הוא לדבריו? הרי הוא אומר: (דברים כט) "ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת". מלמד שגלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם, שעתידין הדורות כך לומר: "על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת?". לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, כתוב והנח לדורות הבאים, "ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' וגו' וילכו ויעבדו אלוהים אחרים וישתחוו להם, אלוהים אחרים אשר לא ידעום ולא חלק להם". הא למדת שעשה הקדוש ברוך הוא סייג לדבריו. וכתוב בתריה מה שהיו עתידין לומר עדיין, שהוציא הקדוש ברוך הוא שכר בריותיו בשלום. איזהו סייג שעשה אדם הראשון לדבריו? הרי הוא אומר: (בראשית ב) "ויצו ה' אלוהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות". לא רצה אדם הראשון לומר לחוה כדרך שאמר לו הקדוש ברוך הוא, אלא כך אמר לה, ועשה סייג לדבריו יותר ממה שאמר לו הקדוש ברוך הוא: "ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלוהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותו". שרצה לשמור את עצמו ואת חוה מן העץ אפילו בנגיעה. באותה שעה היה נחש הרשע נטל עצה בלבו, אמר: הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם, אלך ואכשיל את חוה. הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה. אמר לה, אם לנגיעה את אומרת ציווה עלינו הקדוש

ברוך הוא, הריני נוגע בו ואיני מת, אף את אתם תגעי בו אי את מתה. מה עשה הנחש הרשע באותה שעה? עמד ונגע באילן בידי וברגליו, והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ. כיון שראהו אותו אילן, היה צווח עליו ואמר לו: רשע רשע, אל תגע בי, שנאמר: (תהלים לו) "אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנדני": (ו) דבר אחר: "אל תבואני רגל גאווה" - זה טיטוס הרשע, שנשחקו עצמותיו, שהיה מורה בידו והיה מכה על גבי המזבח ואומר: לקוס לקוס, את מלך ואני מלך, בוא ועשי עמי מלחמה. כמה שוורים נשחטו עליך, כמה עופות נמלקו עליך, כמה יינות נסכו עליך, כמה בשמים קטרו עליך, אתה הוא שמחריב את כל העולם. שנאמר: (ישעיה כט) "הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, ספו שנה על שנה חגים ינקפו". ושוב אמר לה: אם לאכילה את אומר ציווה עלינו הקדוש ברוך הוא, הריני אוכל ממנו ואיני מת, ואף את תאכלי ואי את מתה. מה אמרה חוה בדעתה: כל הדברים שפקדני רבי מתחלה שקר הם. לפי שאין חוה קורא לאדם הראשון מתחלה אלא רבי. מיד נטלה ואכלה, ונתנה לאדם ואכל. שנאמר: (בראשית ג) "ותרא האישה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים" וגו': (ז) עשר קללות נתקללה חוה באותה שעה שנאמר: (בראשית ג) "אל האישה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך". אלו שתי רביעיות דם: אחת דם צער נדה, ואחת דם צער בתולים. עצבונך זה צער גידול בנים. והרונך זה צער העבור. בעצב תלדי בנים כמשמעו. ואל אישך תשוקתך מלמד שהאישה משתוקקת על בעלה בשעה שהוא יוצא לדרך. והוא ימשל בך שהאיש תובע בפה והאישה תובעת בלב. עטופה כאבל, וחבושה מכל אדם בבית האסורין, ומנודה מכל אדם. מי גרם לנגיעה זו? סייג שסג אדם הראשון שעשה לדבריו. מכאן אמרו: אם סג אדם לדבריו אין יכול לעמוד בדבריו. מכאן אמרו: אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר' יוסי אומר: טוב עשרה טפחים ועומד, ממאה אמה ונופל. מה חשב נחש הרשע באותה שעה? אלך ואהרוג את אדם ואשא את אשתו

ואהיה מלך על כל העולם כולו, ואלך בקומה זקופה, ואוכל כל מעדני עולם.
אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה אמרת אהרוג את אדם ואשא את חוה,
לפיכך איבה אשית. אתה אמרת אהיה מלך על כל העולם, לפיכך ארור אתה
מכל הבהמה. אתה אמרת אלך בקומה זקופה, לפיכך על גחונך תלך. אתה
אמרת אוכל כל מעדני עולם, לפיכך עפר תאכל כל ימי חיך. רבי
שמעון בן מנסיא אומר: חבל על שמש גדול שאבד מן העולם. שאלמלא נתקלל
הנחש, היה לו לכל אחד ואחד מישראל שני נחשים בתוך ביתו. אחד משגרו למערב
ואחד משגרו למזרח, ומביאים להם סנדלכים טובים אבנים טובות ומרגליות וכל
כלי חמד טוב שבעולם, ואין כל ברייה יכולה להחזיק אותן. ולא עוד, אלא
שהיו מכניסין אותן תחת גמל תחת חמור תחת פרד, ומוציאין זבלים לגנות
ולפרדסות: (ח) ר' יהודה בן בתירה אומר: אדם הראשון היה מיסב
בגן עדן, ומלאכי השרת עומדין בגן עדן לקראתו, וצולין לו בשר ומצננין לו
יין. בא נחש וראה אותו והציץ בכבודו ונתקנא בו. כיצד נברא אדם
הראשון? שעה ראשונה הוצבר עפרו. שניה נברא צורתו. שלישית
נעשה גולם. רביעית נתקשרו אבריו. חמישית נתפתחו נקביו. ששית
נתנה בו נשמה. שביעית עמד על רגליו. שמינית נזדווגה לו חוה.
תשיעית הכניסו לגן עדן. עשירית צוהו. אחד עשר סרח. שתים
עשר נטרד והלך לו. לקיים מה שנאמר: (תהלים מט) "ואדם ביקר בל
ילין". יום ראשון מהו אומר? (שם כד) "לה' הארץ ומלואה
תבל ויושבי בה". כי הוא קנה ויקנה והוא ידן את העולם. ביום
שני מהו אומר? (שם מח) "גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלוהינו".
חילק את כל מעשיו ונעשה כולו על עולמו. בשלישי מהו אומר? (שם פב)
"אלוהים נצב בעדת אל בקרב אלוהים ישפוט". ברא את הים ואת
היבשה ונכפלת ארץ למקומה ונעשה מקום לעדתו. ברביעי מהו אומר? (שם
צד) "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע". ברא את החמה ואת הלבנה
והכוכבים והמזלות שהן מאירין בעולם ועתיד ליפרע מעובדיהם. בחמישי
מהו אומר? (שם פא) "הרנינו לאלוהים עוזנו הריעו לאלוהי יעקב".

ברא עופות ודגים ואת התנינים שהם מרננים בעולם בשישי מהו אומר? (שם)
צג) "ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט".
גמר את כל מעשיו ונתעלה וישב במרומו של עולם. בשביעי מהו אומר? (שם)
צב) "מזמור שיר ליום השבת", יום שכולו שבת שאין בו לא אכילה
ולא שתיה ולא משא ומתן, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונזונין
מזיו שכינה. שנאמר: (שמות כד) "ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו",
כמלאכי השרת. כל כך למה? כדי שיכנס לסעודת שבת מיד. רבי שמעון
בן אלעזר אומר: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? לאדם אחד שנשא את הגיורת.
היה יושב מפקדה. אמר לה: בתי אל תאכלי פת בשעה שידך טמאות, ואל
תאכלי פירות שאינן מעושרין, אל תחללי שבתות, ואל תפרצי בנדרים, ואל תלכי
עם איש אחר. הא אם עברת על אחת מהן - הרי את מתה. מה עשה האיש ההוא?
עמד ואכל פת בפניה בשעה שידי טמאות, ואכל פירות שאינן מעושרין, וחילל
שבתות ופרץ בנדרים והוציא לה. מה אמרה גיורת ההיא בלבה? כל הדברים
שפקדני בעלי מתחילה, שקר הם. מיד עמדה ועברה על כולם. רבי
שמעון בר יוחאי אומר: אמשול לך משל. למה אדם הראשון דומה? לאחד שהיה
לו אישה בתוך ביתו. מה עשה אותו האיש? הלך והביא את החבית, והניח בו
תאנים במניין, ואגוזים במניין. וצד את העקרב ונתנו על פי החבית, והקיפה
בצמיד פתיל, והניחה בקרן זוית. אמר לה: בתי, כל שיש לי בבית הזה
מסור בידך, חוץ מחבית זו שלא תגעני בה כל עיקר. מה עשתה האישה ההיא?
כיון שיצא בעלה לשוק, עמידה ופתחה את החבית, והושיטה ידה לתוכה, ועקצתה
עקרב. הלכה לה ונפלה על המטה. כיון שבא בעלה מן השוק אמר לה: מה
זה? אמרה לו: ידי הושטתי על החבית, ועקצתני עקרב, והריני מתה. אמר
לה: לא כך אמרתי לך מתחלה, כל מה שיש לי בבית זה מסור בידך, חוץ מחבית
זו שלא תגעני בה כל עיקר?! מיד כעס עליה והוציאה. כך אדם הראשון
דומה. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא "מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעץ
הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות" - כיון
שאכל ממנו נטרד. לקיים מה שנאמר: "ואדם ביקר בל ילין נמשל"

כבהמות נדמו". בו ביום נוצר, בו ביום נברא, בו
ביום נוצרה צורתו, בו ביום נעשה גולם, בו ביום נתקשרו אבריו
ונתפתחו נקביו, בו ביום נתנה נשמה בו, בו ביום עמד על רגליו,
בו ביום נזדווגה לו חוה, בו ביום קרא שמות, בו ביום הכניסו
לגן עדן, בו ביום צוהו, בו ביום סרח, בו ביום נטרד. לקיים
מה שנאמר: "ואדם ביקר בל ילין". בו ביום עלו למיטה שניים
וירדו ארבעה. ר' יהודה בן בתירה אומר: בו ביום עלו למיטה שנים וירדו
שישה. בו ביום נגזרו על אדם שלוש גזרות. שנאמר: "ולאדם אמר
כי שמעת לקול אשתך וגו' ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וקוץ
ודרדר תצמיח לך, ואכלת את עשב השדה". כיון ששמע אדם הראשון
שאמר לו הקדוש ברוך הוא "ואכלת את עשב השדה", מיד נזדעזעו
אבריו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, אני ובהמתי נאכל באבוס אחד? אמר
לו הקדוש ברוך הוא: הואיל ונזדעזעו אברייך, בזיעת אפיך תאכל לחם. וכשם
שנגזרו על אדם הראשון שלוש גזרות, כך נגזרו על חוה שלוש גזרות. שנאמר:
"אל האישה אמר: הרבה ארבה עצבונך והרונך, בעצב תלדי
בנים". בזמן שהאישה רואה דם נידתה, בתחילת וסתה קשה לה. הרבה
ארבה - בזמן שהאישה נבעלת, בתחילת בעילתה קשה לה. עצבונך - בזמן
שהאישה מתעברת, פניה מכוערות ומוריקות כל שלושה חדשים הראשונים. כיון
שבא אדם הראשון לעת ערב, ראה אדם הראשון את העולם כלפי מערב שמחשיך ובא,
אמר: אוי לי, כי בשביל שסרחתי הקדוש ברוך הוא מחשיך עלי את העולם. והוא
אינו יודע שכן דרך העולם. לשחרית כיון שראה העולם שמאיר ובא למזרח,
שמח שמחה גדולה. עמד ובנה מזבחות, והביא שור שקרניו קודמות לפרסותיו
והעלהו עולה. שנאמר: (תהלים ט) "ותיטב לה' משור פר מקרן מפריס".
שור שהעלה אדם הראשון, ופר שהעלה נח, ואיל שהעלה אברהם אבינו
תחת בנו על גבי המזבח, כולם קרנותיהן קודמות לפרסותיהן. שנאמר: (בראשית
כב) "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז". באותה
שעה ירדו שלוש כתות של מלאכי השרת, ובידיהם כנורות ונבלים וכל כלי שיר,

היו אומרים שירה עמו שנאמר: (תהלים צב) "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' וגו' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות". להגיד בבקר חסדך - זה העולם הבא שנמשל כבקרים, שנאמר: (איכה ג) "חדשים לבקרים רבה אמונתך". ואמונתך בלילות - זה העולם הזה שנמשל כלילות, שנאמר: (ישעיה כא) "משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל". באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא: אם איני דן את הנחש, נמצאתי מחריב את כל העולם כולו, ואמר זה שהמלכתי ועשיתיו מלך על כל העולם כולו, היאך נשתבש ואכל פירות האילן? ! מיד נפנה אליו וקללו, שנאמר: "ויאמר ה' אלוהים אל הנחש" וגו'. ר' יוסי אומר אלמלא לא נכתב קללתו בסופן, כבר החריב את כל העולם. כשבראו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון, צר אותו פנים ואחור, שנאמר: (תהלים קלט) "אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפריך". וירדו מלאכי השרת לשרתו, ונטלו הקדוש ברוך הוא ונתנו תחת כנפיו, שנאמר: "ותשת עלי כפריך". דבר אחר: "ותשת עלי כפריך" כיון שסרח נטל לו הקדוש ברוך הוא אחד מהן. מכאן לאדם ולמקדש, כשנבראו - בשתי ידי נבראו. מניין לאדם שנברא בשתי ידי? שנאמר: (שם קיט) "ידיך עשוני וכוננוני". מניין למקדש שנברא בשתי ידי? שנאמר: (שמות טו) "מקדש אדני כוננו ידיך". ואומר (תהלים עח) "ויביאם אל גבול קדשו, הר זה קנתה ימינו". ואומר (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד):

פרק שני

(א)איזהו

סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: (ויקרא יח) "ואל אישה בנדת טומאתה לא תקרב". יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר "לא תקרב". יכול יישן עמה בבגדיה על המטה? תלמוד לומר "לא תקרב". יכול תרחוץ בפניה ותכחול

עיניה? תלמוד לומר (שם טו) "והדוה בנדתה" - כל ימים שבנדתה תהיה בנדוי. מכאן אמרו: כל המנוולת עצמה בימי נידתה, רוח חכמים נוחה הימנה. וכל המתקשטת עצמה בימי נידתה, אין רוח חכמים נוחה הימנה:

(ב) מעשה באדם אחד שקרא הרבה, ושנה הרבה, ושמש תלמידי חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו. והייתה אשתו נוטלת תפיליו וחוזרת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, והייתה צועקת ובוכה, ואמרה להם: רבותי, כתיב בתורתכם (דברים ל) "כי הוא חייך ואורך ימך". בעלי שקרא הרבה, ושנה הרבה, ושמש תלמידי חכמים הרבה, מפני מה מת בחצי ימיו? לא היה אדם שהשיב דבר. פעם אחת נזדמן לה אליהו ז"ל. אמר לה: בתי, מפני מה את בוכה וצועקת? אמרה לו: רבי, בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה ומת בחצי ימיו. אמר לה: כשבאת בנידתך, כל אותן ג' ימים הראשונים, מהו אצלך? אמרה לו: רבי, חס ושלוש שלא נגע בי אפילו באצבע קטנה שלו. אלא כך אמר לי, אל תגעני בכלים שמא תביאו לי לידי ספק. - כל אותן ימים האחרונים מהו אצלך? אמרה לו: רבי, אכלתי עמו, ושתייתי עמו, וישנתי עמו בבגדי על המטה, ובשרו נגע בבשרי, אבל לא נתכוון לדבר אחר. אמר לה: ברוך המקום שהרגו. שכך כתוב בתורה (ויקרא יח) "ואל אישה בנדת טומאתה לא תקרב". הרי הוא אומר:

(שם) "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו", מכאן אמרו: אל יתייחד אדם עם הנשים בפונדק, אפילו עם אחותו ועם בתו, מפני דעת הבריות. לא יספר עם האישה בשוק, ואפילו עם אשתו, ואין צריך לומר עם אישה אחרת, מפני טענת הבריות. לא ילך אדם אחר האישה בשוק, ואפילו עם אשתו, ואין צריך לומר עם אישה אחרת, מפני טענת הבריות. נאמר כאן "לא תקרבו", ונאמר להלן "לא תקרב" לדבר המביא לידי עבירה, לא תקרב - הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור. לפיכך אמרו חכמים: הרחק מחטא הקל, שמא יביאך לחטא חמור. הוי רץ למצווה קלה, שיביאך למצווה רבה. הרי הוא אומר: (שיר ז) "בטנך ערימת חטים סוגה בשושנים". "בטנך ערימת חטים" - זו כנסת ישראל.

”סוגה בשושנים” - אלו שבעים זקנים. דבר אחר:

”בטנך ערימת חטים” - אלו מצוות קלות הרכות. ”סוגה

בשושנים” - בזמן שישראל עושין אותן, היו מביאים אותן לחיי העולם הבא. הא כיצד? אשתו נדה עמו בבית. רצה משמש רצה אינו משמש. וכי אדם רואהו, או אדם יודע בו שיאמר לו כלום? הא אינו מתיירא אלא ממי שפוקד על הטבילה. וכן אתה אומר בחלה, וכן אתה אומר בראשית הגז. אלו מצות קלות הרכות כשושנים, שבזמן שישראל עושין אותן מביאות אותן לחיי העולם הבא: (ג) איזו סייג שעשה משה לדבריו? הרי הוא אומר:

(שמות יט) ”ויאמר ה' אל משה, לך אל העם וקדשתם היום ומחר”.

לא רצה משה הצדיק לומר להם לישראל כדרך שאמר לו הקדוש ברוך הוא, אלא כך אמר להם: ”היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אישה”, והוסיף להם משה יום אחד מעצמו. כך אמר משה: ילך איש אצל אשתו, ותצא ממנה שכבת זרע ביום השלישי, ויהיו טמאים, ונמצא ישראל מקבלים דברי תורה בטומאה מהר סיני. אלא אוסיף להם יום שלישי, ויהיו טהורים. זה אחד מהדברים שעשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום. שבר את הלוחות והסכימה דעתו לדעת המקום. פירש מן אהל מועד והסכימה דעתו לדעת המקום. פירש מן האישה והסכימה דעתו לדעת המקום. כיצד? אמר:

מה אם ישראל שלא נתקדשו אלא לפי שעה, ולא נזדמנו אלא כדי לקבל עליהם עשרת הדברות מהר סיני, אמר לי הקדוש ברוך הוא ”לך אל העם וקדשתם היום ומחר”. ואני שאני מזומן לכך בכל יום ויום ובכל שעה, ואיני

יודע אימתי מדבר עמי או ביום או בלילה, על אחת כמה וכמה שאפרוש מן האישה. והסכימה דעתו לדעת המקום. רבי יהודה בן בתירא אומר: לא

פירש משה מן האישה, אלא שנאמרה לו מפי הגבורה שנאמר: (במדבר יב) ”פה אל פה אדבר בו” - פה אל פה אמרתי לו 'פרוש מן האישה', ופירש. יש

אומרים: לא פירש משה מן האישה עד שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (דברים ה)

”לך אמור להם שובו לכם לאהליכם” וכתב בתריה ”ואתה פה

עמוד עמדי”. חזר לאחוריו ופירש, והסכימה דעתו לדעת המקום.

פירש מאהל מועד כיצד? אמר: ומה אהרן אחי שמשוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים ומשתמש בהם בקדושה, אמר לו הקדוש ברוך הוא (ויקרא טז) "דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש", אני שאיני מזומן לכך על אחת כמה וכמה שאפרוש מאהל מועד. פירש מאהל מועד והסכימה דעתו לדעת המקום. שבר את הלוחות כיצד? אמרו, בשעה שעלה משה למרום לקבל את הלוחות שהן כתובות ומונחות מששת ימי בראשית, שנאמר: (שמות לב) "והלוחות מעשה אלוהים המה והמכתב מכתב אלוהים הוא חרות על הלוחות", אל תקרי 'חרות' אלא 'חירות' - שכל מי שעוסק בתורה הרי הוא בן חורין לעצמו. באותה שעה היו מלאכי השרת קושרין קטיגור על משה, והיו אומרים: ריבנו של עולם (תהלים ח) "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ותחסרהו מעט מאלוהים, וכבוד והדר תעטרהו, תמשילהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו, צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי, צפור שמים ודגי הים". היו מרגנים אחריו של משה והיו אומרים, מה טיבו של ילוד אישה שעלה למרום, שנאמר: (שם סח) "עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות". נטלן וירד והיה שמח שמחה גדולה. כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר: היאך אני נותן להם את הלוחות, מזקיני אותן למצות חמורות, ומחייבני אותן מיתה לשמים, שכן כתוב בהן "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני". חזר לאחוריו. וראו אותו שבעים זקנים ורצו אחריו. הוא אחז בראש הלוח, והן אחזו בראש הלוח. חזק כוחו של משה מכולן, שנאמר: (דברים לד) "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל". נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן. אמר: היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות שאין בהם ממש? אלא אאחוז ואשברם, שנאמר: (שם ט) "ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם". רבי יוסי הגלילי אומר: אמשול לך משל. למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשלוחו צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין. הלך אותו שליח וקידשה. לאחר שקידשה הלך ומצאה שזינתה תחת אחר. מיד היה דן מעצמו ואומר: אם אני נותן לה כתובה מעכשיו, נמצא מחייבה מיתה, ונפטרהו מאדוני לעולם. כך היה משה הצדיק

דן מעצמו. אמר: היאך אני נותן להם לישראל את הלוחות הללו, מזקיני אותן למצות חמורות, ומחייבני אותן מיתה, שכך כתוב בהן (שמות כב) "זובח לאלוהים יחרם בלתי לה' לבדו". אלא אחוזו בהן ואשברם, וחזרן למוטב. שמא יאמרו ישראל היכן הלוחות הראשונות אשר הורדת אין דברים אלא בדאי. רבי יהודה בן בתירא אומר: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (במדבר יב) "פה אל פה אדבר בו" - פה אל פה אמרתי לו שבר את הלוחות. ויש אומרים: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (דברים ט) "וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם" אינו אומר 'וארא' אלא שראה שפרח כתב מעליהם. אחרים אומרים: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (שם י) "ויהיו שם כאשר צוני ה'". אינו אומר 'צוני' אלא שנצטוו ושברן. רבי אלעזר בן עזריה אומר: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (שם לד) "אשר עשה משה לעיני כל ישראל". מה להלן נצטוו, ועשה אף כאן נצטוו ועשה. רבי עקיבא אומר: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: "ואתפוש בשני הלוחות". במה אדם תופס, במה שיכול לבוראן. רבי מאיר אומר: לא שבר משה את הלוחות, אלא שנאמר לו מפי הגבורה. שנאמר: (שם י) "אשר שברת" - יישר כחך ששברת: (ד) יחזקיהו מלך יהודה עשה ארבעה דברים והסכימה דעתו לדעת המקום. גנז ספר רפואות והסכימה דעתו לדעת המקום. כתת נחש הנחושת והסכימה דעתו לדעת המקום. והסיר את הבמות והמזבחות והסכימה דעתו לדעת המקום. שנאמר: (דה"ב לב) "יחזקיהו הסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלים לאמר לפני מזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו". סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום. שנאמר: (שם) "יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון, ויישרם למטה מערבה לעיר דוד, ויצלח יחזקיהו בכל מעשהו": (ה) איזהו סייג שעשה איוב לדבריו? הרי הוא אומר: "איש תם

וישר וירא אלוהים וסר מרע", מלמד שהרחיק איוב את עצמו מדבר המביא לעבירה ומן הכיעור ומן הדומה לכיעור. אם כן מה תלמוד לומר "איש תם וישר"? אלא מלמד שיצא איוב מהול. אף אדם הראשון יצא מהול, שנאמר: (בראשית א) "ויברא אלוהים את האדם בצלמו". אף שת יצא מהול, שנאמר: (שם ה) "ויולד בדמותו כצלמו". אף נח יצא מהול, שנאמר: "איש צדיק תמים היה בדורותיו". אף שם יצא מהול, שנאמר: (שם יד) "ומלכי צדק מלך שלם". אף יעקב יצא מהול, שנאמר: (שם כה) "ויעקב איש תם יושב אהלים". אף יוסף יצא מהול, שנאמר: (שם לד) "אלה תולדות יעקב יוסף", והלא אין ראוי לומר אלא 'אלה תולדות יעקב ראובן'. ומה תלמוד לומר יוסף? אלא, כשם שיצא יעקב מהול, כך יצא יוסף מהול. אף משה יצא מהול, שנאמר: (שמות ב) "ותרא אותו כי טוב הוא". וכי מה ראתה אמו בו שנאה ומשובח מכל אדם? אלא שיצא מהול. אף בלעם הרשע יצא מהול, שנאמר: (במדבר כד) "נאום שומע אמרי אל". אף שמואל יצא מהול, שנאמר: (ש"א ב) "והנער שמואל הולך וגדול וטוב". אף דוד יצא מהול, שנאמר: (תהלים טז) "מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך". אף ירמיה יצא מהול, שנאמר: (ירמיה א) "בטרם אצרך בבטן ידעתוך ובטרם תצא מרחם הקדשתוך". אף זרובבל יצא מהול, שנאמר: (חגי ב) "ביום ההוא (אקח את) נאום ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאום ה'". הרי הוא אומר: (איוב לא) "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה", מלמד שהחמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפילו בבתולה. והלא דברים קל וחומר: ומה אם בתולה זו שאם ירצה ישאנה לעצמו, החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל בה, אשת איש על אחת כמה וכמה. ומפני מה החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפילו בבתולה? מפני שאמר איוב: שמא אסתכל אני היום, ולמחר יבא איש אחר ויישאנה, ונמצא שאני מסתכל באשת איש: (ו) איזהו סייג שעשו נביאים לדבריהם? הרי הוא אומר: (ישעיה מב) "ה' כגבור יצא, כאיש מלחמות יעיר קנאה, יריע אף יצריח" - לא

כגבור אחד, אלא ככל הגבורים שבעולם. כיוצא בו (עמוס ג) "אריה שאג מי לא יירא, ה' אלוהים דבר מי לא ינבא" - לא כאריה אחד בלבד, אלא ככל אריות שבעולם. כיוצא בו (יחזקאל מג): "והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו", "כקול מים רבים", זה גבריאל המלאך "והארץ האירה מכבודו", אלו פני השכינה. והלא דברים קל וחומר: מה גבריאל שהוא אחד מאלף אלפי אלפים וריבי רבבות שעומדים לפניו, קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שברא את כל העולם כולו, ברא העליונים וברא את התחתונים - על אחת כמה וכמה. אלא מראין את העין מה שיכולה לראות, ומשמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע: (ז) איזהו סייג שעשו כתובים לדבריהם? הרי הוא אומר: (משלי ה) "הרחק מעליה דרךך, ואל תקרב אל פתח ביתה". הרחק מעליה דרךך זו אפיקורסים. שאומרים לו לאדם אל תלך בין האפיקורסים, ואל תכנס לשם, שמא תיכשל בם. ואם אמר בוטח אני בעצמי, שאף על פי שאני הולך שם איני נכשל בם. שמא תאמר שומע אני את דבריהם וחוזר בי, תלמוד לומר (שם ב) "כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים". כתיב (שם ט) "טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה", אלו רשעים. שבזמן שאדם נכנס ביניהם, מאכילין אותו ומשקין אותו ומלבישין אותו ומכסין אותו ונותנין לו ממון הרבה. כיון שהיה כאחד מהם, כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו. ועליהם נאמר (שם ז) "עד יפלח חץ כבדו כמהר צפור אל פח ולא ידע". דבר אחר: "הרחק מעליה דרךך", זו זונה. שאומרים לו לאדם אל תלך בשוק זה, ואל תכנס במבוי זה, שזונה יש שם נאה ומשובחת. והוא אומר בוטח אני בעצמי, שאף על פי שאני הולך לשם איני נכשל בה. אמרו לו, אף על פי שאתה בוטח בעצמך, אל תלך לשם שמא תיכשל בה, שהרי אמרו חכמים שלא ירגיל אדם לעבור על פתח זונה, שנאמר: (שם) "כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה": (ח) איזהו סייג שעשו חכמים לדבריהם? שחכמים אומרים קרית שמע של ערבית עד חצות.

רבן גמליאל אומר: עד קרות הגבר. כיצד? אדם בא ממלאכתו, אל יאמר אוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע, נמצא ישן כל הלילה ואינו קורא. אלא: אדם בא ממלאכתו בערב, ילך לבית הכנסת או לבית המדרש. אם רגיל לקרות - קורא ואם רגיל לשנות - שונה ואם לאו - קורא קריאת שמע ומתפלל. וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. רבן גמליאל אומר: פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה. אחת עד שלא יעלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר. ונמצא יוצא בה ידי חובתו של יום ושל לילה. עמדו חכמים והרבו ועשו סייג לדבריהם: (ט) והעמידו תלמידים הרבה - שבית שמאי אומרים, אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר. ובית הלל אומרים, לכל אדם ישנה. שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרבו לתלמוד תורה, ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים:

פרק שלישי

(א) רבי

עקיבא אומר: כל הנוטל פרוטה מן הצדקה בזמן שאינו צריך, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. הוא היה אומר: המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו, ואומר תנו לסומא למוכה שחין זה, סוף שהוא אומר לאמתו. הוא היה אומר: החובט פתו בקרקע, והמפזר מעותיו בחמתו, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות: (ב) הוא היה אומר: הקורע את בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו, סוף שיעבוד עבודת כוכבים. שכך אומנתו של יצר הרע: היום אומר לו קרע את בגדיך, ולמחר אומר לו עבוד עבודת כוכבים: (ג) הוא היה אומר: הנותן עיניו באשתו שתמות ויירשנה, או שתמות וישא את אחותה, וכל הנותן עיניו באחיו שימות וישא את אשתו - סוף קוברין אותו בחייהן. עליו הכתוב אומר (קהלת י) "חופר גומץ בו יפול, ופורץ גדר ישכנו נחש": (ד) מעשה באדם אחד שעבר על דברי רבי עקיבא, ופרע ראשה של אישה בשוק. ובאתה לפני

רבי עקיבא, וחייבו ליתן לה ארבע מאות זוז. אמר לו: רבי תן לי זמן.
נתן לו זמן. כשיצא, אמר לו חברו אני אתן לך עצה שלא תתן לה אפילו שווה
פרוטה. אמר לו: תן לי. אמר לו: לך טול שמן בכאיסר, ושבור את
הצלוחית על פתחה של האישה. מה עשתה האישה? יצאתה מתוך ביתה ופרעה
ראשה בשוק, והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה. והעמיד לה עדים ובא לפני רבי
עקיבא. אמר לו: לבזויה זו אני אתן ארבע מאות זוז? ומה על שמן כאיסר
לא חסה על כבוד עצמה, אלא שיצתה מתוך ביתה ופרעה את ראשה בשוק, והיתה
מטפחת ומנחת ידה על ראשה. אמר לו: לא אמרת כלום, שהחובל בעצמו אף על
פי שאינו רשאי פטור, ואחרים שחבלו בו חייבין. היא שחבלה בעצמה
פטורה, ואתה שחבלת בה צא ותן לה ארבע מאות זוז: (ה) רבי
דוסתאי ברבי ינאי אומר: אם בררת וזרעת ברביעה ראשונה, שוב ולך וזרע
ברביעה שניה, שמא ירד ברד לעולם, וילכדו ראשונים ויתקיימו אחרונים. כי
אינך יודע איזה יכשר, הזה או זה, או שניהם נתקיימו בידך. והם כאחת
טובים. שנאמר: (קהלת יא) "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך".
אם בררת וזרעת ברביעה ראשונה ושניה, שוב לך וזרע ברביעה שלישית,
שמא יבא שידפון לעולם, וישדפו ראשונות ויתקיימו אחרונות. כי אינך
יודע איזה יכשר, הזה או זה, או שניהם כאחד טובים, שנאמר: (קהלת יא)
"בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך". (ו) ר'
ישמעאל ברבי יוסי אומר: אם למדת תורה בילדותך, אל תאמר איני לומד
בזקנותי. אלא למוד תורה, כי אינך יודע איזה יכשר. אם למדת תורה
בשעת העושר, אל תשוב לך בשעת העוני. אם למדת תורה בשעת שביעה, אל
תשוב לך בשעת רעבה. אם למדת תורה בשעת הריוח, אל תשוב לך בשעת הדחק.
לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח. שנאמר: (קהלת יא)
"בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך". ר' עקיבא אומר:
למדת תורה בילדותך (למוד תורה בזקנותך) אל תאמר איני למד תורה בזקנותי.
כי אינך יודע איזה יכשר, אם שניהם יתקיימו בידך, או שניהם כאחת
טובים. שנאמר: (קהלת יא) "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך".

רבי מאיר אומר: אם למדת מרב אחד אל תאמר דיי, אלא לך אצל חכם ולמוד תורה, ואל תלך אצל הכל, אלא למי שהוא קרוב לך מתחלה. שנאמר: (משלי ה) "שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך". חובה הוא לאדם שישמש שלשה תלמידי חכמים, כגון רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא. שנאמר: (משלי ח) "אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום ליום לשמור מזוזות פתחי". אל תקרי 'דלתותי' אלא 'דלת דלתותי'. כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך, אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: (קהלת יא) "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך". ר' יהושע אומר: שא אישה בילדותך ושא אישה בזקנותך הוליד בנים בילדותך והוליד בנים בזקנותך. אל תאמר איני נושא אישה, אלא שא אישה והוליד בנים ובנות והרבה פריה ורביה בעולם. כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך, אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: (קהלת יא) "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך". (ז) הוא היה אומר: אם נתת פרוטה לעני שחרית ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית תן לו. כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: (קהלת יא) "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנה ידך". (ח) מעשה בחסיד אחד שנתן דינר אחד לעני אחד בשני בצורת. הקניטתו אשתו. הלך ולן בבית הקברות, ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו, ואומרת חדא לחברתה: חברתי בואי ונשוט בעולם, ונראה מה פורענות באה לעולם. אמרה לה: חברתי, איני יכולה לצאת מפני שקבורה אני במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה ובאתה אצלה. אמרה לה: חברתי, כלום שמעת מאחורי הפרגוד מה פורענות באה לעולם? אמרה לה: שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה שנייה של כל העולם ברד לקה אותו ושלו לא לקה. לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות, ושמע שתי רוחות שמספרות זו את זו, ואומרת אחת לחברתה: בואי ונשוט בעולם ונראה מה פורענות באה לעולם. אמרה לה: חברתי, לא כך אמרתי לך איני יכולה לצאת מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי. הלכה

ובאתה אצלה. אמרה לה: כלום שמעת מאחורי הפרגוד? אמרה לה: שמעתי שכל הזרוע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה ראשונה. בא שדפון לעולם של כל העולם נשדף ושלו לא נשדף. אמרה לו אשתו: מפני מה פורעניות שבא לעולם, של כל העולם לקה ונשדף ושלך לא לקה ולא נשדף? ספר לה כל המעשה. לימים נפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד לבין אמה של אותה ריבה. אמרה לה: לכי ואראך בתך, שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה אחרת הלך ולן בבית הקברות, ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו את זו. אמרה לה: חברתי, בואי ונשוט בעולם ונשמע מה שאומרים אחורי הפרגוד. אמרה לה: חברתי, הניחי לי. דברים שבינך לביני כבר נשמעו לבין החיים: (ט) מעשה בחסיד אחד שהיה רגיל בצדקה פעם אחת הלך וישב בספינה. בא הרוח וטיבע ספינתו בים. ראהו רבי עקיבא, ובא לפני בית דין להעיד על אשתו להנשא. עד שלא הגיע עת לעמוד, בא אותו האיש ועמד לפניו. אמר לו: את הוא שטבעת בים? אמר לו: הן. - ומי העלך מן הים. אמר לו: צדקה שעשיתי היא העליתני מן הים. אמר לו: מאין אתה יודע? אמר לו: כשירדתי למעמקי מצולה, שמעתי קול רעש גדול מגלי הים, שזו אומר לזו וזו אומר לזו: רוצו ונעלה את האיש הזה מן הים, שעשה צדקה כל ימיו. באותה שעה פתח רבי עקיבא ואמר: ברוך אלוהים אלהי ישראל שבחר בדברי תורה ובדברי חכמים. שדברי תורה ודברי חכמים קיימין הם לעולם ולעולמי עולמים. שנאמר: (קהלת יא) "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו". ועוד כתיב (משלי י) "וצדקה תציל ממות": (י) מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה. ובאתה אישה אחת לפניו. אמרה לו: רבי פרנסני. אמר לה: העבודה שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי אם אין אתה מפרנסני הנני מתה וארבעה בנים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה בנימין הצדיק והיה מצטער על המיטה. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: ריבנו של עולם, אתה אמרת 'כל המקיים נפש אחת מישראל (מעלה עליו הכתוב) כאילו קיים עולם מלא'. בנימין הצדיק שקיים אלמנה וארבעה בנים

על אחת כמה וכמה. והוא מצטער בצער חולי זה על המטה? מיד בקשו עליו רחמים וקרעו לו גזר דינו והוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו:

פרק רביעי

(א) שמעון

הצדיק היה משיירי אנשי כנסת הגדולה הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים. על התורה כיצד? הרי הוא אומר: (הושע ו) "חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלוהים מעולות". מכאן לעולה שהיא חביבה מזבחים. מפני שהעולה כולה כליל לאישים, שנאמר: (ויקרא א) "והקטיר הכהן את הכל המזבחה". ובמקום אחר הוא אומר (ש"א ז) "ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל לה". ותלמוד תורה חביבה לפני המקום מעולות, לפי שאם אדם למד תורה, יודע דעתו של מקום. שנאמר: (משלי ב) "אז תבין יראת ה' ודעת אלוהים תמצא". מכאן לחכם שיושב ודורש בקהל, שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב חלב ודם לגבי מזבח. שני תלמידי חכמים שיושבים ועוסקים בתורה, ועברה לפניהם כלה או מיטה של מת, אם בידן כדי צרכן אל יבטלו ממשנתן. ואם לאו - יעמדו וישנו ויקלסו לכלה וילוו למת: (ב) מעשה ברבי יהודה בר' אלעאי, שהיה יושב ושונה לתלמידיו, ועברה כלה, ואחז בידו כדי צרכו והיה משנין בה עד שעברה הכלה מלפניו: (ג) שוב מעשה בר' יהודה בר' אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו, ועברה כלה לפניו. אמר מהו זה? אמרו לו: כלה שעברה. אמר להם: בני, עמדו והתעסקו בכלה, שכן מצינו בהקדוש ברוך הוא שנתעסק בכלה. שנאמר: (בראשית ב) "ויבן ה' אלוהים את הצלע". הוא נתעסק בכלה - אני על אחת כמה וכמה. והיכן מצינו שהקדוש ברוך הוא נתעסק בכלה? שנאמר: "ויבן ה' אלוהים את הצלע", שכן קורין בכרכי הים לכלה 'בנאיתה'. מכאן שתקנה הקדוש ברוך הוא לחוה וקשטה ככלה, והביאה אצל אדם. שנאמר: "ויביאה אל האדם". פעם אחת נעשה הקדוש ברוך הוא שושבין לאדם, מכאן ואילך אדם קונה

שושבין לעצמו. שנאמר: "עצם מעצמי ובשר מבשרי". פעם אחת נטלה חוה מאדם, מכאן ואילך מקדש אדם את בת חברו: (ד) על העבודה כיצד? כל זמן שעבודת בית המקדש קיימת, העולם מתברך על יושביו, וגשמים יורדין בזמנו. שנאמר: (דברים יא) "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' ונתתי עשב בשדך לבהמתך". ובזמן שאין עבודת בית המקדש קיימת, אין העולם מתברך על יושביו, ואין הגשמים יורדין בזמנו, שנאמר: (שם) "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר". וכן בחגי (ב) הוא אומר "שמו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה, מטרם שום אבן אל אבן בהיכל ה', מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה, בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים". מפני מה לא נאמר ביקב 'עשרים והיו עשרה', כשם שנאמר בחטים 'עשרים והיו עשרה'? לפי שיקב סימן טוב יותר מחטים. ללמדך שכל זמן שהיין לוקה, סימן רע לכל השנה כולה. אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: ריבנו של עולם, מפני מה אתה עשית לנו כך? השיב רוח הקודש: (שם א) "פנה אל הרבה והנה למעט וגו' יען ביתי אשר הוא חרב, ואתם רצים איש לביתו". ואם אתם תעסקו בעבודת בית המקדש, אני אברך אתכם כבתחילה. שנאמר: (שם ב) "שימו נא לבבכם וגו' מיום כ"ד לתשיעי, למן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' העוד הזרע במגורה, ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא, מן היום הזה אברך". הא למדת שאין עבודה שהיא חביבה לפני הקדוש ברוך הוא יותר מעבודת בית המקדש: (ה) על גמילות חסדים כיצד? הרי הוא אומר: (הושע ו) "כי חסד חפצתי ולא זבח". העולם מתחלה לא נברא אלא בחסד, שנאמר: (תהלים פט) "כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם". פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב. אמר רבי יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב. מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל. אמר לו: בני, אל ירע לך. יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ואיזה? זה גמילות חסדים. שנאמר:

”כי חסד חפצתי ולא זבח”. שכן מצינו בדניאל איש חמודות, שהיה מתעסק בגמילות חסדים. ומה הן גמילות חסדים שהיה דניאל מתעסק בהם? אם תאמר עולות וזבחים מקריב בבבל, והלא כבר נאמר (דברים יב) ”השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עולותיך”. אלא מה הן גמילות חסדים שהיה מתעסק בהן? היה מתקן את הכלה ומשמחה, ומלווה את המת, ונותן פרוטה לעני, ומתפלל שלושה פעמים בכל יום - ותפלתו מתקבלת ברצון. שנאמר: (דניאל ו) ”ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה, וכוין פתיחן ליה בעליתה נגד ירושלם, וזימנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא, ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה”. וכשבא אספסיינוס להחריב את ירושלים - אמר להם: שוטים, מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת, ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש, וכי מה אני מבקש מכם אלא שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת ואלך לי מכם. אמרו לו: כשם שיצאנו על שנים ראשונים שהם לפניך והרגנום, כך נצא לפניך ונהרגך. כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי, שלח וקרא לאנשי ירושלים. ואמר להם: בני, מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת, ואתם מבקשים לשרוף את בהמ”ק? וכי מהו מבקש מכם? הא אינו ומבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת, וילך לו מכם. אמרו לו: כשם שיצאנו על שנים שלפניו והרגנום, כך נצא עליו ונהרגהו. היו לאספסיינוס אנשים שרויין כנגד חומותיה של ירושלים, וכל דבר ודבר שהיו שומעין היו כותבין על החצי וזורקין חוץ לחומה. לומר שרבן יוחנן בן זכאי מאוהבי קיסר הוא. וכיון שאמר להם רבי יוחנן בן זכאי יום אחד ושנים ושלושה ולא קבלו ממנו, שלח וקרא לתלמידיו: לר' אליעזר ורבי יהושע. אמר להם: בני, עמדו והוציאוני מכאן. עשו לי ארון ואישן בתוכו. ר' אליעזר אחז בראשו, ר' יהושע אחז ברגליו, והיו מוליכין אותו עד שקיעת החמה, עד שהגיעו אצל שערי ירושלים. אמרו להם השוערים: מי הוא זה? אמרו להן: מת הוא, וכי אין אתם יודעים שאין מלינים את המת בירושלים? אמרו להן: אם מת הוא, הוציאוהו. והוציאוהו. והיו מוליכין אותו עד שקיעת החמה, עד שהגיעו אצל

אספסיינוס. פתחו הארון ועמד לפניו. אמר לו: אתה הוא רבי יוחנן
בן זכאי? שאל מה אתן לך. אמר לו: איני מבקש ממך אלא יבנה. אלך ואשנה
בה לתלמידי, ואקבע בה תפלה, ואעשה בה כל מצות האמורות בתורה. אמר
לו: לך, וכל מה שאתה רוצה לעשות עשה. אמר לו: רצונך שאומר לפניך דבר
אחד? אמר לו: אמור. אמר לו: הרי את עומד במלכות. - מניין
אתה יודע. אמר לו: כך מסור לנו, שאין בית המקדש נמסר ביד הדיוט, אלא
ביד המלך. שנאמר: (ישעיה י) "ונקף סבכי היער בברזל, והלבנון באדיר
יפול". אמרו: לא היה יום אחד ושנים ושלשה ימים, עד שבא אליו
דיופלא מעירו שמת קיסר, ונמנו עליו לעמוד במלכות. הביאו לו קשת של
זירים ותיפ"א כנגד החומה של ירושלים. הביאו לו נסרים של ארז ונתן
לתוך קשת של זירים והיה מכה בהן על החומה, עד שפורץ בו פירצה. הביאו ראש
חזיר ונתנו לתוך קשת של זירים, והיה משליך אותו כלפי איברים שעל גבי
המזבח. באותה שעה נלכדה ירושלים. והיה רבן יוחנן בן זכאי יושב
ומצפה וחרד (כנגד מקום) שהיה עלי יושב ומצפה, שנאמר: (ש"א ד) "והנה
עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה כי היה לבו חרד על ארון האלוהים".
כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי שהחריב את ירושלים ושרף את בית
המקדש באש, קרע בגדיו, וקרעו תלמידיו את בגדיהם, והיו בוכין וצועקין
וסופדין. ואומר (זכריה יא): "פתח לבנון דלתיך" - זה בהמ"ק,
"ותאכל אש בארזיך" - אלו כהנים גדולים שהיו במקדש, שהיו
נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה, ואומרים לפני הקדוש ברוך הוא,
'ריבנו של עולם הילך מפתחותיך שמסרת לנו. הואיל ולא היינו גזברין נאמנין
לעשות מלאכת המלך ולאכול משולחן המלך'. אברהם יצחק ויעקב וי"ב
שבטים היו בוכין וצועקין וסופדין ואומרים (שם) "הילל ברוש כי
נפל ארז אשר אדירים שודדו". "הילל ברוש כי נפל ארז"
- זה בית המקדש. "אשר אדירים שודדו" - זה אברהם יצחק
ויעקב וי"ב שבטים. "הילילו אלוני בשן" - זה משה אהרן
ומרים. "כי ירד יער הבציר" - זה קודש הקדשים. "קול

יללת הרועים כי שדדה אדרתם" - זה דוד ושלמה בנו. "קול
שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן" - זה אליהו ואלישע: (ו)
בשלשה דברים שינה הקדוש ברוך הוא את בני אדם זה מזה, אלו הן:
בקול בנעימה ובמראה. כיצד? מלמד ששינה הקדוש ברוך הוא קולות בני
אדם זה מזה, שאלמלא (לא) שינה הקדוש ברוך הוא קולות בני אדם זה מזה, כבר
היתה זנות הרבה בעולם. כיון שאדם יוצא מתוך ביתו, יבוא אחר ויכבש את
אשתו בתוך ביתו. לפיכך שינה הקדוש ברוך הוא קולות בני אדם זה מזה: קולו
של זה אינו דומה לקולו של זה. בנעימה כיצד? מלמד ששינה הקדוש
ברוך הוא נעימות בני אדם מזה מזה, שאלמלא שינה הקדוש ברוך הוא נעימות
בני אדם זה מזה, היו מתקנאין זה בזה. לפיכך שינה הקדוש ברוך הוא נעימות
בני אדם של זה מזה. נעימה של זה אינו דומה לזה, ושל זה אינו דומה לזה.
במראה כיצד? מלמד ששינה הקדוש ברוך הוא מראה בני אדם זה מזה,
שאלמלא שינה הקדוש ברוך הוא מראה פנים זה מזה, לא היו בנות ישראל מכירות
את בעליהן, ואין הזכרים מכירין את נשותיהן. לפיכך שינה הקדוש ברוך
הוא את מראה פנים זה מזה:

פרק חמישי

(א) אנטיגנוס

איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים
המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא
על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם, כדי שיהיה שכרם כפול
לעתיד לבא: (ב) אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו
שונין בדבריו, והיו שונים לתלמידים, ותלמידים לתלמידיהם. עמדו
ודקדקו אחריהן, ואמרו: מה ראו אבותינו לומר דבר זה, אפשר שיעשה פועל
מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית? אלא, אילו היו יודעין אבותינו
שיש עולם אחר, ויש תחיית המתים, לא היו אומרים כך. עמדו ופירשו מן
התורה, ונפרצו מהם שתי פרצות: צדוקין וביתוסין. צדוקים על שום צדוק,

ביתוסין על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם,
שלא היתה דעתן גסה עליהם. אלא צדוקים אומרים: מסורת הוא ביד פרושים
שהן מצערין עצמן בעולם הזה, ובעולם הבא אין להם כלום:

פרק ששי

(א) יוסי בן

יועזר אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים. כיצד? מלמד שיהיה ביתו של
אדם מזומן לחכמים ותלמידים ותלמידי תלמידיהם, כאדם שאומר לחברו הריני
משמר לך במקום פלוני. דבר אחר: 'יהי ביתך בית ועד לחכמים' כיצד?
בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלך לומר לך 'שנה לי', אם יש בידך לשנות -
שנה לו. ואם לאו - פטרהו מיד. ואל ישב לפניך לא על המטה ולא על הכסא
ולא על ספסל, אלא ישב לפניך על הארץ. וכל דבר ודבר שיצא מפיו יקבלהו
עליו באימה ביראה ברתת ובזיע: (ב) והוי מתאבק בעפר רגליהם
כיצד? בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר, אל תאמר איני צריך לו, אלא לך
אצלו, ואל תשב עמו לא על גבי המטה ולא על גבי הכסא ולא על הספסל, אלא שב
לפניו על הארץ, וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברתת ובזיע,
כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע. דבר אחר:
הוי מתאבק בעפר רגליהם - זה רבי אליעזר. ושותה בצמא את דבריהם -
זה רבי עקיבא. מה היה תחילתו של רבי עקיבא? אמרו, בן ארבעים
שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר. אמר: מי
חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו:
עקיבא אי אתה קורא "אבנים שחקו מים"? מיד היה רבי עקיבא
דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה
וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא
ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. אמר לו: רבי למדני תורה. אחז רבי
עקיבא בראש הלוח, ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה,
תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה. הלך

וישב לפני רבי אליעזר ולפני ר' יהושע. אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמר לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלן והעמידן בדברים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לסתת שהיה מסתת בהרים. פעם אחת נטל קרדומו בידו, והלך וישב על ההר, והיה מכה ממנו צרורות דקות. ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: הרי אני עוקר ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי אתה יכול לעקור את כל ההר! היה מסתת והולך, עד שהגיע אצל סלע גדול. נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן. ואמר לו: אין זה מקומך אלא מקום זה. כך עשה להם רבי עקיבא לרבי אליעזר ורבי יהושע. אמר לו רבי טרפון: עקיבא, עליך הכתוב אומר (איוב כח) "מבכי נהרות חבש ותעלומה יוציא אור". דברים המסותרים מבני אדם הוציאם רבי עקיבא לאורה. בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים. חציה מוכר ומתפרנס, וחציה מתקשט בה. עמדו עליו שכניו ואמרו לו: עקיבא, אבדתנו בעשן. מכור אותן לנו, וטול שמן בדמיהן, ושנה לאור הנר. אמר להם: הרבה סיפוקים אני מסתפק בהן: אחד, שאני שונה בהן; ואחד, שאני מתחמם כנגדן; ואחד, שאני יכול לישן בהם. עתיד רבי עקיבא לחייב את כל העניים בדין. שאם אומר להם 'מפני מה לא למדתם?' והם אמרו מפני שעניים היינו, אומרים להם: והלא רבי עקיבא עני ביתר ומדולדל היה. והם אמרו: מפני טפינו. אומרים להם: והלא רבי עקיבא היו לו בנים ובנות. אלא אומרים להם: מפני שזכתה רחל אשתו. בן ארבעים שנה הלך ללמוד תורה. סוף שלוש עשרה שנה לימד תורה ברבים. אמרו: לא נפטר מן העולם עד שהיו לו שולחנות של כסף ושל זהב, ועד שעלה למיטתו בסולמות של זהב. הייתה אשתו יוצאה בקרדמין ובעיר של זהב. אמרו לו תלמידיו: רבי, ביישתנו ממה שעשית לה! אמר להם: הרבה צער נצטערה עמי בתורה: (ג)

מה היה תחילתו של רבי אליעזר בן הורקנוס? בן עשרים ושתים שנה היה ולא למד תורה. פעם אחת אמר אלך ואלמוד תורה לפני רבן יוחנן

בן זכאי. אמר לו אביו: הורקנוס, אי אתה טועם עד שתחרוש מלא מענה.
השכים וחרש מלא מענה. אמרו, אותו היום ערב שבת היה, הלך וסעד אצל
חמיו. ויש אומרים: לא טעם כלום מו' שעות של ערב שבת עד שש שעות של
מוצאי שבת. כשהוא הולך בדרך, ראה אבן שדימה ונטלה ונתנה לתוך
פיו. ויש אומרים: גללי הבקר היה. הלך ולן באכסניא שלו, הלך וישב
לו לפני רבן יוחנן בן זכאי בירושלים, עד שיצא ריח רע מפיו. אמר לו רבי
יוחנן בן זכאי: אליעזר בני, כלום סעדת היום? שתק. שוב אמר לו,
ושתק. שלח וקרא לאכסניא שלו. אמר לו: כלום סעד אליעזר
אצלכם? אמרו לו: אמרנו שמא אצל רבי היה סועד. אמר להם: אף אני
אמרתי שמא אצלכם היה סועד. ביני וביניכם אבדנו את רבי אליעזר מן האמצע.
אמר לו: כשם שיצא לך ריח רע מפוך, כך יצא לך שם טוב בתורה. שמע
עליו הורקנוס אביו שהיה לומד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, אמר אלך ואדיר
אליעזר בני מנכסי. אמרו: אותו היום רבן יוחנן בן זכאי יושב ודורש
בירושלים, וכל גדולי ישראל יושבין לפניו. שמע עליו שבא, הושיב לו
שומרין. אמר להם: אם בא לישב, אל תניחוהו. הוא בא לישב ולא
הניחוהו. היה מדלג ועולה והולך, עד שהגיע אצל בן ציצית הכסת ואצל
נקדימון בן גוריון ואצל בן כלבא שבוע. היה יושב ביניהם ומרתת. אמרו:
אותו היום נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי ברבי אליעזר, ואמר לו פתח ודרוש.
אמר לו: איני יכול לפתוח. דחק עליו, ודחקהו התלמידים, עמד
ופתח, ודרש בדברים שלא שמעתן אוזן מעולם. כל דבר ודבר שיצא מפיו,
עמד רבן יוחנן בן זכאי על רגליו ונשקו על ראשו, ואמר לו: ר' אליעזר רבי,
אמת למדתני. עד שלא הגיע זמן לצאת, עמד הורקנוס אביו על רגליו ואמר:
רבותי, אני לא באתי אלא להדיר אליעזר בני מנכסי. עכשיו כל נכסי יהיו
נתונים לאליעזר בני, וכל אחיו פטורין ואין להם בהן כלום. ולמה
נקרא שמו ציצית הכסת? שהיה מוסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל.
אמרו על בתו של נקדימון בן גוריון, שהיתה מיטתה מוצעת בשנים עשר
אלפים דינרי זהב ודינר צורי של דינר זהב היה יוצא לה מערב שבת לערב שבת

לציקי קדירה. ושומרת יבם היתה. ולמה נקרא שמו נקדימון בן גוריון? מפני שנקדה לו חמה בעבורו. פעם אחת עלו ישראל לרגל לירושלים, ולא היה להם מים לשתות. הלך אצל שר אחד ואמר לו: הלוני שתים עשרה עיינות מים מכאן ועד יום פלוני. אם איני נותן לך שתים עשרה מעיינות מים, אני נותן לך שתים עשר ככר כסף. וקבע לו זמן. כיון שהגיע זמן שלח לו: שגר לי שתים עשרה מעיינות מים או שתים עשרה ככר כסף. אמר לו: עדיין שהות ביום. ליגלג עליו אותו השר ואמר: כל השנה כולה לא ירדו גשמים, ועכשיו ירדו גשמים? נכנס אותו השר לבית המרחץ שמח, ונקדימון בן גוריון לבית המדרש. נתעטף ועמד בתפילה, ואמר לפניו: ריבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, כדי שיהיה מים לעולי הרגל. מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו. שלח לאותו השר: שגר לי דמי מים יתירים שיש לי בידך. אמר לו: כבר שקעה חמה ומים ברשותי ירדו. חזר ונכנס לבית המדרש, ונתעטף ועמד בתפילה. אמר לפניו: ריבנו של עולם, עשה לי נס באחרונה כבראשונה. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה חמה. ופגעו זה בזה. ואמר לו: יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך. ולמה נקרא שמו כלבא שבוע? שכל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא מביתו שבע. וכשבא אספסיינוס קיסר להחריב את ירושלים, בקשו קנאים לשרוף כל הטוב ההוא באש. אמר להם כלבא שבוע: מפני מה אתם מחריבים את העיר הזאת, ואתם מבקשים כל הטוב הזה לשרוף באש? המתינו לי עד שאכנס ואראה מה יש לי בתוך הבית. הלך ומצא שיש לו מזון עשרים ושתים שנה סעודה לכל אחד ואחד מירושלם. מיד ציווה, גדשו ובררו וטחנו ורקדו ולשו ואפו והתקין מזון כ"ב שנה לכל אחד ואחד מירושלים, ולא השגחו עליו. מה היו אנשי ירושלים עושיין? היו מביאין העגלים וגוררים אותם במגרים וטוחים אותם בטיט. ועוד עשו אנשי ירושלים: שולקין את התבן ואוכלין אותם, וכל אחד ואחד מישראל שרוי נגד חומותיה של ירושלים.

אמר: מי יתן לי חמש תמרים, וארד ואטול חמשה ראשים. נתנו לו חמשה תמרים ירד ונטל חמשה ראשים מאנשי אספסינוס. הציץ אספסינוס בצואתו, וראה שאין בהן מין דגן. ואמר לחיילות שלו: ומה אלו שאין אוכלין אלא תבן כך הורגין בהן, אילו היו אוכלין כל מה שאתם אוכלין ושותין על אחת כמה וכמה שהיו הורגין אתכם:

פרק שביעי

(א) יוסף

בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האישה. יהי ביתך פתוח לרוחה כיצד? מלמד שיהא ביתו של אדם פתוח לרוחה לדרום ולמזרח ולמערב ולצפון, כגון שעשה איוב, שעשה ארבעה פתחים לביתו. ולמה עשה איוב ארבעה פתחים לביתו? - כדי שלא יהיו עניים מצטערים להקיף את כל הבית. הבא מן הצפון יכנס כדרכו, הבא מן הדרום יכנס כדרכו, וכן לכל רוח. לכך עשה איוב ארבעה פתחים לביתו. ויהיו עניים בני ביתך ולא בני ביתך ממש, אלא שיהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותים בתוך ביתך, כדרך שהיו עניים משיחין מה שאוכלים ושותין בתוך ביתו של איוב. וכשנפגשו זה בזה, אמר אחד לחברו: - מאין אתה בא? - מתוך ביתו של איוב. - ולאן אתה הולך? - לביתו של איוב. וכשבא עליו ההוא פורענות גדול, אמר לפני הקדוש ברוך הוא: - ריבנו של עולם, לא הייתי מאכיל רעבים ומשקה צמאים? שנאמר: (איוב לא) "ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה". - ולא הייתי מלביש ערומים? שנאמר: (שם) "ומגז כבשי יתחמם". אף על פי כן אמר לו הקדוש ברוך הוא לאיוב: איוב, עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. אתה יושב ושוהה בתוך ביתך, ואורחין נכנסים אצלך. את שדרכו לאכול פת חטים האכלתו פת חטים, את שדרכו לאכול בשר האכלתו בשר, את שדרכו לשתות יין השקיתו יין. אבל אברהם לא עשה כן. אלא יוצא ומהדר בעולם, וכשימצא אורחין מכניסן בתוך ביתו. את שאין דרכו

לאכול פת חטין, האכילהו פת חטין. את שאין דרכו לאכול בשר, האכילהו בשר.
ואת שאין דרכו לשתות יין, השקהו יין. ולא עוד אלא עמד ובנה פלטרין
גדולים על הדרכים, והניח מאכל ומשקה. וכל הבא ונכנס, אכל ושתה וברך
לשמים. לפיכך נעשית לו נחת רוח. וכל שהפה שואל מצוי בתוך ביתו של
אברהם שנאמר: (בראשית כא) "ויטע אשל בבאר שבע": (ב)

למוד בני ביתך ענוה שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין,
כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית, ואמר להם 'אביכם יש בכאן'? יאמרו
לו: 'הן, בא והכנס'. עד שלא נכנס, ושולחן היה ערוך לפניו, נכנס ואכל
ושתה וברך לשם שמים, נעשית לו נחת רוח גדולה. ובזמן שאדם ענוותן
ובני ביתו קפדנין, ובא עני ועמד על פתחו, ואמר להם 'אביכם יש בכאן'?
ואומרים לו: 'לא', וגוערים בו והוציאו בנזיפה. דבר אחר: למוד
בני ביתך ענוה כיצד? בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין, והלך לו
למדינת הים, ואמר 'מודה אני לפניך ה' אלהי שאשתי אינה עושה מריבה אצל
אחרים', לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור. ובזמן
שאין אדם ענוותן ובני ביתו קפדנין, והלך לו למדינת הים, ואומר 'יהי רצון
מלפניך ה' אלהי שאין עושה מריבה אצל אחרים ובני אל יעשו מריבה',
לבו מתפחד עליו ודעתו אינה מיושבת עד שיחזור. ואל תרבה שיחה עם
האישה ואפילו היא אשתו. ואין צריך לומר באשת חברו. שכל זמן שאדם
מרבה שיחה עם האישה - גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו
יורש גיהנם: (ג) דבר אחר: אל תרבה שיחה עם האישה כיצד?

בזמן שאדם בא לבית המדרש ולא היו נוהגין בו כבוד, או שעירער עם חברו, אל
ילך ויאמר לאשתו: כך וכך ערערתי עם חברי, כך וכך אמר לי, כך וכך אמרתי
לו, מפני שבוזה את עצמו ובוזה את אשתו ובוזה את חברו, ואשתו שהיתה נוהגת
בו כבוד עומדת ומשחקת עליו. כיון ששמע חברו אמר: אוי לי, דברים
שבינו לביני הלך ושחן לאשתו. ונמצא אותו האיש בוזה את עצמו ואת אשתו
ואת חברו:

פרק שמיני

(א) יהושע

בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות. עשה לך רב כיצד? מלמד שיעשה לו את רבו קבע, וילמד ממנו מקרא ומשנה, מדרש הלכות ואגדות. טעם שהניח לו במקרא - סוף שיאמר לו במשנה. טעם שהניח לו במדרש - סוף שיאמר לו בהלכות. טעם שהניח לו בהלכות - סוף שיאמר לו בהגדה. נמצא האדם ההוא יושב במקומו ומלא טוב וברכה: (ב) היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה מרב אחד למה הוא דומה? לאחד שהיה לו שדה אחת, וזרע מקצתה חטים ומקצתה שעורים, מקצתה זיתים ומקצתה אילנות. ונמצא האדם ההוא מלא טובה וברכה. ובזמן שלומד משניים שלושה, דומה למי שיש לו שדות הרבה. אחת זרע חטין, ואחת זרע שעורים, ונטע אחת זיתים, ואחת אילנות. ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה: (ג) וקנה לך חבר כיצד? מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו, שיאכל עמו, וישתה עמו, ויקרא עמו, וישנה עמו, וישן עמו ויגלה לו כל סתוריו: סתר תורה וסתר דרך ארץ. שכשיושבין ועוסקין בתורה, וטעה אחד מהם הלכה או ראש הפרק, או שיאמר על טמא טהור או על טהור טמא ועל אסור מותר ועל מותר אסור - חברו מחזירו. ומניין שכשחברו מחזירו וקורא עמו, שיש להם שכר טוב בעמלן? שנאמר: (קהלת ד) "טובים השנים מן האחד, אשר יש להם שכר טוב בעמלם": (ד) שלשה שיושבין ועוסקין בתורה, מעלה עליהם הקדוש ברוך הוא כאילו נעשים אגודה אחת לפניו. שנאמר: (עמוס ט) "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ - ה' שמו". הא למדת, שלשה שיושבין ועוסקין בתורה, מעלה עליהם כאילו נעשו אגודה אחת לפני הקדוש ברוך הוא: (ה) שנים שיושבין ועוסקין בתורה, שכרם מתקבל במרום. שנאמר: (מלאכי ג) "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה'". אלו

הן יראי ה' אלו שגוזרים גזרה ואומרים: נלך ונתיר את האסורים, ונפדה את השבויים. והספיק הקדוש ברוך הוא בידיהם והולכין ועושין מיד. ואלו הן ולחושבי שמו? אלו שמחשבין בלבם ואומרים: נלך ונתיר את האסורים ונפדה את השבויים, ולא הספיק הקדוש ברוך הוא בידיהם, ובא מלאך וחיבטן בקרקע: (ו) יחיד יושב ועוסק בתורה, שכרו מתקבל במרום, שנאמר: (איכה ג) "ישב בדד וידום כי נטל עליו". משלו משל, למה הדבר דומה? לאחד שהיה לו בן קטן. הניחו ויצא לשוק. עמד ונטל את המגילה והניחה בין ברכיו, והיה יושב והוגה בה. כיון שבא אביו מן השוק, אמר: ראו בני קטן שהנחתיו ויצאתי לשוק. מה עשה? מעצמו למד, ונטל את המגילה, והניחה בין ברכיו והיה יושב ולומד בה. הא למדת שאף יחיד שיושב ועוסק בתורה שכרו מתקבל במרום: (ז) והוי דן את כל האדם לכף זכות מעשה בריבה אחת שנשבית, והלכו אחריה שני חסידים לפדותה. נכנס אחד מהם לקובה של זונות. כשיצא אמר לחברו: במה חשדתני? אמר: שמא לידע בכמה דמים היא מהורהנת. אמר לו: העבודה כך היה. אמר לו: כשם שדנתני לכף זכות, כך הקדוש ברוך הוא ידין אותך לכף זכות: (ח) שוב מעשה בריבה אחת שנשבית, והלכו אחריה שני חסידים לפדותה. ונתפס אחד מהם לשום לסטים, וחיבשוהו בבית האסורין. בכל יום ויום היתה אשתו מביאה לו לחם ומים. יום אחד אמר לה: לכי אצל פלוני, ואמרי לו שאני חבוש בבית אסורין מפני הזנות, והוא יושב ושוחק בביתו ואינו משגיח על הריבה. אמרה לו: לא דיך שאתה חבוש בבית האסורים, אלא שהיית מתעסק בדברים בטלים? לא הלכה, אלא היתה מתעסקת בדברים בטלים. אמר לה: בבקשה ממך, לכי ואמרי לו. הלכה ואמרה לו. מה עשה אותו האיש? הלך והביא כסף וזהב ובני אדם עמו, והוציאו את שניהם. כשיצא אמר להם: תנו לי ריבה זו שתישן עמי בבגדיה על המטה. לשחרית אמר להם: הטבילוני והטבילוה. והטבילום. אמר לטובליהם: לטבילה שלי במה חשדתוני? אמרו לו: אמרנו, כל אותן ימים שהיה חבוש בבית האסורין היה רעב וצמא, ועכשיו יצא לאויר העולם וחם בשרך עליך, ושמא ראית קרי. אמר להם: לטבילה של ריבה זו במה חשדתוה?

אמרו לו: שכל אותן הימים שהיתה שרויה בין העובדי כוכבים היתה אוכלת משלהם ושותה משלהם, עכשיו אמרת הטבילוה כדי שתטהר. אמר להם: העבודה כך היה. ואתם שדנתוני לכף זכות, המקום ידין אתכם לכף זכות. כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים, כך בהמתן היו חסידות. אמרו: גמליו של אברהם אבינו לא נכנסו לבית שיש בו עבודת אלילים. שנאמר: (בראשית כד) "ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים". 'ואנכי פניתי הבית' - מתרפים. ומה תלמוד לומר 'ומקום לגמלים'? מלמד שלא נכנסו לבית לבן הארמי, עד שפינו כל העבודת אלילים מפניהם. מעשה בחמורו של רבי חנינא בן דוסא, שגנבוהו לסטים, וחבשו את החמור בחצר, והניחו לו תבן ושעורין ומים, ולא היה אוכל ושותה. אמרו: למה אנו מניחין אותו שימות ויבאיש לנו את החצר? עמדו ופתחו לה את הדלת והוציאוה. והיתה מושכת והולכת, עד שהגיעה אצל ר' חנינא בן דוסא. כיון שהגיעה אצלו, שמע בנו קולה. אמר לו: אבא, דומה קולה לקול בהמתנו. אמר לו: בני פתח לה את הדלת, שכבר מתה ברעב. עמד ופתח לה הדלת, והניח לה תבן ושעורין ומים, והיתה אוכלת ושותה. לפיכך אמרו כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן חסידות כמותן:

פרק תשיעי

(א) נתאי

הארבלי אומר: הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות. הרחק משכן רע אחד שכן שבבית, ואחד שכן שבחוץ, ואחד שכן שבשדה. מלמד שאין הנגעים באין אלא על ביתו של רשע. עונותיו של רשע גרמו לו לסתור כותלו של צדיק. כיצד? כותל שבין רשע לבין צדיק, נראה נגע בביתו של רשע, בכותלו שבינו לבין הצדיק, נמצא סותרין כותלו של צדיק בעונו של רשע. רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר: אוי לרשע אוי לשכנו. עונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק: (ב) עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא, ולא

נענשו אלא על לשון הרע. ואלו הן: אחד על הים, ואחד בתחלת המן, ואחד בסוף המן, ואחד בשליו הראשון, ואחד בשליו האחרון, אחד במרה, ואחד ברפידים, ואחד בחורב, ואחד בעגל, ואחד במרגלים. זה של מרגלים קשה מכולם, שנאמר: (במדבר יד) "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי". כיוצא בו (שם) "וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'". והלא דברים קל וחומר: ומה ארץ שאין לה לא פה לדבר ולא פנים ולא בושת, ביקש הקדוש ברוך הוא עלבונה מן המרגלים. המדבר דברים כנגד חברו ומבייש אותו, על אחת כמה וכמה שיבקש הקדוש ברוך הוא עלבוננו. רבי שמעון אומר על מספרי לשון הרע: נגעים באים עליהם. שכן מצינו באהרן ומרים שספרו לשון הרע במשה, ובאת עליהם הפורענות. שנאמר: (שם יב) "ותדבר מרים ואהרן במשה". למה הקדים הכתוב מרים לאהרן? מלמד שהלכה צפורה ושחה לה למרים, הלכה מרים ושחה לו לאהרן, עמדו שניהם ודברו בצדיק ההוא. מתוך שעמדו שניהם ודברו בצדיק, בא עליהם את הפורענות. שנאמר: (שם) "ויחר אף ה' בם וילך". מה תלמוד לומר 'וילך'? מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים, מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים, אבל מרים שהיתה עוסקת בדברים מיד נענשה יותר. מרים אמרה: אלי היה דבור ולא פרשתי מאצל בעלי. אהרן אמר: אלי היה דבור ולא פירשתי מאצל אשתי. ואף אבותינו הראשונים היה דבור עליהם ולא פרשו מאצל נשותיהן. אבל הוא מפני שדעתו גסה עליו, פירש הוא מאצל אשתו. ולא היו דנין אותו בפניו אלא שלא בפניו. ולא היו דנין אותו בודאי, אלא בספק: ספק שדעתו גסה עליו, ספק שאין דעתו גסה עליו. והרי דברים קל וחומר: ומה מרים שלא דברה אלא באחיה, ולא דברה אלא בהחבא, ולא דברה אלא שלא בפניו של משה - נענשה. אדם הדיוט המדבר דברים בפני חברו ומביישו, על אחת כמה וכמה שיהא עונשו מרובה. באותה שעה אמר לו אהרן למשה: משה אחי, כסבור אתה בעצמך שצרעת זו על מרים נתונה? אינה נתונה אלא על בשרו של אבא עמרם. אמשול לך משל למה הדבר

דומה. לאחד שנתן גחלת בתוך ידו. אף על פי שהופכה ממקום למקום, מכל מקום בשרו נכזית. שנאמר "אל נא תהי כמת". באותה שעה התחיל אהרן לפייס במשה. אמר לו: משה אחי, כלום עשינו רעה עם אחד בעולם? אמר לו: לאו. - ומה עם אחר בעולם לא עשינו רעה, אתה שאחינו אתה האיך נעשה רעה עמך? אבל מה אעשה, שגגה היא בינותינו, ברית שבינינו לבינך בטלנו, שנאמר: (עמוס א) "ולא זכרו ברית אחים". באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה, וביקש רחמים עליה, ואמר: איני זז מכאן עד שתתרפא מרים אחותי. שנאמר: (במדבר יב) "אל נא רפא נא לה". באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אילו מלך נזף בה, אילו אביה נזף בה, היה לה שתכלם שבעת ימים. אני שאני מלך מלכי המלכים, על אחת כמה וכמה, לא דין הוא שתיכלם ארבעה עשר יום? אלא למענך מחול לה, שנאמר: (שם) "ויאמר ה' אל משה, ואביה ירק ירק בפניה" וגו'. (שם)

"והאיש משה ענו מאד". יכול שהיה עניו ולא נאה ומשובח? תלמוד לומר (שמות מ) "ויפרוש את האהל על המשכן" - מה משכן עשר אמות, אף משה עשר אמות קומתו. יכול שהיה עניו כמלאכי השרת? - תלמוד לומר: 'מכל האדם' - מאדם אמרו, ולא ממלאכי השרת. יכול שהיה עניו כדורות הראשונים? - תלמוד לומר 'על פני האדמה' - מדורו אמרו, ולא מדורות הראשונים. שלושה מיני מוכי שחין נבראו בעולם: לח יבש בעל פולפוס. והיתה נפשו של משה נמוכה מכולם: (ג) רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף על מספרי לשון הרע נגעים באין. שכן מצינו בגחזי שספר לשון הרע ברבו, ודבקה בו צרעת עד יום מותו. שנאמר: (מ"ב ה) "וצרעת נעמן תדבק בך וגו' ויצא מלפניו מצורע כשלג". הוא היה אומר על גסי: הרוח נגעים באין עליו, שכן מצינו בעוזיהו שנאמר: (ד"ה ב כו) "ובחזקתו גבה לבו עד להשחית, וימעל מעל בה' אלהיו, ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת. ויבוא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל, ויעמדו על עוזיהו המלך ויאמרו לו: לא לך עוזיהו להקטיר לה', כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר. צא מן

המקדש, כי מעלת ולא לך לכבוד מה' אלוהים. ויזעף עוזיהו ובידו מקטרת להקטיר, ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו". באותה שעה נבקע היכל אילך ואילך שנים עשר מיל על שנים עשר מיל, והיו הכהנים מבוהלים לצאת, וגם הוא נבהל לצאת - "כי נגעו ה', ויהי מצורע עד יום מותו, וישב בית החפשית מצורע, כי נגזר מבית ה', ויותם בנו על בית המלך שופט את עם הארץ: (ד) ואל תתחבר לרשע מלמד שלא יתחבר אדם עם אדם רע ולא עם אדם רשע. שכן מצינו ביהושפט שנתחבר באחאב ועלה עמו רמות גלעד, ויצא עליו קצף מאת ה'. שוב נתחבר לאחזיה, ויעשו אניות בעציון גבר, ופרץ ה' את מעשיו, שנאמר: (דה"ב כ') "בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך וישברו אניות". וכן מצינו באמנון שנתחבר עם יונדב ויעץ לו עצה רעה, שנאמר: (שמואל ב יג) "ולאמנון ריע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד ויונדב איש חכם מאד חכם לרע". דבר אחר: אל תתחבר לרשע, ואפילו לתורה: (ה) ואל תתייאש מן הפורענות כיצד? מלמד שיהא לבו של אדם מתפחד בכל יום, ויאמר: אוי ליף שמא יבא עלי פורענות היום ושמא למחרף ונמצא מתפחד בכל יום. שנאמר כן באיוב (איוב ג) "פחד פחדתי": (ו) דבר אחר: אל תתייאש מן הפורענות כיצד? בזמן שאדם רואה מה שבידו מצליח - אל יאמר: בשביל שזכיתי נתן לי המקום מאכל ומשתה בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא. אלא יאמר: אוי לי, שמא לא נמצא לי לפניו אלא זכות אחד, בלבד נתן לי מאכל ומשתה בעולם הזה כדי שיאבדני לעולם הבא:

פרק עשירי

(א) יהודה

בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. וכשיהיו בעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים, וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין, כשקבלו עליהם את הדין: (ב) אל תעש עצמך כעורכי הדיינין כיצד? מלמד

שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר או הלכה, אל תבהל ברוחך להשיב, אלא הוי יושב ושואל: באיזה טעם אמרו, מאיזה ענין היה הדין או הלכה ששאלוני. ובזמן ששני בעלי דינין באין לפניך לדין, אחד עני ואחד עשיר, אל תאמר: היאך אזכה את העני ואחייב את העשיר, והיאך אזכה את העשיר ואחייב את העני? ואם אחייב את העני נמצא עני אויבי, ואם אזכה את העני נמצא העשיר אויבי. ואל תאמר היאך אטול ממונו של זה ואתן לזה, והתורה אמרה (דברים א) "לא תכירו פנים במשפט". (היה רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר "כקטן כגדול תשמעון"? - שלא יהא אדם אחד עומד, ואחד יושב אחד; אחד מדבר כל צרכו, ואחד אומר לו קצר דבריך. אמר רבי יהודה: שמעתי שאם רצו להושיב שניהם כאחד מושיבין, ואין זה אסור. אי זה אסור? שלא יהא אחד יושב ואחד עומד. יהא עליך דין קטן כדין גדול, דין של פרוטה כדין של מאה מנה: (ג) הוא היה אומר: כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זו 'הכנס', רוצה אני שארד עמו עד לחייו. עכשיו שנכנסתי, כל מי שיאמר לי 'רד הימנה', רוצה אני שאפיל עליו קומקומוס של חמין. שהגדולה קשה היא להעלותה. וכשם שקשה היא להעלותה, כך קשה להורידה. שכן מצינו בשאול: בשעה שאמר לו עמוד במלכות, היה מתחבא שנאמר: (שמואל א י) "ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים". ובשעה שאמר ליה רד הימנה, היה מחזיר אחרי דוד להרגו: (ד) שמעון בן שטח אומר: הוי מרבה לחקור את העדים. מתוך שאתה חוקרן הוי זהיר בדבריך, שמא מתוך דבריך ישמעו השומעין ויוסיפו עליך שקר מפני הרמאין:

פרק אחד עשר

(א) שמעיה

ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר: אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות, ואל תתוודע לרשות. אהוב את המלאכה כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל אדם יהי שונא את המלאכה. כשם שהתורה נתנה

בברית, כך המלאכה נתנה בברית, שנאמר: (שמות כ) "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלהיך". רבי עקיבא אומר: עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה, ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים. כיצד? ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה, ולערב שבת אין לו מה יאכל, היו לו מעות של הקדש בתוך ביתו ונטל מהם ואכל - מתחייב מיתה לשמים. אבל אם היה פועל והולך בבנין בית המקדש, אף על פי שנתנו לו מעות של הקדש בשכרו, ונטל מהם ואכל - מתנצל מן המיתה. רבי דוסתאי אומר: מניין שאם לא עשה מלאכה כל ששה, שיעשה כל שבעה? הרי שישב כל ימות השבת ולא עשה מלאכה, ולערב שבת אין לו מה שיאכל, הלך ונפל בין הגייסות, ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת. כל זאת שלא עשה כל ששה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה. שנאמר: (בראשית ב) "ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשמרה", והדר "מכל עץ הגן אכול תאכל". רבי טרפון אומר: אף הקדוש ברוך הוא לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר: (שמות כה) "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". רבי יהודה בן בתירא אומר: מי שאין לו מלאכה לעשות, מה יעשה? אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה, ילך ויתעסק בה, שנאמר "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך". ומה תלמוד לומר 'ועשית כל מלאכתך'? להביא את מי שיש לו חצרות או שדות חרבות, ילך ויתעסק בהן. ר' טרפון אומר: אין אדם מת אלא מתוך הבטלה, (שנאמר: (בראשית מט) "ויגוע ויאסף אל עמיו". רבי יוסי הגלילי אומר: הרי שנכפה ונפל על אומן שלו ומת, הא אינו מת אלא מתוך הבטלה. היה עומד על ראש הגג ועל ראש הבירה ועל ראש הבניין ועל שפת הנהר ונפל ומת - - אינו מת אלא מתוך הבטלה. שכן שמענו לאנשים. ולנשים מניין? שנאמר: (שמות לו) איש ואישה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לטפלים מניין? שנאמר: (שם) "ויכלא העם מהביא". אמר רבי נתן: בשעה שנתעסק משה במלאכת המשכן, לא רצה ליטול עצה מנשיאי ישראל, והיו נשיאי ישראל יושבין ושותקין ואומרים:

עכשיו יצטרך לנו משה. כיון ששמעו שהעבירו קול במחנה, שנאמר "והמלאכה היתה דים" - אמרו: אוי לנו שלא היה לנו שותפות במלאכת המשכן. עמדו והוסיפו דבר גדול מעצמם, שנאמר: (שמות לה) "והנשיאים הביאו את אבני הזהם": (ב) ושנא את הרבנות כיצד? מלמד שלא יניח אדם עטרה מעצמו בראשו, אבל אחרים יניחו לו. שנאמר: (משלי כז) "יהלך זר ולא פִיךְ, נכרי ואל שפתיך". אמר רבי עקיבא: כל המגביה עצמו על דברי תורה למה הוא דומה? לנבלה מושלכת בדרך. כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה והולך, שנאמר: (שם ל) "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה". אמר לו בן עזאי: דרשהו מעניינו - אם מנבל אדם עצמו על דברי תורה, ואוכל תמרים חרובים, ולובש בגדים צואים, ויושב ומשמר על פתח של חכמים - כל עובר ושב אומר 'שמא שוטה הוא זה'. לסוף אתה מוצא כל התורה כולה עמו. רבי יוסי אומר: רד מטה למעלה ולמעלה למטה: כל המגביה עצמו על דברי תורה - סוף שמשפילין אותו. וכל המשפיל עצמו על דברי תורה - סוף שמגביהין אותו: (ג) ואל תתוודע לרשות כיצד? מלמד שלא יצא לו לאדם שם ברשות. כיון שיצא לו שם ברשות, סוף נותנין בו עיניהם והורגים אותו, ונוטלין הימנו כל ממונו. כיצד? היה חברו יושב בשוק, ואומר: 'הקדוש ברוך הוא יחננו לפלוני, היום יצא מתוך ביתו מאה שוורים מאה רחלים ומאה עזים' ושמע הימנו סרדיוט אחד, והלך ואמר לשר, הלך והקיף את כל ביתו ונטל ממנו כל ממונו. עליו הכתוב אומר: (משלי כז) "מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו". דבר אחר: 'אל תתוודע לרשות' - היה חברו יושב בשוק, ואמר: הקדוש ברוך הוא יחננו לפלוני, אותו היום הכניס לתוך ביתו כמה כורין של חטים כמה כורין של שעורים. שמעו ממנו לסטים, ובאו והקיפו את כל ביתו, נטלו ממנו כל ממונו, לשחרית אין לו כלום. עליו הכתוב אומר: (משלי כז) "מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו". דבר אחר: 'אל תתוודע לרשות' כיצד? מלמד שלא יכוין אדם לומר 'אני הוא שר העיר' ו'אני הוא המשנה',

מפני שגוזזלין לישראל: (ד) דבר אחר: אל יכוין אדם ליטול את הרשות. אף על פי שבראשונה פותחין לו פתח הנאה, באחרונה פותחין לו פתח הקשה לו: (ה) אבטליון אומר: חכמים הזהירו בדבריכם, שמא יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה, ותחובו חובת גלות, ותגלו למקום מים הרעים. ואף התלמידים הבאים אחריכם, שמא יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה, ותחובו חובת גלות, ויגלו למקום מים הרעים. איזהו מים הרעים? הוי אומר: (תהלים קו) "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם". דבר אחר: מים הרעים כמשמעו. ויש אומרים: שמא יגלו לעבודה קשה:

פרק שנים עשר

(א) הלל

ושמאי קבלו מהם. הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן - אוהב שלום, ורודף שלום, ומשים שלום בין איש לאשתו, אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה. הוא היה אומר: נגד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסיף, ודלא יליף קטלא חייב, ודאישתמש בתגא חלף:

(ב) הוא היה אומר: אם אין אני לי מי לי, וכשאני

לעצמי מה אני, ואם לא עכשיו אימתי: (ג) אוהב שלום

כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד, כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד. שנאמר: (מלאכי ב) "תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעון".

רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר 'ורבים השיב מעון'? - כשהיה

אהרן מהלך בדרך, פגע בו באדם רשע, ונתן לו שלום. למחר ביקש אותו

האיש לעבור עבירה. אמר: אוי לי, היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן,

בושתי הימנו שנתן לי שלום. נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה.

וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב אצל אחד מהם.

אמר לו: בני, ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר

אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי

עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. והולך אהרן ויושב אצל האחר, ואומר לו: בני ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, ואומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. וכשנפגשו זה בזה, גפפו ונשקו זה לזה. לכך נאמר (במדבר כ) "ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל": (ד) דבר אחר: מפני מה בכו ישראל את אהרן שלשים יום? - מפני שדן אהרן דין אמת לאמיתו. מניין לא אמר לאיש שסרחת, ולא לאישה שסרחת. לכך נאמר 'ויבכו אותו כל בית ישראל'. אבל משה שמוכיח בדברים קשים, נאמר 'ויבכו בני ישראל את משה'. ועד כמה אלפים היו בישראל שנקראו שמם אהרן, שאלמלא אהרן לא בא זה לעולם, שהיה משים שלום בין איש לאשתו, ומזדווגין זה עם זה, והיו קורין שם הילוד על שמו. ויש אומרים: לכך נאמר 'ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל', שכל מי שרואה משה רבנו שיושב ובוכה, מי לא יבכה?! ויש אומרים: מי שרואה אלעזר ופינחס, שהם שני כהנים גדולים, שעומדים ובוכים מי לא יבכה?! באותה שעה ביקש משה למות כמיתת אהרן, מפני שראה מיטתו מוצעת בכבוד גדול, וכיתות כיתות של מלאכי השרת סופדות אותו. וכי בינו לבין אדם שאל, והלא בינו לבין עצמו שאל, ושמע הקדוש ברוך הוא לחישתו, שנאמר: (דברים לב) "ומות בהר אשר אתה עולה שמה, והאסף אל עמיק כאשר מת אהרן אחיך בהר ההר". הא למדת שבקש למות כמיתתו של אהרן. באותה שעה אמר לו למלאך המות לך הבא לי נשמתו של משה. הלך מלאך המות ועמד לפניו. אמר לו: משה, תן לי נשמתך. גער בו, אמר לו: במקום שאני יושב אין נותנין לך רשות לעמוד, ואתה אמרת תן לי נשמתך?! גער בו והוציאו בנזיפה. עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה "משה, דיך העולם הזה, שהרי העולם הבא שמור לך מששת ימי בראשית. שנאמר: (שמות לג) "ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור". נטלה הקדוש ברוך הוא לנשמתו של משה, וגנזה תחת כיסא הכבוד. שנאמר: (ש"א כה) "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים". (כשנטלה לא

נטלה אלא בנשיקה, שנאמר: (דברים לד) "על פי ה'". לא נשמתו של משה בלבד גנוזה תחת כסא הכבוד, אלא נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד, שנאמר: "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים".

יכול אף של רשעים כן? תלמוד לומר (ש"א כה) "ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע". אף על פי שזורק ממקום למקום, אינו יודע על מה שתסמוך. אף כן נשמתן של רשעים: זוממות והולכות ושוטפות בעולם, ואינן יודעות על מה שיסמוכו. שוב אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך המות: לך והבא לי נשמתו של משה. הלך למקומו, ביקשו ולא מצאו. הלך אצל הים הגדול, אמר לו: משה בא לכאן? אמר לו: מיום שעברו ישראל בתוכי שוב לא ראיתיו. הלך אצל הרים וגבעות, ואמר להם: משה בא לכאן? אמרו לו: מיום שקבלו ישראל את התורה בהר סיני שוב לא ראינוהו. הלך אצל שאול ואבדון, אמר להם: משה בא לכאן? אמרו לו: שמו שמענו ואותו לא ראינו. הלך אצל מלאכי השרת, אמר להם: משה בא לכאן? אמרו לו: "אלוהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו".

אלהים גנזו לחיי העולם הבא, ואין כל ברייה יודעת שנאמר: (איוב כח) "והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה, לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים, תהום אמר לא בי היא, וים אמר אין עמדי, אבדון ומות אמרו באוזנינו שמענו שמעה". אף יהושע היה יושב ומצטער על משה, שלא ידע היכן הוא. עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא: יהושע למה אתה מצטער על משה, משה עבדי מת: (ו) רודף שלום כיצד? מלמד שיהא אדם רודף שלום בישראל בין כל אחד ואחד, כדרך שהיה אהרן רודף שלום בישראל בין כל אחד ואחד, שנאמר: (תהלים לד) "סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו". ר' שמעון בן אלעזר אומר: אם יושב אדם במקומו ושותק, היאך רודף שלום בישראל בין כל אחד ואחד? אלא יצא ממקומו ויחזור בעולם וירדוף שלום בישראל. שנאמר: (שם) "בקש שלום ורדפהו".

הא כיצד? בקשהו ממקומו, רדפהו למקום אחר. אף הקדוש ברוך הוא עשה שלום במרום. ואיזה שלום עשה הקדוש ברוך הוא במרום? שלא קרא עשרה

גבריאֵל, עשרה מיכאל, עשרה אוריאל, עשרה רפאל, כדרך שבני אדם קורין עשרה ראובן, עשרה שמעון, עשרה לוי, עשרה יהודה. שאלמלא עשה כדרך שבני אדם עושים, כיון שקרא לאחד מהם, באין לפניו ומתקנאין זה בזה. אלא קרא גבריאֵל אחד, מיכאל אחד. כיון שקרא לאחד מהם, בא לפניו ומשגרו לכל מקום שירצה. ומנין שייראים זה את זה ומכבדין זה את זה וענותנין מבני אדם? שבשעה שפותחין את פיהם ואומרים שיר, זה אומר לחברו פתח אתה שאתה גדול ממני, וזה אומר לחברו פתח אתה שאתה גדול ממני. לא כדרך שבני אדם עושין, שזה אומר לחברו אני גדול ממך, וזה אומר לחברו אני גדול ממך. ויש אומרים: כיתות כיתות הן - כת אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני, שנאמר:

(ישעיה ו) "וקרא זה אל זה ואמר": (ז) אוהב את

הבריות כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב את הבריות, ולא יהא שונא את הבריות. שכן מצינו באנשי דור הפלגה, שמתוך שאוהבין זה את זה, לא רצה הקדוש ברוך הוא לאבדן מן העולם, אלא פזרן בארבע רוחות העולם. אבל אנשי סדום, מתוך שהיו שונאים זה את זה, איבדן הקדוש ברוך הוא מן העולם הזה ומן העולם הבא. שנאמר: (בראשית יג) "ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד" וחטאים זה גילוי עריות, לה' זה חילול ה', מאד שמתכוונין וחוטאים. הא למדת, מתוך ששונאין זה את זה, איבדן הקדוש ברוך הוא מן העולם הזה ומן העולם הבא: (ח) ומקרבן לתורה כיצד? מלמד שיהא אדם מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה, כדרך שהיה אברהם אבינו מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה. ולא אברהם לבד עשה. אלא אף שרה. שנאמר: (בראשית יב) "ויקח אברם את שרי אשתו, ואת לוט בן אחיו, ואת כל רכושם אשר רכשו, ואת הנפש אשר עשו בחרן". והלא כל באי עולם אינם יכולים לבראות אפילו יתוש אחד, ומה תלמוד לומר 'ואת הנפש אשר עשו בחרן'? מלמד שהעלה עליהם הקדוש ברוך הוא כאילו עשו אותם. כשם שאין אדם חולק שכר לחברו בעולם הזה, כך אין אדם חולק שכר חברו לעולם הבא. שנאמר: (קהלת ד) "והנה דמעתי העשוקים ואין להם, מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם". למה נאמר "ואין

להם מנחם" שני פעמים? - אלו בני אדם שאוכלין ושותין ומצליחין
בבנים ובבנות בעולם הזה, ובעולם הבא אין להם כלום. 'ואין להם מנחם',
שאם נגנבה לו לאדם גניבה בעולם הזה, או שמת לו מת, באין בניו ואחיו
וקרוביו ומנחמין אותו. יכול אף לעולם הבא כן? תלמוד לומר "גם בן
ואח אין לו". וכן מי שעובר עבירה והוליד ממזר, אומרים לו:
ריקה חבלת בעצמך? חבלת בו, שאותו ממזר היה רוצה ללמוד תורה עם אותן
התלמידים שהיו יושבין ושונין בירושלים, והיה הממזר הולך עמהן עד שהגיע
לאשדוד. עומד שם ואומר, אוי לי! אילו לא הייתי ממזר, כבר הייתי יושב
ושונה בין התלמידים שלמדתי עד עכשיו. ולפי שאני ממזר, איני יושב ושונה
בין התלמידים, לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר. שנאמר: (זכריה ט)
"וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים": (ט) הוא
היה אומר: אם אין אני לי מי לי, אם אני לא אזכה בחיי מי יזכה בי.
וכשאני לעצמי מה אני, אם אני לא אזכה בעצמי מי יזכה בי בעצמי. אם
לא עכשיו אימתי? אם אני לא אזכה בחיי, מי יזכה בי לאחר מיתתי. וכן
הוא אומר: (קהלת ט) "כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת". כי
לכלב חי הוא טוב זה רשע המתקיים בעולם הזה. מן האריה המת אפילו
מאברהם יצחק ויעקב שהן שוכני עפר. דבר אחר: כי לכלב חי הוא טוב
- זה רשע המתקיים בעולם הזה. אם עשה תשובה הקדוש ברוך הוא מקבלהו.
אבל צדיק, כיון שמת שוב אינו מוסיף זכות: (י) הוא היה
אומר: אם תבא לביתי אני אבא לביתך, למקום שלבי אוהב לשם רגלי
מוליכות אותי. אם תבא לביתי אבא לביתך- כיצד? אלו בני אדם שמשכימים
ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. הקדוש ברוך הוא מברכן לעולם
הבא, כענין שנאמר: (שמות כ) "בכל המקום אשר אזכיר את שמי"
וגו'. למקום שלבי אוהב לשם רגלי מוליכות אותי- כיצד? אלו בני אדם
שמניחים כספם וזהבם ועולין לרגל להקביל פני שכינה במקדש. הקדוש ברוך
הוא משמרם בתוך מחניהם, שנאמר: (שמות לד) "ולא יחמוד איש את ארצך
בעלותך לראות את פני ה' אלהיך": (יא) הוא היה אומר:

אם אני כאן הכל כאן, אם אני לית כאן מאן כאן, הופכה והופך
בה דכולא בה, ולכולהון לפום צערא אגרא: (יב) מעשה בהלל
הזקן שהיה מהלך בדרך, ופגע בני אדם שמביאין חטין. אמר להם: סאה
בכמה? אמרו לו: בשני דינרין. ופגע באחרים אמר להם: סאה בכמה?
אמרו לו: בשלושה דינרין. אמר להם: והלא ראשוני? אמרו בשנים?
אמרו לו: בבלאי טפשאי, אי אתה יודע שלפום צערא אגרא. אמר להם:
שוטים וריקים, על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך?! מה עשה להם הלל
הזקן? החזירן למוטב. אף הוא ראה גולגולת שצפה על פני המים. אמר
לה: על דאטפת אטפוך ודאטפוך יאטפוניה: (יג) אף הוא אומר
בלשון בבלי ארבעה דברים: נגד שמא אבד שמיה, ודלא משמש חכימאי
קטלא חייב, ודלא מוסיף פסיד, ודישתמש בתגא אבד ואזיל ליה. נגד
שמא אבד שמיה כיצד? מלמד שלא יוציא לו לאדם שם במדינה. שכיון שיוציא לו
שם במדינה, סוף שנותנין בו עיניהם והורגין אותו, ונוטלין ממנו את ממונו.
ודלא משמש חכימאי קטלא חייב כיצד? אמרו מעשה באדם אחד מבית רמה,
שהיה נוהג בעצמו מדת חסידות. שלח אליו תלמיד אחד רבן יוחנן בן זכאי
לבדוקו. הלך ומצאו שנטל שמן ונתנו על גבי כירים, ונטלו מעל הכירים
ונתנו לתוך של גריסין. אמר לו: מה אתה עושה? אמר לו: כהן גדול
אני, ותרומה בטהרה אני אוכל. אמר לו: כירים זה טמא או טהור? אמר
לו: וכי יש לנו בתורה על כירים שטמא? והלא לא אמרה תורה אלא על תנור
שטמא, שנאמר: (ויקרא יא) "כל אשר בתוכו יטמא". אמר לו:
כשם שאמרה תורה על תנור שטמא, כך אמרה תורה על כירים שטמא, שנאמר: (שם)
"תנור וכירים יותץ טמאים הם". אמר לו: אם כן היית נוהג,
לא אכלת תרומה טהורה מימך. ודלא מוסיף פסיד כיצד? מלמד שאם שנה
אדם מסכתא או שתים או שלוש מסכתות, ואין מוסיף עליהם, סוף שמשכח את
הראשונות. ודאשתמש בתגא אבד ואזיל ליה כיצד? שכל המשתמש בשם
המפורש, אין לו חלק לעולם הבא:

פרק שלשה עשר

(א) שמאי

אומר: עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות: (ב) עשה תורתך קבע כיצד? מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש, אל יעשה אותו עראי, אלא יעשה אותו קבע. ומה שלמד אדם, יעשה וילמד לאחרים ויעשו, שנאמר: (דברים ה) "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם". וכן בעזרא הוא אומר (עזרא ז) "כי עזרא הכין את לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות" ואחר כך "וללמד בישראל חק ומשפט": (ג) אמור מעט ועשה הרבה כיצד? מלמד שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, אבל רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים. ומניין שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה? - שכן מצינו באברהם אבינו, שאמר למלאכים פת אתם סועדים עמי היום. שנאמר: (בראשית יח) "ואקחה פת לחם וסעדו לבבכם". אבל באחרונה ראה מה עשה אברהם למלאכי השרת, שהלך ועשה להם שלשה שוורים ותשע סאין של סולת. - ומניין שעשה להם תשע סאין של סולת? שנאמר: (שם) "וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלוש סאים קמח סלת". שלוש כמשמען, קמח הרי שש, סלת הרי תשע. - ומניין שעשה להם שלשה שוורים" שנאמר "ואל הבקר רץ אברהם". הבקר אחד, בן בקר שנים, רץ שלשה. ויש אומרים: טוב - ארבעה. "ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו", נתן ביד ישמעאל בנו כדי לחנכו במצות. אף הקדוש ברוך הוא אמר מעט ועשה הרבה, שנאמר: (שם) "ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". לא אמר לו אלא בדל"ת ונו"ן, אבל באחרונה כשפרע הקדוש ברוך הוא משונאיהם של ישראל, לא פרע אלא בשבעים ושתים אותיות. שנאמר: (דברים ד) "או הנסה אלוהים לבוא לקחת לו גוי

מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמוראים גדולים". הא למדת כשנפרע בשונאיהם של ישראל לא נפרע אלא בשבעים ושתים אותיות. ומנין שהרשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים? שכן מצינו בעפרון שאמר לאברהם (בראשית כג) "ארץ ארבע מאות שקל כסף". אבל באחרונה כששקל לו את הכסף, "וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון" וגו': (ד) והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות כיצד? מלמד שאם נתן אדם לחברו כל מתנות טובות שבעולם ופניו כבושים בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום. אבל המקבל את חברו בסבר פנים יפות, אפילו לא נתן לו כלום, מעלה עליו הכתוב כאילו נתן לו כל מתנות טובות שבעולם:

פרק ארבעה עשר

(א) רבן

יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. שמונים תלמידים היו להלל הזקן. שלושים מהן ראויין שתשרה שכינה עליהן כמשה רבנו, אלא שאין דורן ראוי לכך. שלושים מהן ראויין לעבר שנה, ועשרים בינוניים. גדול שבכולם יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי. ואמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, וכל המידות של חכמים, וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד. לקיים מה שנאמר: (משלי ח) "להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא": (ב) הוא היה אומר: אם עשית תורתך הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת. לפי שלא נוצרו הבריות אלא על מנת שיתעסקו בתורה: (ג) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי, לכולן קרא להן שמות. לאליעזר בן הורקנוס קרא בור סיד שאינו מאבד טיפה, קנקן זפותה שמשמרת את יינה. ליהושע בן חנניה קרא לו חוט המשולש לא במהרה ינתק. וליוסי הכהן קרא לו חסיד שבדור. ולישמעאל בן חנניה קרא לו גרועה שבמדבר שמחזקת מימיה. אשרי תלמיד שרבו מודה לו

ומעיד עליו. ולא לעזר בן ערך קרא לו נחל שוטף ומעין המתגבר, שמימיו מתגברין ויוצאין לחוץ, לקיים מה שנאמר: (משלי ה) "יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים": (ד) הוא היה אומר: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שנייה, מכריע את כולם אבא שאול אומר משמו: אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה - מכריע את כולם: (ה) אמר להם: צאו וראו איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם כדי שיכנס בה לעולם הבא. נכנס רבי אליעזר ואמר: עין טובה. נכנס רבי יהושע ואמר: חבר טוב. נכנס רבי יוסי ואמר: שכן טוב יצר טוב ואישה טובה. רבי שמעון אומר: הרואה את הנולד נכנס ר' אלעזר ואמר: לב טוב לשמים ולב טוב לבריות. אמר להם: רואה אני את דברי רבי אליעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם. אמר להם צאו וראו איזה דרך רעה שירחק ממנה האדם כדי שיכנס בה לעולם הבא. נכנס ר' אליעזר ואמר: עין רעה. נכנס ר' יהושע ואמר: חבר רע. נכנס ר' יוסי ואמר: עין רע ושכן רע ואישה רעה. נכנס ר' שמעון ואמר: הלוח ואינו משלם. שהלוח מן האדם כלוח מן המקום, שנאמר: (תהלים לז) "לוח רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן". נכנס ר' אלעזר ואמר: לב רע, לשמים ולב רע למצות, ולב רע לבריות. ואמר להם: רואה אני את דברי ר' אלעזר מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: (ו) כשמת בנו של רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס רבי אליעזר וישב לפניו. ואמר לו: רבי רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: אדם הראשון היה לו בן ומת וקיבל עליו תנחומין. ומניין שקבל עליו תנחומין שנאמר: (בראשית ד) "וידע אדם עוד את אשתו". אף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של אדם הראשון. נכנס ר' יהושע ואמר לו, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: איוב היו לו בנים ובנות ומתו כולם ביום אחד, וקיבל עליהם תנחומין. אף אתה קבל תנחומין. ומניין שקבל

איוב תנחומין שנאמר: (איוב א) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרת לי צערו של איוב. נכנס ר' יוסי וישב לפניו. אמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: אהרן היו לו שני בנים גדולים, ומתו שניהם ביום אחד, וקיבל עליהם תנחומין. שנאמר: (ויקרא י) "וידם אהרן". אין שתיקה אלא תנחומין. ואף אתה קבל תנחומין. אמר לו: לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני צערו של אהרן. נכנס רבי שמעון ואמר לו: רבי, רצונך אומר דבר אחד לפניך? אמר לו: אמור. אמר לו: דוד המלך היה לו בן ומת, וקיבל עליו תנחומין. ואף אתה קבל תנחומין. ומניין שקבל דוד תנחומין? שנאמר: (ש"ב יב) "וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה". אף אתה רבי קבל תנחומין. אמר לו: לא די שאני מצטער בעצמי אלא שהזכרתני צערו של דוד המלך. נכנס רבי אלעזר בן עזריה. כיון שראהו, אמר לשמשו: טול לפני כלי, ולך אחרי לבית המרחץ, לפי שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו ואמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. בכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר: אוי לי, אימתי אצא מן הפיקדון הזה בשלום. אף אתה רבי, היה לך בן. קרא תורה מקרא נביאים וכתובים משנה הלכות ואגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא. ויש לך לקבל עליך תנחומים כשהחזרת פיקדונך שלם. אמר לו: ר' אלעזר בני נחמתני, כדרך שבני אדם מנחמין. כשיצאו מלפניו, הוא אמר אלך לדמסית, למקום יפה ומים יפים ונאים, והם אמרו נלך ליבנה למקום שתלמידי חכמים מרובים אוהבים את התורה. הוא שהלך לדמסית, למקום יפה ומים יפים ונאים, נתמעט שמו בתורה. הם שהלכו ליבנה, למקום שתלמידי חכמים מרובים אוהבים את התורה - נתגדל שמם בתורה:

פרק חמשה עשר

אמרו שלשה דברים: רבי אליעזר אומר: יהי כבוד חברך חביב עליך
כשליך. אל תהי נוח לכעוס. שוב יום אחד לפני מיתתך. יהי
כבוד חברך חביב עליך כשליך כיצד? מלמד שכשם שרואה את כבודו, כך יהא
אדם רואה את כבוד חברו. וכשם שאין אדם רוצה שיהא שם רע על כבודו, כך יהא
אדם רוצה שלא להוציא שם רע על כבודו של חברו. דבר אחר: יהי כבוד
חברך חביב עליך כשליך כיצד? בזמן שיש לו לאדם מאה רבוא ונוטלים את כל
ממונו, אל יפגום את עצמו בשוה פרוטה: (ב) ואל תהי נוח
לכעוס כיצד? מלמד שיהא עניו כהלל הזקן ואל יהי קפדן כשמאי הזקן.
מה היה ענותנותו של הלל הזקן? אמרו: מעשה בשני בני אדם
שעמדו והמרו זה את זה וזה את זה בארבעה מאות זוז. אמרו כל שילך ויקניט
את הלל יטול ארבע מאות זוז. הלך אחד מהם, ואותו היום ערב שבת היה עם
חשיכה, וקא חייף רישיה. בא וטפח לו על הדלת. אמר: היכן הלל, היכן
הלל? - נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה צריך? אמר
לו: הלכה זו אני צריך לשאול. אמר לו: אמור. אמר לו: מפני מה
עיניהם של תרמודים תרוטות? אמר לו: מפני שדרין בין חול במדבר ובאות
רוחות ומפזרות אותו על עיניהם לפיכך עיניהם תרוטות. הלך והמתין שעה
אחת וחזר וטפח לו על הדלת אמר היכן הלל היכן הלל נתעטף ויצא אמר לו:
בני מה אתה צריך? אמר לו: הלכה אני צריך לשאול. אמר לו: אמור.
אמר לו: מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות? אמר לו: מפני שהם
יושבין עם בצעי המים ובכל יום ויום הם הולכים במים לפיכך רגליהם רחבות.
הלך והמתין שעה אחת וחזר וטפח על הדלת אמר היכן הלל היכן הלל. נתעטף
ויצא. אמר לו: מה אתה צריך לשאול? אמר לו: הלכה אני צריך לשאול.
אמר לו: אמור. נתעטף וישב לפניו. אמר לו: מה אתה צריך? אמר
לו: כך נשיאים משיבים, אל ירבו כמותך בישראל. אמר לו: חס ושלום! הוי
זהיר ברוחך. מה אתה צריך? אמר לו: מפני מה ראשיהם של בבליים ארוכים.
אמר לו: בני הלכה גדולה שאלת. לפי שאין שם חיות פקחות, כשנולד הולד
מגדלות אותם על אברים של עבדים ושל שפחות, לפיכך ראשיהם ארוכות. אבל כאן

שיש חיות פקחות, כשנולד הולד מגדלות אותו בעריסה ומשפשות את ראשו,
לפיכך ראשיהם סגלגלין. אמר לו: איבדת ממני ארבע מאות זוז. אמר
לו: כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל אל
יקפיד: (ג) מה היה קפדנותו של שמאי הזקן? אמרו מעשה
באדם אחד שעמד לפני שמאי. אמר לו: רבי כמה תורות יש לכם אמר לו:
שתים אחת בכתב ואחת בעל פה אמר לו: את שבכתב אני מאמין לך, את שבעל
פה איני מאמין לך. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל אמר לו:
רבי כמה תורות נתנו? אמר לו: שתיים: אחת בכתב ואחת בעל פה. אמר
לו: בכתב אני מאמינך, בעל פה אין אני מאמינך. אמר לו: בני שב, כתוב
לי אלף בית. אמר לו: מה זה? אמר לו: אלף. אמר לו: אין זה
אלף אלא בית. אמר לו: מהו זה אמר לו: בית אמר לו: אין זה בית
אלא גימל. אמר לו: מניין אתה יודע שזה אלף וזה בית וזה גימל? אמר
לו: כך מסרו לנו אבותינו הראשונים, שזה אלף וזה בית וזה גימל. כשם שקבלת
זו באמונה, כך קבל עליך זו באמונה. מעשה בנכרי אחד שהיה עובר
אחורי בית הכנסת ושמע תינוק שקורא (שמות כח) "ואלה הבגדים אשר יעשו
חשן ואפוד ומעיל". בא לפני שמאי אמר לו: רבי כל הכבוד הזה
למי? אמר לכהן גדול שעומד ומשמש על גבי המזבח. אמר לו: גיירני
על מנת שתשימני כהן גדול. אמר לו: אין כהן בישראל, ואין לנו כהנים
גדולים שיעמדו וישתמשו בכהונה גדולה אלא גר הקל שלא בא אלא במקלו
ובתרמילו ויבא וישתמש בכהונה גדולה? גער בו והוציאו בנזיפה. בא
להלל. אמר לו: רבי גיירני על מנת שתשימני כהן גדול, שאעמוד ואשמש על
גבי המזבח. אמר לו: שב ואומר לך דבר אחד. מי שמבקש להקביל פני מלך
בשר ודם, לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא. אמר לו: הן. -
אתה שמבקש להקביל פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך, הוא לא דין הוא
שתלמוד איך תכנס לבית קודש הקדשים, איך תיטיב את הנרות, איך תקרב לגבי
מזבח, איך תערוך את השולחן, איך תסדר את המערכה? אמר לו: הטוב
בעיניך עשה. - כתב לו תחלה אלף בית, ולימדו תורת כהנים, והיה לומד

והולך עד שהגיע (במדבר א) "והזר הקרב יומת". נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ואמר: מה אם ישראל שנקראו בנים למקום, ועליהם אמרה שכינה (שמות יט) "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", אף על פי כן הזהיר עליהם הכתוב 'והזר הקרב יומת'. אני גר הקל, לא באתי אלא בתרמילי, על אחת כמה וכמה. מיד נתפייס אותו גר מאליו. בא לו אצל הלל הזקן אמר לו: כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך, שאם היית כשמאי הזקן לא באתי לקהל ישראל. קפדנותו של שמאי הזקן בקש לאבדני מן העולם הזה ומן העולם הבא. ענותנותך הביאני לחיי העולם הזה והבא. אמרו: לאותו גר נולדו שני בנים, לאחד קראו הלל, ולאחד קראו גמליאל, והיו קוראין אותם גרים של הלל: (ד) שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע באיזה יום ימות שיעשה תשובה? אמר להם: כל שכן שיעשה תשובה היום, שמא ימות למחר. ישוב למחר, שמא ימות למחרתו, ונמצא כל ימיו בתשובה. ר' יוסי בר יהודה אמר משום ר' יהודה בר' אלעאי, שאמר משום רבי אלעאי אביו, שאמר משום רבי אליעזר הגדול: שוב יום אחד לפני מיתתך, והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים. הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב, אף כל דבריהם כגחלי אש:

פרק ששה עשר

(א) רבי

יהושע אומר: עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם. עין הרע כיצד? מלמד שכשם שאדם רואה את ביתו של עצמו, כך יהא רואה ביתו של חברו. וכשם שאדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשתו ובניו, כך יהא אדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשת חברו ועל בניו של חברו. דבר אחר: עין הרע כיצד? שלא תהא עינו של אדם צר במשנתו של חברו. מעשה באדם אחד שהיה עינו צרה במשנתו של חברו נתקצרו חייו ונפטר והלך לו: (ב) יצר הרע כיצד? אמרו שלוש עשרה

שנה גדול יצר הרע מיצר טוב. ממעי אמו של אדם היה גדל ובא עמו. והתחיל מחלל שבתות אין ממחה בידו, הורג נפשות אין ממחה בידו, הולך לדבר עבירה אין ממחה בידו. לאחר י"ג שנה נולד יצר טוב. כיון שמחלל שבתות, אומר לו: ריקה הרי הוא אומר: (שמות לא) "מחלליה מות יומת". הורג נפשות, אומר לו: ריקה הרי הוא אומר: (בראשית ט) "שופך דם האדם באדם דמו ישפך". הולך לדבר עבירה, אומר לו: ריקה הרי הוא אומר: (ויקרא כ) "מות יומת הנואף והנואפת". בזמן שאדם מחמם את עצמו, והולך לדבר זימה, כל אבריו נשמעין לו, מפני שיצר הרע מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים. כשהוא הולך לדבר מצווה, התחילו מתעצלים לו כל אבריו, מפני שיצר הרע שבמעיו מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם. ויצר טוב אינו דומה אלא למי שהוא חבוש בבית האסורין, שנאמר: (קהלת ד) "כי מבית הסורים יצא למלוך" זה יצר טוב. ויש אומרים: זה יוסף הצדיק. כשבאתה אותה רשעה היתה מענה אותו בדבריה. אמרה לו: אני אחבשך בבית האסורין, אמר לה: ה' מתיר אסורים, אמרה לו: אני אנקר את עיניך, אמר לה: ה' פוקח עורים, אמרה לו: אני אכפוף את קומתך, אמר לה: ה' זוקף כפופים, אמרה לו: אני עושה אותך רשע, אמר לה: ה' אוהב צדיקים, אמרה לו: אני עושה אותך ארמאי, אמר לה: ה' אוהב את גרים, עד שאמר "איך אעשה הרעה הגדולה הזאת". אל תתמה על יוסף הצדיק, שהרי רבי צדוק היה גדול הדור כשנשבה. נטלתו מטרוניתא אחת ושגרה לו שפחה אחת יפה. כיון שראה אותה, נתן עיניו בכותל שלא יראנה, והיה יושב ושונה כל הלילה. לשחרית הלכה והקבילה אצל גבירתה. אמרה לה: שווה לי המות משתנני לאיש הזה. שלחה וקראה לו, ואמרה לו: מפני מה לא עשית עם אישה זאת כדרך שיעשו בני אדם? אמר לה: ומה אעשה, מכהונה גדולה אני, ממשפחה גדולה אני, אמרתי שמא אבוא עליה והרביתי ממזרים בישראל. כיון ששמעה דבריו צותה עליו ופטרנו בכבוד גדול. ואל תתמה על רבי צדוק, שהרי ר' עקיבא גדול

ממנו. כשהלך לרומי אוכילו קורצא אצל שלטון אחד, ושיגר לו שתי נשים יפות. רחצום וסכום וקשטום ככלות חתנים, והיו מתנפלות עליו כל הלילה. זאת אומרת חזור אצלי, וזאת אומרת חזור אצלי. והיה יושב ביניהם ומרקק, ולא פנה אליהן. הלכו להן והקבילו פני השלטון, ואמרו לו: שווה לנו המות משתתננו לאיש הזה. שלח וקרא לו, אמר לו: מפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים? לא יפות המה, לא בנות אדם כמותך הן, מי שברא אותך לא ברא אותם? אמר לו: מה אעשה, ריחן בא עלי מבשר נבלות וטרפות ושרצים. אל תתמה על ר' עקיבא, שהרי רבי אליעזר הגדול גדול ממנו, שגדל את בת אחותו י"ג שנה עמו במטה עד שבאו לה סימנים. אמר לה: צאי והתנשאי לאיש. אמרה לו: הלא אמתך אנכי לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך. אמר לה: בתי כבר זקנתי, צאי והתנשאי לבחור שכמותך. אמרה לו: לא כך אמרתי לפניך, הלא אמתך אנכי לשפחה לרחוץ רגלי תלמידך. כיון ששמע את דבריה, נטל ממנה רשות לקדשה ובא עליה:

(ג) רבי ראובן בן אצטרובלי אומר: היאך מתרחק אדם מיצר הרע שבמעיו, לפי שטיפה ראשונה שאדם מטיל באישה הוא יצר הרע. ויצר הרע אינו שרוי אלא על מפתחי הלב, שנאמר: (בראשית ד) "לפתח חטאת רובץ". אמר לו לאדם בשעה שהתינוק מוטל בעריסה האיש מבקש להורגך, הוא רוצה שיתלוש ממנו בשערו. תינוק מוטל בעריסה הניח ידו על גבי נחש או על גבי עקרב ועקצתו, לא גרם לו אלא יצר הרע שבמעיו. הניח ידו על גבי גחלים ונכוה, לא גרם לו אלא יצר הרע שבמעיו, לפי שיצר הרע זורקו בבת ראש. אבל בוא וראה בגדי או בטלה, כיון שהוא רואה את הבאר, הוא חוזר לאחוריו, לפי שאין יצר הרע בבהמה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל, למה הדבר דומה: יצר הרע דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור. כל זמן שהוא בתוך האור, עושין ממנו כל כלים שירצו. אף כך יצר הרע אין לו תקנה אלא בדברי תורה שהן כאש, שנאמר: (משלי כה) "אם רעב שונאך האכילהו לחם, ואם צמא השקהו מים, כי גחלים אתה חותה על ראשו, וה' ישלם לך". אל תקרי 'ישלם לך' אלא 'ישלים לך'. רבי

יהודה הנשיא אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה: יצר הרע דומה לשני בני אדם שנכנסו לפונדק אחד. נתפס אחד מהם משום לסטות. אמרו לו: מי עמך? יכול הוא שיאמר 'לא היה עמי חברי'. אלא אומר: הואיל ואני נהרג, יהרג חברי עמי. אף כך אומר יצר הרע: הואיל ואני אבוד לעולם הבא, אני אאבד את כל הגוף. רבי שמעון בן יוחי אומר: מכאן שאין ישראל רואים פני גיהנם לעולם. משלו משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שהיה לו שדה זבורית. באו בני אדם והשכירוה בעשרת כורין חטים בשנה. זיבלוה, עדרוה, השקוה וכסחוה, ולא הכניסו ממנה אלא כור אחד חטים בשנה. אמר להם המלך: מהו זה? אמרו לו: אדונינו המלך, אתה יודע בשדה שנתת לנו, שמתחלה לא הכנסת ממנה כלום. ועכשיו שזבלנוה וכיסחנוה והשקיננוה מים, לא הכנסנו ממנה אלא כור אחד חטים בלבד. כך עתידים ישראל לומר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, אתה יודע ביצר הרע שהוא מסית בנו, שנאמר: (תהלים קג) "כי הוא ידע יצרנו": (ה) ושנאת הבריות כיצד? מלמד שלא יכווין אדם לומר אהוב את החכמים ושנא את התלמידים, אהוב את התלמידים ושנא את עמי הארץ, אלא אהוב את כולם, ושנא את האפיקורסין והמסיתים ומדיחין, וכן המסורות. וכן דוד אמר (תהלים קלט) "משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי" הלא הוא אומר (ויקרא יט) "ואהבת לרעך כמוך אני ה'" מה טעם "כי אני בראתי" -? ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו, ואם לאו אי אתה אוהבו. ר' שמעון בן אלעזר אומר: בשעה של גדולה נאמר דבר זה: "ואהבת לרעך כמוך" - אני ה' בראתי. אם אתה אוהבו, אני נאמן לשלם לך שכר טוב. ואם לאו - אני דיין לפרוע:

פרק שבעה עשר

(א) רבי

יוסי אומר: יהי ממון חברך חביב עליך כשלך, והתקן עצמך ללמוד

תורה שאינה ירושה לך: (ב) [יהי ממון חברך חביב עליך]

כשלך] כיצד? מלמד כשם שאדם רואה את ממונו, כך יהא רואה את ממון חברו. וכמו שאדם רוצה שלא יצא שם רע על ממון שלו, כך יהיה רוצה שלא יצא שם רע על ממון חברו. דבר אחר: יהי ממון חברך חביב עליך כשלך כיצד? בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלך לומר שנה לי, אם יש בידך לשנות שנה לו, ואם לאו פטרהו מיד, ואל תקח ממנו את ממונו. שנאמר: (משלי ג) "אל תאמר לך ושוב ומחר אתן ויש אתך": (ג) התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, כיצד? בשעה שראה משה רבנו את בניו שאין בהן תורה, שיעמדו בנשיאות אחריו, נתעטף ועמד בתפילה. אמר לפניו: רבנו של עולם, הודיעני את מי יכנס, את מי יצא בראש כל העם הזה. שנאמר: (במדבר כז) "וידבר משה אל ה' לאמר, יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה, אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניהם". אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, קח לך יהושע. לך ועמוד לו תורגמן, וידרוש לפניך בראש גדולי ישראל. באותה שעה אמר לו משה ליהושע: יהושע, עם זה שאני מוסר לך, איני מוסר לך תיישים אלא גדיים. וכבשים איני מוסר לך, אלא טלאים, שעדיין לא נתעסקו במצוות, ועדיין לא הגיעו לתיישים. שנאמר: (שיר א) "אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים": (ד) פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי מהלך בשוק. ראה ריבה אחת שמלקטת שעורים מתחת רגלי בהמתן של ערביים. אמר לה: בתי מי את? שתקה. שוב אמר לה: בתי מי את? שתקה. אמרה לו: המתן לי. נתעטפה בשערה וישבה לפניו. אמרה לו: רבי, בתו של נקדימון בן גוריון אני. אמר לה: בתי, וממון של אביך היכן הוא? אמרה לו: רבי לאו כדין מתלא מתלין בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. אמר לה: של בית חמיך היכן הוא? אמרה לו: רבי בא זה ואבד זה. באותה שעה אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: כל ימי הייתי קורא מקרא הזה "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן", ולא למדתי מה שכתוב בו, עד שבאתי היום ולמדתי מה שכתב, שנתחייבו ישראל לאומה שפלה שבאומות, ולא באומה שפלה בלבד אלא לגללי בהמתן. שוב אמרה לו: רבי,

זכור אתה כשחתמת על כתובתי? אמר לה: הן. אמר לתלמידיו: העבודה,
אני חתמתי על כתובתה של ריבה זו, היו קורין בה אלף אלפים דינרי זהב
בדינרי צורי. מימיהם של בית אביה של ריבה זו לא היו נכנסים מבתיהם לבית
המקדש, עד שפורסין לו כלי מילת: (ה) מעשה בריבה אחת שנשבית
היא ועשר שפחותיה, ונטלה יונוי אחד, והיתה מתגדלת ובאת בתוך ביתו. יום
אחד נתן לה כדה ואמר לה צאי והבא לי מים. עמדה אחת משפחותיה ונטלתו
ממנה. אמר לה: מהו? אמרה לו: חיי ראשך אדוני, אני הייתי מחמש
מאות שפחות של אמה של ריבה זו. כיון שמע את דבריה שגרה בת חורין,
היא ועשר שפחותיה: (ו) שוב מעשה בריבה אחת שנשבית, ונטלה
יונוי אחד, והיתה מתגדלת ובאת בתוך ביתו. בא לו בעל החלום ואמר לו:
הוצא ריבה זו מתוך ביתך. אמרה לו אשתו: אל תוציאנה. שוב בא לו
בעל החלום, אמר לו: אם אין אתה מוציאה הריני הורגך. עמד והוציאה.
והיה מהלך אחריה. אמר: אלך ואראה מה יהא בסופה של ריבה זו. כשהיא
הולכת בדרך, צמאתה וירדה לשתות מים על המעיין. כיון שהניחה ידה על
הכותל, יצא עליה נחש ונשכה ומתה. והייתה צפה על פני המים. ירד ונטלה
והעלה וקברה. ובא ואמר לאשתו: עם זו שאתה רואה, לא כעס עליהם אלא
אביהם שבשמים: (ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, לשם תורה,
שנאמר: (משלי ג) "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך": (ח)
רבי שמעון אומר: הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה, וכשאתה מתפלל אל תעשה
תפלתך שיחה אלא תחנונים לפני הקדוש ברוך הוא. שנאמר: (יונה ד) "כי
אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה". רבי
אליעזר אומר: הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס,
ודבר אחד בתורה אל תשתכח ממך: דע לפני מי אתה עמל, ומי הוא
בעל בריתך:

פרק שמונה עשר

וכנגדן היה ר' יהודה הנשיא מונה שבחן של חכמים: של רבי טרפון, של רבי עקיבא, ושל רבי אלעזר בן עזריה, ושל ר' יוחנן בן נורי, ושל ר' יוסי הגלילי. לרבי טרפון קרא לו גל אבנים. ויש אומרים: גל של אגוזים. כיון שנוטל אדם אחד מהן, כולן מתקשקשין ובאין זה על זה כך. היה ר' טרפון דומה. בשעה שתלמיד חכם נכנס אצלו ואמר לו שנה לי, מביא לו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות. כיון שיצא מלפניו, היה יוצא מלא ברכה וטוב. לר' עקיבא קרא לו אוצר בלום. למה רבי עקיבא דומה? לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ. מצא חטים מניח בה, מצא שעורים מניח בה, כוסמין מניח בה, פולין מניח בה, עדשים מניח בה. כיון שנכנס לביתו מברר חטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, כוסמין בפני עצמן, פולין בפני עצמן, עדשים בפני עצמן. כך עשה ר' עקיבא ועשה כל התורה טבעות טבעות. לרבי אלעזר בן עזריה קרא לו קופה של רוכלים ולמה היה רבי אליעזר דומה? לרוכל שנטל קופתו ונכנס למדינה, ובאו בני המדינה ואמרו לו: שמן טוב יש עמך, פליטון יש עמך, אפרסמון יש עמך, ומוצאין הכל עמו. כך היה רבי אלעזר בן עזריה: בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו, שאלו במקרא אומר לו, במשנה אומר לו, במדרש אומר לו, בהלכות אומר לו, בהגדות אומר לו. כיון שיצא מלפניו הוא מלא טוב וברכה: (ב) לעת זקנתו של ר' יהושע נכנסו תלמידיו לבקרו. אמר להם: בני מה חידוש לכם בבית המדרש? אמרו לו: תלמידך אנו ומימך אנו שותים. אמר להם: חס ושלום שאין דור יתום של חכמים. שבת של מי היתה? אמרו לו: שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. אמר להם: ובמה היתה ההגדה היום? אמרו: בפרשת "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" (דברים לא) אמר להם: ומה דרש בה? אמרו לו: כך דרש בה, אנשים באים ללמוד ונשים לשמוע. טף למה הם באים? כדי לתת שכר טוב למביאייהם. אמר להם: מרגליות טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני? אלמלא (לא) באתם אלא לשמוע דבר זה די. אמרו לו: ועוד דרש בה - "דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות" (קהלת יב) מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה,

כך דברי תורה מכוונין את האדם לדרכי חיים. אי מה דרבן זה מטלטל, אף דברי תורה מטלטלין? תלמוד לומר 'וכמסמרות נטועים'. מה נטועים אינן מתעקרין, אף דברי תורה אינן מתעקרין. 'בעלי אסופות' אלו תלמידי חכמים שנכנסין ויושבין אסופות אסופות, אלו אוסרין ואלו מתירין, אלו מטמאין ואלו מטהרין, אלו פוסלין ואלו מכשירין. שמא יאמר לך אדם אשב ולא אשנה? תלמוד לומר 'נתנו מרועה אחד' אל אחד בראם, ופרנס אחד נתנם, רבון כל המעשים אמרם. אף אתה עשה אצנך כאפרכסת: והכנס בהם דברי אוסרין ודברי מתירין, דברי מטמאים ודברי מטהרין, דברי פוסלין ודברי מכשירין. ולר' יוחנן בן נורי קרא לו קופה של הלכות. ולר' יוסי הגלילי מלקט יפה בלא גסות הרוח, שאחז בה מדת חכמים מהר סיני והיה משנן בה כל חכמי ישראל: (ג) איסי בן יהודה היה קורא לחכמים שמות. לרבי מאיר חכם וסופר. לר' יהודה חכם לכשירצה. לרבי אליעזר בן יעקב קב ונקי. לרבי יוסי נמוקו עמו. ולרבי יוחנן בן נורי קופה של הלכות. לרבי יוסי הגלילי מלקט יפה בלא גסות הרוח. לר' שמעון בן גמליאל חנות מלא ארגון טב. לרבי שמעון שונה הרבה ומשכח קימעא. לאחר כך מצאו רבי שמעון לאיסי בן יהודה. אמר לו: מפני מה אתה מפטפט דברי בפני תלמיד חכם? אמר לו: וכי אמרתי עליך אלא שאתה שונה הרבה ומשכח קימעא, ומה שאתה משכח סובין של משנתך:

פרק תשעה עשר

(א) עקיבא

בן מהללאל אומר: כל הנותן ארבעה דברים אל לבו, שוב אינו חוטא. מאין הוא בא, ולאן הוא הולך, ומה עתיד להיות, ומי הוא דיינו. מאין הוא בא? ממקום חושך. לאן הולך? למקום חושך ואפילה. ומה עתיד להיות? עפר רמה ותולעה. ומי הוא דיינו? מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: (ב) רבי שמעון אומר: בא ממקום חושך

וחוזר למקום חושך. בא מטיפה סרוחה, ממקום שאין העין יכולה לראות. ומה עתיד להיות? עפר רמה ותולעה. שנאמר: (איוב כה) "אף כי אנוש רמה" ובן אדם תולעה. רבי אלעזר בן יעקב אומר: רימה בחייו ובן אדם תולעה במותו. איזה 'רימה בחייו'? זה כינים. ובן אדם תולעה במותו' - זה שמרחיש במותו: (ג) רבי שמעון בן אלעזר אומר: אמשול לך משל למה הדבר דומה: למלך שבנה פלטרין גדולים וישב בכולם, וביב של בורסקי עוברת בתוכה, ונופל על פתחה כל עובר ושב. אומר כמה נאה ומשובח פלטרין זה, אלמלא ביב של בורסקי לא היתה עוברת בתוכה. אף כך אדם דומה. ומה אם עכשיו שמוציאין ממעיו מעין סרוח כך מתגאה על הבריות, אם היה מוציא מעין של שמן טוב, אפרסמון ופלייטין, על אחת כמה וכמה שיתגאה על הבריות: (ד) כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו, וישבו לפניו. אמרו לו: רבנו, למדנו דבר אחד. אמר להם: מה אלמד אתכם, צאו והזהרו איש בכבוד חברו, ובשעה שאתם מתפללין דעו לפני מי אתם עומדים להתפלל, שמתוך דבר זה תזכו לחיי העולם הבא. אמר רבי אלעזר בן עזריה: חמשה דברים למדנו מרבי אליעזר ושמחנו בהן יותר ממה ששמחנו בהן בחיינו. אלו הן: כסת עגולה, והכדור, והאימום, והקמיע, והתפלה שנקרעה, שאמרת לנו, מה הן? אמר להם: טמאים הם, והיזהרו בהן, והטבילו אותן כמה שהן. שהן הלכות קבועות שנאמרו לו למשה בסיני:

פרק עשרים

(א) רבי

חנניה סגן הכהנים אומר: כל הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם. שכן כתוב בספר תלים על ידי דוד מלך ישראל. שנאמר: (תהלים יט) "פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצות ה' ברה מאירת עינים". וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין לו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי

יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם. שכך כתוב במשנה תורה על ידי משה רבנו (דברים כח) "והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל". ברעב כיצד? (בזמן שאדם תואב) לאכול פת שעורים ואינו מוצא, אויביו מבקשין ממנו פת נקיה ובשר שמן. ובצמא כיצד? בזמן שאדם מתאווה לשתות טפה של חומץ טפה של שכר ואינו מוצא, אויביו מבקשין ממנו יין משובח שבכל המדינות. ובעירום כיצד? בזמן שאדם יבא ללבוש חלוק של צמר או של פשתן ואינו מוצא, אויביו מבקשין ממנו השיראין והכלך שבכל המדינות. ובחוסר כל בלא נר ובלא סכין ובלא שלחן. דבר אחר: בחוסר כל בלא חומץ ובלא מלח. זו היא קללה שמקללין בני אדם אל יהא לך חומץ ומלח בתוך ביתך. הוא היה אומר: (שה"ש א) "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש" אלו כל בנות שביהודה שפרקו עולו של הקדוש ברוך הוא מעליהם, והמליכו עליהם מלך בשר ודם. דבר אחר: בני אמי נחרו בי, זה משה שהרג את המצרי, שנאמר: (שמות ב) "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" וגו'. "ויפן כה וכה וירא כי אין איש". מה תלמוד לומר 'כי אין איש'? מלמד שהושיב לו משה סנהדראות של מלאכי השרת, ואמר להם: אהרוג את זה? אמרו לו: הרוג. וכי בחרב הרגו והלא במאמר הרגו? שנאמר: (שם) "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי". מלמד שהרגו בשם. דבר אחר: "בני אמי נחרו בי" זה משה שברח למדין שנאמר: (שם) "וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה, ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר, ויבאו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען וישק את צאנם". בא משה וישב על הבאר, ויבאו הרועים ויגרשום, ויקם משה ויושיען וישק את צאנם. בא משה וישב עליהם בדין. אמר להם: מנהגו של עולם אנשים ממלאין ונשים משקות. כאן נשים דולות ואנשים משקין, עוות הדין יש כאן. חייבין בדין חייבין לשעה. ויש אומרים: כל זמן שהיה משה עומד על שפת

הבאר היו המים צפין ועולין לקראתנו, וכיון שחזר חזרו המים לאחוריהם, באותה שעה אמר אוי לי שהנחתי את עמי ובאתי לדור עם אומות העולם. דבר אחר: "בני אמי נחרו בי" אלו ישראל שעשו את העגל. שבתחילה אמרו (שם כד) "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". חזרו ואמרו "אלה אלהיך ישראל" (שם לב). דבר אחר: "בני אמי נחרו בי" אלו מרגלים שהוציאו דבת הארץ וגרמו להם לישראל שיפלו פגריהם במדבר. שנאמר: (במדבר יד) "במדבר הזה יפלו פגריכם" (שה"ש א). "שמוני נוטרה את הכרמים" אמר הקדוש ברוך הוא: מי גרם לי להיטיב לאומות העולם? אלא ישראל, שכל זמן שאומות העולם שרויין בטוב הם דחופים ונזופים ומטולטלים. דבר אחר: "שמוני נוטרה את הכרמים" - אלו ישראל שגלו לבבל. עמדו עליהם נביאים שביניהם ואמרו להם: הפרישו תרומות ומעשרות. אמרו להם: כל עצמינו לא גלינו מארצנו אלא עד שלא הפרשנו תרומות ומעשרות, ועכשיו אתם אומרים לנו שנפריש תרומות ומעשרות? לכך נאמר "שמוני נוטרה את הכרמים":

פרק אחד ועשרים

(א) רבי

דוסא בן הרכינס אומר: שינה של שחרית ויין של צהרים וכו'. שינה של שחרית כיצד? מלמד שלא יתכוון אדם לישן עד שתעבור עליו זמן קריאת שמע. שאם ישן עד שתעבור עליו זמן קריאת שמע, נמצא בטל מן התורה. שנאמר: (משלי כו) "הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו". יין של צהרים כיצד? מלמד שלא יתכוון אדם לשתות יין בצהרים. שכל זמן שאדם שותה יין בצהרים, נמצא בטל מכל התורה כולה. שנאמר: (קהלת י) "אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו". ואומר (שם) "אשריך ארץ שמלכך בן חורין, ושריך בעת יאכלו, בגבורה ולא בשתי". ואיזו אותו עת? הוי אומר לעתיד לבוא. שנאמר: (ישעיה ס) "אני ה' בעתה אחישנה". ואומר (במדבר כג) "כעת יאמר ליעקב ולישראל"

וגו'. כך אמר הקדוש ברוך הוא לבלעם: 'כעת' ולא 'בעת'. לא בעת שאתה עומד בתוכה, אלא בעת שאני עתיד לעשות להם גאולה לישראל. שיחת ילדים

כיצד? מלמד שלא יתכוון אדם בשעה שהוא שונה בביתו לשוח עם אשתו עם בניו ועם בנותיו. שכל זמן שאדם יושב בתוך ביתו ושונה ומשיח עם בניו ובני ביתו, נמצא בטל מן התורה. שנאמר: (יהושע א) "לא ימוש ספר התורה הזה מפיק, והגית בו יומם ולילה". וישיבת בתי כנסיות של עמי

הארץ כיצד? מלמד שלא ישב אדם עם יושבי קרנות בשוק, ונמצא בטל מן התורה. שנאמר: (תהלים א) "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, כי אם בתורת ה' חפצו". רבי מאיר אומר: ומה תלמוד לומר "ובמושב לצים לא ישב"? אלו תרטיאות וקרקסאות של גויים שבהן דנין את הנפשות להמית.

שנאמר: (שם כו) "שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב". ואין מרעים אלא רשעים, שנאמר כי מרעים יכרתון. ומה הוא פורענותן לעתיד לבא? שנאמר: (מלאכי ג) "כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש". ואין זדים אלא לצים שנאמר: (משלי כא) "זד יהיר לץ שמו": (ב) מעשה ברבי עקיבא שהיה יושב ושונה לתלמידיו, ונזכר לו מה שעשה בילדותו. אמר: מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת חלקי מיושבי קרנות בשוק:

פרק שנים ועשרים

(א) רבי

חנינא בן דוסא אומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. שנאמר: (תהלים קיא) "ראשית חכמה יראת ה'". הוא היה אומר: כל שמעשיו מרובין וכו' שנאמר נעשה ונשמע. אמרו לפני רבן יוחנן בן זכאי: - חכם וירא חטא מה הוא? אמר להם: הרי זה אומן, וכלי אומנתו בידו. - חכם ואין ירא חטא מהו? אמר להם: הרי זה אומן, ואין כלי אומנתו בידו. - ירא חטא ואין חכם מהו? אמר להם: אין זה אומן, אבל כלי אומנתו בידו. ראב"ע אומר: אם אין תורה אין דרך ארץ

וכו' הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים, ולמד תורה הרבה, למה הוא דומה? לאילן שעומד על המים. ענפיו מועטין ושרשיו מרובין, אפילו ארבע רוחות העולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. שנאמר: (תהלים א) "והיה כעץ שתול על פלגי מים" וגו'. אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה? לאילן שעומד במדבר ענפיו מרובין ושרשיו מועטין כשרוח נושבת בו עוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר: (ירמיה יז) והיה כערער בערבה וגו'. רבן גמליאל אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר. רב לחכמה וחבר ללמוד, והסתלק מן הספיקות ואל תרבה לעשר אומדות: (ב) שמעון בנו אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. אם לחכמים יפה שתיקה קל וחומר לטיפשים: (ג) לא חכמה מביא דברים, ולא דברים מביא חכמה, אלא מעשה. כל המרבה דברים מביא חטא, שנאמר: (משלי י) "ברוב דברים לא יחדל פשע", ואומר (שם יז) "גם אויל מחריש חכם יחשב":

פרק שלשה ועשרים

(א) בן

זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם. שנאמר: (תהלים קיט) "מכל מלמדי השכלתי". איזו עלוב שבעלובים? זה שהוא עלוב כמשה רבנו. שנאמר: (במדבר יב) "והאיש משה עניו מאד". איזו עשיר שבעשירים? זה ששמח בחלקו שנאמר: (תהלים קכח) "יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך". איזו גבור שבגבורים? זהו שכובש את יצרו. שנאמר: (משלי טז) "טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". וכל הכובש את יצרו מעלין עליו כאילו כבש עיר מלאה גבורים, שנאמר: (שם כא) "עיר גבורים עלה חכם". ואין גבורים אלא גבורי תורה, שנאמר: (תהלים קג) "גבורי כח עושי דברו". ויש אומרים: מלאכי השרת, שנאמר: (שם) "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח" וגו'. ויש אומרים: מי שעושה שונא אוהבו: (ב) רבי נהוראי

אומר: הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבוא אחריו, שחברך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען. הוא היה אומר: אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר, שנאמר: (משלי יג) "בז לדבר יחבל לו וירא מצווה הוא ישלם". הוא היה אומר: הלומד תורה בילדותו למה הוא דומה? לעגלה שכבשוה כשהיא קטנה, שנאמר: (הושע י) "ואפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש". והלומד תורה בזקנותו דומה לפרה שלא כבשוה אלא בזקנותה, שנאמר: (שם ד) "כי כפרה סוררה סרר ישראל". הוא היה אומר: הלומד תורה בילדותו דומה לאישה שהיא לשה בחמין, והלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה? לאישה שהיא לשה בצונן: (ג) ר' אליעזר בן יעקב אומר: הלומד תורה בילדותו, דומה לכתב שנכתב על נייר חדש, והלומד תורה בזקנותו דומה לכתב שנכתב על נייר ישן: (ד) רבן שמעון בן גמליאל מוסיף על דבריו: הלומד תורה בילדותו דומה לבחור שנשא בתולה שהיא הוגנת לו והוא הגון לה, והיא מתנפלת עליו והוא מתנפל עליה. הלומד תורה בזקנותו למה הוא דומה? לזקן שנשא בתולה. היא הוגנת לו והוא אינו הגון לה. היא מתנפלת עליו והוא מתרחק ממנה. שנאמר: (תהלים קכז) "כחצים ביד גבור כן בני הנעורים", וכתוב בתריה "אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם". שונה ומשכח דומה לאישה שיולדת בנים וקוברת, שנאמר: (הושע ט) "כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם". אל תקרי 'ושכלתים' אלא 'ושכחתים'. רבי שמעון בן אלעזר אומר: הלומד תורה בילדותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחתוך וסמני רפואות לרפאות. הלומד תורה בזקנותו דומה לרופא שהביאו לפניו מכה ויש לו איזמל לחתוך ואין לו סמנין לרפאות. אף כך דברי תורה יהיו מצויינין לך זה מזה, ויהיו מצויינין לך זה בצד זה. שנאמר: (משלי ז) "קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך", ואומר (שם ו) "קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגרותיך":

פרק ארבעה ועשרים

(א) אלישע בן אבויה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לאדם שבונה אבנים מלמטה, ואחר כך לבנים. אפילו באים מים הרבה ועומדין בצידן אין מחין אותן ממקומן: (ב) ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה למה הוא דומה? לאדם שבונה לבנים תחילה ואחר כך אבנים. אפילו באים מים קימעא, מיד הופכין אותן: (ג) הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לסיד שטוח על גבי לבנים. אפילו יורדין עליו גשמים אין מזיזין אותו ממקומו. אדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה, דומה לסיד שניטוח על גבי לבנים. אפילו יורדין עליו מיעוט גשמים מיד נימוק ונופל: (ד) הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לכוס שיש לו פסיפס. שכיון שמניח אותו מידו, אף על פי שנהפך על צידו אין נשפך כל מה שיש בו. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה, דומה לכוס שאין לו פסיפס, שכיון שהניח אותו מידו מיד נהפך על צידו ונשפך כל מה שיש בו. הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה, דומה לסוס שיש לו כלים נאים. ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה דומה לסוס שאין לו רסן לבלום כיון שאדם רוצה לרוכבו זורקו בבת אחת. הוא היה אומר: הלומד תורה בילדותו דברי תורה נבלעין בדמיו ויוצאין מפיו מפורשין. והלומד תורה בזקנותו אין דברי תורה נבלעין בדמיו ואין יוצאין מפיו מפורשין. וכן מתלא אומר: אם בנערותיך לא חפצתם איך תשיגם בזקנותך: (ה) הוא היה אומר: קשין דברי תורה לקנותם ככלי זהבים. ונוחין לאבדם ככלי זכוכית. שנאמר: (איוב כח) "לא יערכנה זהב וזכוכית". מקיש זהב לזכוכית, מה כלי זהב לאחר שנשבר יש לו תקנה. "ותמורתה כלי פז", לומר לך כל העמל בהן ומקיימן פניו מצהיבות כפז. וכל העמל בהם ואין מקיימן - פניו משחירות כזכוכית: (ו) הוא היה אומר: יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה ולשכח

בשתי שנים. כיצד? ישב ששה חדשים ואין חוזר לאחריו, נמצא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. שנים עשר חדשים ולא חזר לאחריו נמצא מחליף חכמים זה בזה. י"ח חדשים ולא חזר לאחריו נמצא משכח ראשי מסכתותיו. כ"ד חדשים ואין חוזר לאחריו נמצא משכח ראשי פרקים, ומתוך שאמר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכם בחכם ומשכח ראשי מסכתותיו וראשי פרקיו סוף שיושב ודומם. ועליו אמר שלמה (משלי כד) "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה". וכיון שנפל כותלו של כרם, מיד חרב כל הכרם כולו:

(ז) הוא היה אומר: כל העושה מצווה בחברו מעלה עליו הכתוב כאילו לא עשאו אלא בגופו. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שצד צפור ונתנו לאחד מעבדיו, ואומר לו הוי זהיר בצפור זה, שאם אתה נזהר בו טוב, ואם לאו אני נוטל נשמתך תחתיו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: דברי תורה שנתתי לכם, אם אתם משמרים אותן טוב, ואם לאו אני נוטל נפשכם תחתיה, שנאמר: (דברים ד) "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". (שם לב) "כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם":

פרק חמשה ועשרים

(א) בן

עזאי אומר: כל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו. ושאין דעתו נוחה מפני חכמתו סימן רע הוא לו. כל שדעתו נוחה מפני יצרו סימן יפה לו. ושאין דעתו נוחה מפני יצרו סימן רע לו. כל שרוח חכמים נוחה הימנו (בשעת מיתה) סימן יפה לו. שאין רוח חכמים נוחה הימנו סימן רע לו. כל שפניו זקופות למעלה סימן יפה לו. וכל שפניו כבושות למטה סימן רע לו. נתן עיניו בבני אדם סימן יפה לו לא נתן עיניו בבני אדם סימן רע לו. כל שפניו מצהיבות סימן יפה לו. כל שפניו משחירות סימן רע לו. בשעת פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי

היה מגביה קולו ובוכה. אמרו לו תלמידי: רבי עמוד הגבוה נר עולם פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם: וכי פני מלך בשר ודם אני הולך להקביל, שאם יכעוס עלי אין כעסו אלא בעולם הזה, ואם אוסרני אין אסורין אלא בעולם הזה, אם ממיתני אין מיתתי אלא בעולם הזה. ועוד שאני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון. הא איני הולך להקביל אלא פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאם יכעוס עלי כעסו בעולם הזה ועולם הבא. ועוד שאיני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון. ועוד שיש לי שתי דרכים, אחת לגן עדן ואחת לגיהנם, ואיני יודע אם יכרעני לגיהנם או אם יכניסני לגן עדן. ועליו הכתוב אומר (תהלים כב) "לפניו יכרעו כל יורדי עפר" וגו'. במשה הוא אומר "ויגוע וימת ויאסף אל עמיו", ואומר (שמות לג) "והסירותי את כפי", ואומר (יחזקאל ב) "ויפרוש אותה לפני והנה כתובה פנים ואחור". פנים בעולם הזה, ואחור לעולם הבא. דבר אחר: פנים, יסורין של צדיקים בעולם הזה ושלוותן של רשעים בעולם הזה. ואחור, מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא ופורענותן של רשעים בגיהנם. וכתוב אליה קינים והגה והי. קינים זו פורענותן של רשעים בעולם הזה, שנאמר: (שם לב) "קינה היא וקוננוה בנות הגוים תקוננה אותה". והגה זה מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא, שנאמר: (תהלים צב) "עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור". והי זה פורענותן של רשעים לעולם הבא, שנאמר: (יחזקאל ז) "הווה על הווה תבא ושמועה על שמועה תהיה". הוא היה אומר: פנו הבית מפני הטומאה, והכינו כסא לחזקיה מלך יהודה: (ב) הוא היה אומר: מת מתוך היישוב סימן יפה לו. מתוך הטירוף סימן רע לו. מתוך הדיבור סימן יפה לו. מתוך השתיקה סימן רע לו. מתוך דברי תורה סימן יפה לו. מתוך דברי סחורה סימן רע לו. מתוך דבר מצווה סימן יפה לו. מתוך דבר בטלה סימן רע לו. מתוך שמחה סימן יפה לו. מתוך עצבות סימן רע לו. מתוך השחוק סימן יפה לו. מתוך בכיה סימן רע לו. מת בערב שבת סימן יפה לו. במוצאי שבת סימן רע לו. מת בערב יום הכפורים סימן

רע לו. במוצאי יום הכפורים סימן יפה לו: (ג) כשחלה רבי אליעזר, אותו היום ערב שבת היה. נכנס רבי עקיבא וחביריו לבקרו. והיה ישן בתוך חדרו, והם יושבין בטרקלין שלו. נכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפילין שלו, ולא הניחו. והיה בוכה. ויצא הורקנוס ואמר לחכמים: רבותי, דומה לי שנטרפה דעתו של אבא. אמר לו: בני, לא דעתי נטרפה, אבל דעתך נטרפה, שהנחת הדלקת הנר שנתחייבת עליה מיתה לשמים, והיית מתעסק בתפילין שאין אתה מתחייב עליהן אלא משום שבות. כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו ברחוק ארבע אמות. אמרו לו: רבי, כסת עגולה, והכידור והאימום והקמיע, ותפילין שנקרעו, מהו מקבלין טומאה? אמר להם: מקבלין טומאה, והטבילו אותן כמו שהן, והיזהרו בהן שהן הלכות גדולות שנאמרו למשה בסיני. והיו שואלים לו בטהרות בטומאות במקוואות. אמרו לו: רבי מה הוא זה? אמר להם: טמא. - מה הוא זה? אמר להם: טהור. והיה משיב על טמא טמא ועל טהור טהור. אחר כך אמר ר' אליעזר לחכמים: תמה אני על תלמידי הדור שמא יענשו מיתה לשמים. אמרו לו: רבי מפני מה? אמר להם: מפני שלא באו ושמשו אותי. ואחר כך אמר לעקיבא בן יוסף: עקיבא, מפני מה לא באת לפני ושמשת אותי? אמר לו: רבי, לא נפנית. אמר לו: תמה אני עליך אם תמות מיתת עצמך. ויש אומרים: לא אמר לו כלום, אלא כיון שאמר רבי אליעזר לתלמידיו כך, מיד נמס דמו בקרבנו. אמר לו רבי עקיבא: רבי מיתתי במה? אמר לו: עקיבא, שלך קשה מכולן. נכנס רבי עקיבא וישב לפניו, ואמר לו: רבי, מעתה שנה לי פתח. ושנה לו שלוש מאות הלכות בבהרת. באותה שעה הגביה רבי אליעזר שתי זרועותיו, והניחן על חזה שלו, ואמר: אוי לי על שתי זרועותי אלה, שתי ספרי תורות שנפטרין מן העולם. שאם יהיו כל הימים דין, וכל קנים קולמוסים, וכל בני אדם לבלרין - אינן יכולין לכתוב כל מה שקריתי ושניתי ומה שישמשתי לחכמים בישיבה, ולא חסרתי מרבתי אלא כאדם שטובל אצבעו בים. ולא חסרתי מתלמידי אלא כדי שיכחול המכחול מן השפופרת. ועוד אני שונה שלוש מאות הלכות ב'מכשפה לא תחיה'. ויש

אומרים: שלשת אלפים הלכות. ולא שאלני אדם בהם דבר מעולם, חוץ מעקיבא
בן יוסף. שפעם אחת אמר לי: רבי, למדני איך נוטעים קישואין ואיך
עוקרין אותן. אמרתי דבר אחד, נתמלא כל השדה קישואין. אמר לי:
רבי, למדתני נטיעתן, למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד, נתכנסו כל
הקישואין כולם למקום אחד. אמר לו רבי אלעזר בן עזריה: רבי, מנעל
שעל גבי האימום. - אמר לו: טהור. והיה משיב על טמא טמא ועל טהור
טהור, עד שיצתה נשמתו בטהרה. מיד קרע רבי אלעזר בן עזריה את בגדיו
ובכה. ויצא ואמר לחכמים: רבותי בואו וראו ברבי אליעזר שטהור הוא
לעולם הבא, (לפי) שיצתה נשמתו בטהרה. לאחר שבת בא רבי עקיבא ומצאו
באריסרטיה שבא מקסרי ללוד. מיד קרע את בגדיו ותלש בשערו, והיה דמו שותת
ונופל לארץ, והיה צועק ובוכה ואומר: אללי רבי עליך, אללי עליך מרי
שהנחת כל הדור יתום. פתח עליו בשורה ואמר: אבי אבי רכב ישראל
ופרשיו: מעות יש לך עלי ואין לי שולחני לרצותן: (ד) בן עזאי
אומר: הוי רץ למצווה קלה. הוא היה אומר: אם עשית מצווה אחת ואין אתה
דואג ממנה מאותה מצווה סוף שהיא גוררת מצות הרבה. העובר עבירה אחת
ואינו דואג מאותה עבירה, סוף שהיא גוררת עבירות הרבה. שמצווה גוררת
מצווה ועבירה גוררת עבירה. ששכר מצווה מצווה ושכר עבירה עבירה. הוא
היה אומר: הפסק מאלו ויהא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר
להפסיקם. הוא היה אומר: רד ממקומך שתים ושלוש מעלות ושב. טוב
שיאמרו לך עלה משיאמרו לך רד שנאמר: (משלי כה) "כי טוב אמר לך עלה
הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך": (ה) שלשה חייהם
אינן חיים. אלו הן: המצפה לשלחן חברו, והדר בעלייה, וכל
שאשתו מושלת עליו, ויש אומרים: שיסורין מושלין בגופו. הוא
היה אומר: נוח למלוך על כל העולם כולו מלישב (ולשנות) בפני בני אדם
העטופים בסדינין:

פרק ששה ועשרים

(א) רבי

עקיבא אומר: סייג לכבוד שלא לשחוק, סייג לחכמה שתיקה, סייג לנדרים פרישות, סייג לטהרה קדושה, סייג לענוה יראת חטא: (ב) הוא היה אומר: אל תבוא לבין הגויים, שמא תלמד ממעשיהם. אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ, שמא תמעול בקדשים. אל תפרוץ בנדרים, שמא תמעול בשבועות. אל תרגיל עצמך לאכול מן הסעודה, שמא יהא סופך לאכול מן הקנים. ואל תבא לידי ספק, שמא תבא לידי ודאי ואל תצא חוצה לארץ, שמא תעבוד עבודת כוכבים. שכן דוד הוא אומר (ש"א כו) "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלוהים אחרים". וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד עבודת כוכבים היה? אלא כך אמר דוד: כל המניח ארץ ישראל ויוצא חוץ לארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו עובד עבודת כוכבים. הוא היה אומר: כל הקבור בשאר ארצות כאילו קבור בבבל. כל הקבור בבבל כאילו קבור בארץ ישראל. כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח. לפי שכל ארץ ישראל ראויה למזבח. וכל הקבור תחת המזבח כאילו קבור תחת כסא הכבוד. שנאמר: (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: (ג) הוא היה אומר: אין עם הארץ חסיד, ולא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד. הוא היה אומר: מפני מה תלמידי חכמים מתים כשהן קטנים? לא מפני שהן מנאפים, ולא מפני שהן גוזלין, אלא שפוסקין מדברי תורה ועוסקים בדברי שיחה. ועוד, שאין מתחילין במקום שפוסקים: (ד) ר' שמעון בן אלעזר אומר: ישראל שבחוצה לארץ עובדים עבודת אלילים בטהרה. הא כיצד? נכרי שעשה משתה לבנו, שלח וזימן כל היהודים שבעירו, אף על פי שהן אוכלין ושותין ושמם שלהן עומד ומשקה עליהן, מעלה עליהם כאילו אכלו מזבחי מתים. שנאמר: (שמות לד) "וקרא לך ואכלת מזבחו". רבי אלעזר המודעי אומר: המחלל שבתות, והמבזה את המועדות, והמפר את הברית

בבשר, והמגלה פנים בתורה. - אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ורבי עקיבא אומר: כל הנושא אישה שאינה מהוגנת לו, עובר משום חמשה לאוין: משום "לא תקום" (ויקרא יט), ומשום "לא תטור" (שם), ומשום "לא תשנא את אחיך בלבבך" (שם), ומשום "ואהבת לרעך כמוך" (שם), ומשום "וחי אחיך עמך" (שם כה). מתוך ששונא אותה רוצה הוא שתמות, ונמצא מבטל פריה ורביה מן העולם: (ה) הוא היה אומר: האוכל אוכלין שאינם עולים על גופו, עובר משום שלושה לאוין: שביזה את עצמו, וביזה את האוכלין, ומברך ברכה שאינה כתיקונה: (ו) רבי יהודה בן אילעי אומר: אדם שמת והניח בן ולא למד תורה מאביו והלך ולמד תורה מאחרים הרי חנופה מבקש. רבי אליעזר הקפר אומר: אל תהא כמשקוף העליון שאין יד בני אדם יכולה ליגע בה. ולא כאסקופה העליונה שמבלעת פרצופות. ולא כאסקופה האמצעית שמנגפת הרגלים. אלא הוי כאסקופה תחתונה, שהכל דשין בה, וסוף כל הבנין נסתר והיא במקומה עומדת:

פרק שבעה ועשרים

(א) רבי

יוסי אומר: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות, שנאמר: (ש"א ב) "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו". כי מכבדי אכבד זה פרעה מלך מצרים שנוהג כבוד לפני מי שאמר והיה העולם, שיצא בראש פמליא שלו. ואמרו לו עבדיו: מנהג שבעולם כל המלכים אינם יוצאים אלא אחר פמליא שלהם ואתה יוצא בראש פמליא שלך. אמר להם: וכי פני מלך בשר ודם אני הולך להקביל? איני הולך להקביל אלא פני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. לפיכך נהג בו הקדוש ברוך הוא כבוד, ולא נפרע ממנו אלא הוא בעצמו, שנאמר: (שיר א) "לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי": (ב) רבי

פפייס אומר: כנסת ישראל היתה משבחת על סוס רכב פרעה, שנאמר: (חבקוק ג)

”דרכת בים סוסיך”. רבי יהושע בן קרחה אומר: כשבא פרעה לים בא על סוס זכר, ונגלה עליו הקדוש ברוך הוא בסוסיא נקבה, שנאמר “לסוסתי ברכבי פרעה”. והלא לא רכב אלא על כרוב, שנאמר: (תהלים יח) “וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח”. אלא נדמה הכרוב לסוסי פרעה כנקבה, ונכנסו כולם לים. (ש”א ב) “ובוזי יקלו”, זה סנחריב מלך אשור, שנאמר: (ישעיה לז) “ביד עבדיך חרפת אדני, ותאמר ברוב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואכרות קומת ארזיו מבחר ברושיו, ואבא מלון קיצו יער כרמילו”. לפיכך הקדוש ברוך הוא נה בו מנהג ביזיון, ולא נפרע ממנו אלא על ידי מלאך, שנאמר: (ישעיהו לז לו) “ויצא מלאך ה’ יכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף, וישכימו בבוקר והנם כולם פגרים מתים”. רבי ישמעאל אומר: הלומד על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות. הוא היה אומר: לא כל התורה כולה אתה מקבל עליך לגומרה, ואי אתה בן חורין לפרוש הימנה, אלא כל המרבה ומוסיף מוסיף שכר הרבה. ר’ אלעזר בן חסמא אומר: קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. רבי יוחנן בן נורי אומר: ההלכות והטהרות והנדות והקינין הן הן גופי תורה. הוא היה אומר: סידור של שלחן גדול, ועשיית בית דין וקיומיהן, מביאין טובה לעולם: (ג) ר’ יוחנן בן דהבאי אומר: האומר אין הלכה זאת נבראת, אין לו חלק לעולם הבא. הוא היה אומר: אל תרחק עצמך ממידה שאין לה קצבה וממלאכה שאין לה גמירא. משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה נוטל מי הים ומטיל ליבשה. ים אינו חסר, ויבשה אינה מתמלאה. היה מקצר בדעתו, אמר לו: ריקה מפני מה אתה מקצר בדעתך? בכל יום טול שכרך דינר של זהב: (ד) רבי אליעזר בן שמוע אומר: יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים. מלמד שיהא כבוד תלמידו חביב עליו ככבוד חברו. ילמדו כל אדם ממשה רבנו, שאמר ליהושע (שמות יז) “בחר לנו אנשים” “בחר לי לא

נאמר, אלא 'בחר לנו'. מלמד שעשאהו כמותו, אף על פי שהוא רבו ויהושע תלמידו. ומניין שכבוד חברו יהא חביב עליו כרבו? שנאמר: (במדבר יב) "ויאמר אהרן אל משה בי אדוני". והלא אחיו קטן ממנו היה? אלא עשאו רבו. ומניין שכבוד רבו יהא חביב עליו ככבוד שמים? שנאמר: (שם יא) "ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו. ויאמר אדוני משה כלאם". שוקלו כנגד שכינה. מפני שבראשונה היו אומרים: דגן ביהודה, ותבן בגליל, ומוץ בעבר הירדן. חזרו לומר: אין דגן ביהודה, ואין תבן בגליל אלא מוץ, ובעבר הירדן לא זה ולא זה:

פרק שמונה ועשרים

(א)

רבי נתן אומר: אין לך אהבה כאהבה של תורה. ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ ואין לך יופי כיופי של ירושלים. ואין לך עושר כעושר של מדי. ואין לך גבורה כגבורה של פרס. ואין לך זנות כזנות של ערביים. ואין לך גסות כגסות של עילם. ואין לך חנופה כחנופה של בבל. שנאמר: (זכריה ה) "ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער". ואין לך כשפים ככשפים של מצרים: (ב) רבי שמעון בן אלעזר אומר: חכם הדר בארץ ישראל, ויוצא חוצה לארץ, פגם הדר בה משובח הימנו. ואף על פי שפגם, משובח הוא יותר מכל המשובחים שבמדינות. משלו משל: למה הדבר דומה, לברזל הנדואי שבא ממדינת הים. שאף על פי שנפחת ממה שהיה, הוא משובח יותר מכל המשובחים שבמדינות: (ג) רבי שמעון בן גמליאל אומר: כל המשים שלום בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד. וכל המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מטיל קנאה ותחרות בישראל. לפי שכל אחד ואחד מלך בתוך ביתו, שנאמר: (אסתר א) "להיות כל איש שורר בביתו": (ד) רבן גמליאל אומר: בארבעה דברים מלכות אומות העולם אוכלת: במכסאות, במרחצאות, ותרטיאות,

וארנוניות שלהן: (ה) הוא היה אומר: דברי תורה קשין
לקנותן ככלי מילת, ונוחין לאבדן ככלי פשתן. דברי שטות ודברי תיפלות
נוחין לקנותן, וקשין לאבדם כשק. פעמים שאדם לוקח שק מן השוק בסלע,
ומשתמש בו והולך ארבע או חמש שנים. רבי יהודה הנשיא אומר: כל
המקבל עליו תענוגי העולם הזה, מונעין ממנו תענוגי העולם הבא. וכל
שאינו מקבל תענוגי העולם הזה, נותנין לו תענוגי העולם הבא: (ו)
הוא היה אומר: צדיקים שרע להם בעולם הזה למה הם דומים? לטבח
שמתקן סעודה לעצמו, ואף שמצטער בעצמו, אין מתקן לאחרים אלא לעצמו. אבל
רשעים שרע להם בעולם הזה, למה הם דומים? לטבח שהתקין סעודה לאחרים,
ואף על פי שמצטער בעצמו, אין מתקן לעצמו כלום, אלא לאחרים: (ז)
הוא היה אומר: יהיה סתרך עליך גלוי. ודבר שאי אפשר לשמוע אל תאמר
לחברך: (ח) הלל אומר: אל תפרוש עצמך מן הצבור, ואל
תאמין בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואל
תאמר דבר שאי אפשר לשמוע וסופו להשמע, ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא
לא תיפנה: (ט) הוא היה אומר: כל המרבה לאכול מרבה
להוציא, וכל המרבה בשר מרבה רמה ותולעה, וכל המרבה מעשים טובים
משים שלום בגופו. רבי אלעזר בן שמוע אומר: שלוש מדות
בתלמידי חכמים אבן גזית אבן פינה אבן פיספס. אבן גזית כיצד? זה
תלמיד ששנה מדרש. בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו, שואלו במדרש אומר לו, זהו
אבן גזית שאין לה אלא פה אחת. אבן פינה כיצד? זה תלמיד ששנה מדרש
והלכות. בזמן שתלמיד חכם נכנס אצלו. שואלו במדרש אומר לו. בהלכות אומר
לו, זהו אבן פינה שיש לו שתי פיות בלבד. אבן פיספס כיצד? זה תלמיד
ששנה מדרש והלכות ואגדות ותוספתות. כשתלמיד חכם נכנס אצלו, שואלו במדרש
אומר לו, בהלכות אומר לו, בתוספתות אומר לו, באגדות אומר לו. וזהו אבן
פיספס שיש לה ארבע פיות מארבע רוחותיה: (י) רבי יהודה בן
אילעי אומר: כל העושה דברי תורה עיקר ודבר אחר טפל, עושין אותו עיקר
בעולם הבא. דרך ארץ עיקר ודברי תורה טפל, עושין אותו טפל בעולם הבא.

משלו משל למה הדבר דומה? לאיסטרטיא שהיא עוברת בין שני דרכים:
אחת של אור ואחת של שלג. אם מהלך כנגד האור, הרי נכווה באור. ואם
מהלך נגד שלג, הרי הוא לוקה בצינה. כיצד יעשה? ילך בינתיים, ויזהר
בעצמו שלא יכווה באור ושלא ילקה בצינה.

פרק תשעה ועשרים

(א) רבי

שמעון בן אלעזר אומר משום רבי מאיר: אל תרצה את חברך בשעת כעסו,
ואל תנחמהו בשעת אבלו, ואל תשאל לו בשעת נדרו, ואל תבא
לביתו ביום אידו, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו. הוא היה
אומר: יש לך חברים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך, אהוב
את המוכיחך ושנא את המשבחך, מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא,
והמשבחך מוציאך מן העולם. הוא היה אומר: בכל מקום שאדם
הולך - לבו הולך. עומד - לבו עומד. יושב - דברים מיושבים כנגדו:
(ב) הוא היה אומר: כל השוקד עצמו על דברי תורה מוסרין
לו שקדנין כנגדו. וכל הבוטל מדברי תורה מוסרין לו בטלנין כנגדו,
כגון ארי וזאב ונמר וברדלס ונחש, והגייסות והליסטין באין
ומקיפין אותו ונפרעין ממנו. שנאמר: (תהלים נח) אך יש אלוהים שופטים
בארץ: (ג) אבא שאול בן ננס אומר: ארבעה מדות בתלמיד
חכם: אדם שלמד לעצמו, ואינו מלמד לאחרים. לאחרים, ואינו מלמד
לעצמו, הלמד לעצמו ולאחרים, ואינו למד לעצמו ולא לאחרים. הלמד
לעצמו ואינו למד לאחרים כיצד? שנה אדם פרק אחד שנים ושלושה, ולא
השנה אותם לאחר, ונתעסק בהן ולא שכחן, - זה שלמד לעצמו ואינו
למד לאחרים. לאחרים ולא למד לעצמו כיצד? שנה אדם סדר אחד
שנים ושלושה. והשנה אותן לאחרים, ולא נתעסק בהם ושכחן, - זה
שלמד לאחרים ולא למד לעצמו. הלמד לעצמו ולאחרים כיצד? שנה
סדר אחד שנים ושלושה והשנה אותן לאחרים ונתעסק בהן ולא שכחן

תפשו ותפשו, - זהו שלמד לעצמו ולאחרים. אינו למד לא לעצמו ולא לאחרים כיצד? שנה אדם סדר אחד שתיים ושלוש פעמים, ולא שנאן לאחרים ולא נתעסק בהן ושכחן, - זהו שלא למד לעצמו ולא לאחרים. רבי חנניא בן יעקב אומר: הניעור בלילה מתוך דברי תורה סימן יפה לו. מתוך דברי שיחה סימן רע לו ר' יעקב בן חנניה אומר: הניעור בלילה ואינו פותח פיו בדברי תורה, ראוי לו ומוטב לו שנהפכה לו שלייתו של אמו על פניו ולא יצא לאויר העולם, ולא ראה את העולם: (ד) רבי אליעזר הקפר אומר: כל המכבד חברו לשום ממון, סוף שנפטר ממנו בקלון. וכל הבוזה את חברו לשום מצווה, סוף שנפטר ממנו בכבוד. ומנין שכל המכבד חברו לשום ממון סוף שנפטר ממנו בקלון? שכן מצינו בבלעם הרשע, שכבד בלק לשם ממון, שנאמר: (במדבר כב) "ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב". ומניין שנפטר ממנו בקלון? שנאמר: (שם כד) "ועתה ברח לך אל מקומך וגו' והנה מנעך ה' מכבוד". ומניין שכל הבוזה את חברו לשם מצווה סוף שנפטר ממנו בכבוד? שכן מצינו במשה רבנו שביזה פרעה לשום מצווה, שנאמר: (שמות יא) "וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר". וכי פרעה עומד על הגג ומשה עומד על הארץ? אלא כך אמר משה לפרעה: אפילו כל עבדיך שעומדין ומשתחויים לפניך על במה שלך, יעמדו ויבקשו ממני איני שומע להם. ומניין שנפטר ממנו בכבוד? שנאמר: (שם יב) "ויקרא למשה ולאהרן לילה". אמרו לו: וכי גנבים אנו שנצא בלילה? אלא המתן לנו עד שיביא הקדוש ברוך הוא לנו שבעה ענני כבוד, ונצא בהם בשמחה ובראש גלוי. שנאמר: (במדבר לג) "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה": (ה) על ארבעה חלוקי כפרה הלך ר' מתיא בן חרש אצל ר' ישמעאל בן אלעזר הקפר ללודקיא לבקרו, ואמר לו: שמעת בארבע חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש? אמר לו: שמעתי. ושלשה הן, ותשובה על כל אחת ואחת. כתוב אחד אומר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים נאם ה' ארפא משובותיכם. וכתוב אחד אומר (ויקרא טז) "כי

ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם". וכתוב אחד אומר (תהלים פט)

"ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם". וכתוב אחד אומר (ישעיה

כב) "אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון". הא כיצד? אם

עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה, אינו זז משם עד שמוחלין לו מיד, על זה

נאמר "שובו בנים שובבים". עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה

תשובה, התשובה תולה ויום הכפורים מכפר, על זה נאמר "כי ביום הזה

יכפר עליכם". עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה,

תשובה ויום הכיפורים תולין, ויסורין ממרקין, ובשאר ימות השנה מכפרין.

ועל זה נאמר "ופקדתי בשבט פשעם". אבל מי שמחלל שם שמים,

אין בו כח לא לתשובה לתלות, ולא ליסורין למרק, ולא ליום הכיפורים לכפר,

אלא תשובה ויסורין תולין, ומיתה ממרקת עמהן. ועל זה נאמר "אם

יכופר העון הזה לכם עד תמותון": (ו) איסי בן יהודה

אומר: מפני מה תלמידי חכמים מתים בלא זמנן? לא מפני שמנאפין ולא

מפני שגוזזין, אלא מפני שהן בוזין בעצמן: (ז) ר' יצחק

בן פנחס אומר: כל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות - לא טעם טעם של

חכמה. כל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש - לא טעם טעם של יראת

חטא. הוא היה אומר: כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות - זה

גבור ואינו מזויין. כל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש - חלש וזיין

בידו. יש בידו זה וזה - גבור ומזויין. הוא היה אומר: הוי

זהיר בשאילת שלום בין אדם לחברו, ואל תבוא לבין המחלוקת, ואל

תשתדל לראותו. שב במקום חברים, והוי זנב לאריות, ואל תהי

ראש לשועלים:

פרק שלשים

(א) רבי

נתן בן יוסף אומר: כל המבטל דברי תורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל

המקיים דברי תורה מעוני סופה לקיימה מעושר. הוא היה אומר:

תנחומי אבלים וביקור חולים וגמילות חסדים מביאין טובה לעולם: (ב)

רבי מאיר אומר: כל העובר עבירה אחת בספק, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בודאי. כיצד? אדם חוטא ונודע לו חטאו, מביא חטאת בסלע ועשירית האיפה בפונדיון. ספק חטא ספק לא חטא, מביא מעילה וחומשה, ומביא אשם בשתי סלעים. וכי איזה מידה מרובה, מידה טובה או מידת פורענות? הוי אומר מידה טובה. והרי דברים קל וחומר: אם מידת פורענות מעוטה, העובר עבירה בספק מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה בודאי, קל וחומר למידת הטובה מרובה. רבי נתן בן יוסף אומר: כל העובר עבירה בשוגג מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה במזיד. כיצד? שוגג שהרג את הנפש וגולה לעיר מקלטו, ומצאו גואל הדם והרגו, הרי זה פטור. הרגו במזיד ומצאו גואל הדם והרגו, הרי זה גולה על ידו. וכי איזו מידה מרובה, מידת הטוב או מידת הפורענות? הוי אומר מידת הטוב. ואם מידת פורענות מעוטה העובר עבירה בשוגג מעלין עליו כאילו עשאה במזיד, קל וחומר למידת הטוב מרובה: (ג) רבי עקיבא אומר: כל המדבק בעוברי עבירה, אף על פי שלא עשה כמעשיהם, הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהן. וכל המדבק בעושי מצווה, אף על פי שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן. כיצד? שנים מעידים באחד ואומרים אדם זה הרג את הנפש, ונמצאו זוממין ונגמר דינם ליהרג, וכשהן מוציאין אותן לבית הסקילה אחד רץ (ובא) אחריהם ואומר יודע אני בעדות זו, אומרים לו בא והעד עדותך. אף הוא נמצא זומם ונגמר דינו ליהרג. כשהן מוציאין אותו לבית הסקילה אומר: אוי לי, שאילו לא באתי אני כבר לא נגמר דיני ליהרג, עכשיו שבאתי עמהן נגמר דיני ליהרג. אומרים לו: ריקה, אפילו מאה בני אדם באין אחריך ונמצאו זוממין כולן נהרגין. וכי איזהו מידה מרובה, מידת הטוב או מידת פורענות? הוי אומר מידת הטוב. אם פורענות מעוטה, המדבק בעוברי עבירה אף על פי שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל פורענות, קל וחומר למידת הטוב מרובה: (ד) ר' שמעון אומר: כך עונש של בדאי, שאפילו דובר אמת אין שומעין לו. שכן מצינו בבניו של יעקב שכיזבו לאביהן בתחלה,

האמין להם שנאמר: (בראשית לז) "ויקחו את כתונת יוסף וישחטו שעיר עזים", וכתוב (שם) "ויכירה ויאמר כתונת בני". אבל באחרונה, אף על פי שדברו אמת לפניו, לא האמין להם שנאמר: (שם מה) "ויפג לבו כי לא האמין להם". ויש אומרים: רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה, שנאמר: (שם) "ותחי רוח יעקב אביהם": (ה) רבי אחאי בן יאשיה אומר: הלוקח תבואה מן השוק למה הוא דומה? לתינוק שמתה אמו, ומחזירין אותו על פתחי מיניקות אחרות ואינו שבע. הלוקח פת מן השוק למה הוא דומה? כאילו חפור וקבור. האוכל משלו דומה לתינוק המתגדל על שדי אמו. הוא היה אומר: בזמן שאדם אוכל משלו, דעתו מיושבת עליו. ואפילו אוכל אדם משל אביו ומשל אמו ומשל בניו אין דעתו מיושבת עליו, ואין צריך לומר משל אחרים:

פרק אחד ושלישים

(ב)

בעשרה מאמרות נברא העולם וכי מה צורך לבאי עולם בכך? אלא ללמדך: שכל העושה מצווה אחת, וכל המשמר שבת אחד, וכל המקיים נפש אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות. וכל העובר עבירה אחת, וכל המחלל שבת אחד, וכל המאבד נפש אחת, מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות. שכן מצינו בקין שהרג את הבל אחיו, שנאמר: (בראשית ד) "קול דמי אחיך". דם אחד שפך, דמים רבים נאמר. אלא מלמד שדם בניו ובני בניו וכל תולדותיו עד סוף כל הדורות שעתידין לצאת ממנו, כולם היו עומדין וצועקין לפני הקדוש ברוך הוא. הא למדת שאדם אחד שקול כנגד מעשה בראשית כולו: (ג) רבי נחמיה אומר: מנין שאדם אחד שקול כנגד כל מעשה בראשית? שנאמר: (שם ה) "זה ספר תולדות אדם", ולהלן הוא אומר (שם ב) "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם". מה להלן בריאה ועשיה, אף כאן בריאה ועשיה. מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא

כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כאילו הם עומדין (ומשחקין) לפניו. ויש אומרים: לא הראהו אלא צדיקים בלבד, שנאמר: (ישעיה ד) "כל הכתוב לחיים בירושלים". בי יהושע בן קרחה אומר: הרי הוא אומר: (תהלים קלט) "גלמי ראו עיניך ועל ספרך" וגו', מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון - דור דור ודורשין, דור דור ופרנסין, דור דור ומנהיגין, דור דור ונביאין, דור דור וגבורין, דור דור ופושעין, דור דור וחסידיו. בדור פלוני עתיד להיות מלך פלוני, בדור פלוני עתיד להיות חכם פלוני. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם היתה תורה כתובה ומונחת בחיקו של הקדוש ברוך הוא, ואומרת שירה עם מלאכי השרת. שנאמר: (משלי ח) "ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת בתבל ארצו". משלו משל: למה הדבר דומה? לאחד שנטל את העץ, ומבקש לצור צורות הרבה, ואין לו מקום לצור, ויש לו צער. אבל מצייר בארץ והולך ומבדיל הרבה הרבה. אף כך הקדוש ברוך הוא, יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו, וברא את השמים ואת הארץ עליונים ותחתונים. ויצר באדם כל מה שברא בעולמו. ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם - זה שערות של אדם. ברא חיה רעה בעולם ברא חיה רעה באדם - זה (בני מעיו) של אדם. ברא קורצין בעולם וברא קורצין באדם - זה אזניו של אדם. ברא ריח בעולם ברא ריח באדם - זה חוטמו של אדם. חמה בעולם חמה באדם - זה אורו של אדם. מים סרוחים בעולם מים סרוחים באדם - זהו מימי חוטמו של אדם. מים מלוחים בעולם מים מלוחים באדם - זהו דמעות של עינים. נחלים בעולם נחלים באדם - אלו דמעות חומות בעולם חומות באדם - אלו שפתותיו של אדם. דלתות בעולם דלתות באדם - זה שיניו של אדם. רקיעים בעולם רקיעים באדם - זה לשונו של אדם. מים מתוקים בעולם ומים מתוקים באדם - זהו רוקו של אדם. לסתות בעולם לסתות באדם - זה לחייו של אדם. מגדלים בעולם מגדלים באדם - זה צוארו

של אדם. סתידראות בעולם סתידראות באדם - זה זרועותיו של אדם.
יתידות בעולם יתידות באדם - זה אצבעותיו של אדם. מלך בעולם מלך
באדם - ראשו. אשכולות בעולם אשכולות באדם - דמו. יועצים בעולם
יועצים באדם - כליותיו. ריחים בעולם ריחים באדם - זה קרקבנו של אדם.
נימסים בעולם נימסים באדם - זה טחולו של אדם. אשפתות בעולם
אשפתות באדם - זה כריסו של אדם. בורות בעולם בורות באדם - זה טיבורו
של אדם. מים חיים בעולם מים חיים באדם - זה מי רגליו של אדם. חיים
בעולם חיים באדם - זה דמו של אדם. עצים בעולם עצים באדם - זה
עצמותיו של אדם גבעות בעולם גבעות באדם - זה עגבותיו של אדם. עלי
ומכתשת בעולם עלי ומכתשת באדם - זה ארכבותיו של אדם. סוסים בעולם
סוסים באדם - זה שוקיו של אדם. מלאך המות בעולם מלאך המות באדם - זה
עקיביו של אדם. הרים ובקעות בעולם הרים ובקעות באדם - עומד דומה להר
נופל דומה לבקעה. הא למדת שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו ברא
באדם:

פרק שנים ושלישים

(א)

עשרה דורות מאדם ועד נח וכי מה הוצרך לבאי עולם לכך? אלא
ללמדך שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, ולא הביא הקדוש ברוך הוא עליהם את
מי המבול, בשביל צדיקים וחסידים שהיו בהם. ויש אומרים: כל זמן
שהיה מתושלח חי, לא ירד מבול לעולם. וכשמת מתושלח עוד נתלה להם שבעת
ימים לאחר מיתתו. שנאמר: (בראשית ז) "ויהי לשבעת הימים".
מה טיבן של שבעת הימים הללו? אלו ימי אבלו של צדיק שעכב את
הפורענות. לפיכך נאמר "ויהי לשבעת הימים". דבר
אחר: ויהי לשבעת הימים, מלמד שקבע הקדוש ברוך הוא להם זמן לאחר ק"כ
שנה שמא יעשו תשובה ולא עשו. ולכך נאמר "ויהי לשבעת הימים".
דבר אחר: מלמד ששינה עליהם הקדוש ברוך הוא סידורו של עולם והיתה

חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח שמא יבינו ויתיראו ויעשו תשובה ולא עשו.
לכך נאמר "ויהי לשבעת הימים". דבר אחר: מלמד
שהעריך להם הקדוש ברוך הוא את שולחנו, והראה להם טובו מעין העולם הבא,
כדי שידקדקו הן בעצמן ויאמרו 'אוי לנו טובה זו שאבדנו ושיחתנו את דרכן
על הארץ'. שנאמר: (שם ו) "וירא אלוהים את הארץ והנה נשחתה, כי
השחית כל בשר דרכו על הארץ": (ב) רבי אלעזר בן פרטא
אומר: הרי הוא אומר: (שם) "לא ידון רוחי באדם לעולם" אמר
הקדוש ברוך הוא: איני דן אותם עד שאכפול להם שכרן, שנאמר: (איוב כא)
"יבלו בטוב ימיהם ושנותיהם בנעימים וברגע שאול יחתו". רבי
יוסי הגלילי אומר: הרי הוא אומר: 'לא ידון'. אמר הקדוש ברוך הוא: איני
משווה יצר הרע על יצר הטוב. אימתי? עד שלא נחתם גזר דינם, אבל נחתם גזר
דינם שניהם שוין בעבירה: (ג) הוא היה אומר: צדיקים נוטל
מהם יצר הרע ונותן להם יצר טוב, שנאמר: (תהלים קט) "לבי חלל
בקרבי". רשעים נוטל מהם יצר טוב ונותן להם יצר הרע, שנאמר: (שם
לו) נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלוהים לנגד עיניו. בינונים
נותנין להם זה וזה. את שבא ליצר הרע יצר הרע שופטו, את שבא ליצר טוב יצר
טוב שופטו. שנאמר: (שם קט) "כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי
נפשו". רבי שמעון בן אלעזר אומר: הרי הוא אומר: 'לא ידון'.
אמר הקדוש ברוך הוא: איני דן אותם עד שאשלם שכר לצדיקים. אימתי? בעולם
הזה. אבל בעולם הבא אמר הכתוב (שם קמו) "תצא רוחו ישוב לאדמתו".
רבי עקיבא אומר: הרי הוא אומר: (בראשית ו) "לא ידון רוחי
באדם לעולם". אמר הקדוש ברוך הוא: הם לא דנו בעצמן שהן בשר ודם,
אלא הגיסו את רוחן כלפי מעלה, ויאמרו לאל סור ממנו. רבי מאיר
אומר: הרי הוא אומר: 'לא ידון', אמר הקדוש ברוך הוא: אמרו הדור ההוא לא
ידון - ה' אין דיין בעולם, נטש המקום את העולם. רבי אומר: הרי
הוא אומר: 'לא ידון', אמר הקדוש ברוך הוא: הם לא הושיבו סנהדרין בארץ,
אני מושיב להם סנהדרין במרום:

פרק שלשה ושלשים

(א)

עשרה דורות מנח ועד אברהם וכי מה צורך לבאי עולם בכך? אלא ללמד שכל אותן הדורות היו מכעיסין לפניו, ולא היה אחד בהם שיהלך בדרכי הקדוש ברוך הוא, עד שבא אברהם אבינו והלך בדרכי הקדוש ברוך הוא. שנאמר "בראשית כו" "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי חוקותי ותורותי". תורה אחת אין כתיב כאן אלא תורות הרבה. מנין לו? אלא מלמד שזימן הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו שתי כליותיו כשני חכמים, והיו מבינות אותו ויועצות אותו ומלמדות אותו חכמה כל הלילה. שנאמר: (תהלים טז) "אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי". ולא עוד אלא שהיה אברהם אבינו עושה צדקה תחלה, ואחר כך משפט. שנאמר: (בראשית יח) "כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". בזמן ששני בעלי דינין באין לפני אברהם אבינו בדין, ואמר אחד על חברו זה חייב לי מנה, היה אברהם אבינו מוציא מנה משלו ונותן לו, ואמר להם: סדרו דינכם לפני. וסידרו דינן. כיוון שאחד מתחייב לחברו, אמר לזה שבידו המנה: תן המנה לחברך. ואם לאו אמר להם, חלקו מה שעליכם והפטרו לשלום. אבל דוד המלך לא עשה כן. אלא עושה משפט תחלה, ואחר כך עושה צדקה. שנאמר: (ש"ב ח) "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו". בזמן שבעלי דינין באין לדין לפני דוד המלך, אומר האחד זה נתחייב לי מנה, אמר להם: סדרונו דינכם. וסידרו. דינם כיון שנתחייב אחד מהם לחברו מנה היה מוציא מנה משלו ונותן לו. ואם לאו אמר להם חלקו מה שעליכם והפטרו בשלום: (ב) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקדוש ברוך הוא ובכולן נמצא שלם ואלו הן: שנים בלך לך, שנים בשתי בניו, שנים בשתי נשיו, אחד עם המלכים, ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים, ואחד בברית מילה (בין הבתרים). וכל כך למה? כדי שכשיבא

אברהם אבינו ליטול שכרו, שיהיו אומות העולם אומרים: יותר מכולנו יותר מכל שוה אברהם אבינו ליטול שכרו. שנאמר: (קהלת ט) "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך". כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ובכולן נמצא שלם, כנגדן עשה הקדוש ברוך הוא עשרה נסים לבניו במצרים, כנגדן הביא עשר מכות, כנגדן נעשו לישראל עשרה נסים על הים, כנגדן הביא עשר מכות על המצריים בים. מצריים הרעימו עליהם בקולם, אף הקדוש ברוך הוא הרעים עליהם בקול על הים, שנאמר: (איוב לז) "ירעם אל בקולו נפלאות". מצריים באו על הים בקשת ובחצים, והקדוש ברוך הוא נגלה עליהם בקשת ובחצים, שנאמר: (חבקוק ג) "עריה תעור קשתך" ואומר (תהלים יח) "וישלח חציו ופיצם". מצריים באו על הים בחרבות, אף הקדוש ברוך הוא בא עליהם בחרבות ורמחים, שנאמר "וישלח חציו ופיצם ברק ויהם", ואין ברק אלא חרב, שנאמר: (יחזקאל כא) "חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבוח טבח הוחדה למען היה לה ברק מורטה". מצריים נתגאו במגן וצנה, והקדוש ברוך הוא עשה כמו כן, שנאמר: (תהלים לה) "החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי". מצריים באו בחנית, וכך הקדוש ברוך הוא, שנאמר: (חבקוק ג) "לנוגה ברק חניתך". מצריים באו באבנים בקלעים, והקדוש ברוך הוא נתגאה עליהם באבני אלגביש, שנאמר: (תהלים יח) "מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש". בשעה שעמדו אבותינו על הים, אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנראה הים נקבים נקבים. נטל משה מטהו והכה על הים ונעשה הים נקבים נקבים שנאמר: (חבקוק ג) "נקבת במטיו ראש פרזיו". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים בקעה לפנינו. נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה לפניהם בקעה, שנאמר: (תהלים עח) "בקע ים ויעבירם" ונאמר (ישעיה סג) "כבהמה בבקעה תרד". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה לפנינו גזרים גזרים. נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה לפניהם גזרים גזרים, שנאמר: (תהלים קלו) "לגוזר

ים סוף לגזרים". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו לא נעבור עד שנעשה לפנינו חומר. נטל משה המטה והכה הים ונעשה לפניהם טיט שנאמר: (חבקוק ג) "דרכת בים סוסיך חומר מים רבים". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו לא נעבור עד שיעשה לפנינו מדבר. נטל משה את המטה והכה על הים שנאמר: (תהלים קו) "ויוליכם בתהומות כמדבר". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו: לא נעבור עד שיעשה לפנינו פירורים פירורים. נטל משה את המטה והכה על הים שנאמר: (שם עד) "אתה פוררת בעזך ים". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו: לא נעבור עד שיעשה לפנינו סלעים סלעים. נטל המטה והכה על הים ונעשה סלעים סלעים, שנאמר: (שם) "אתה שברת ראשי תנינים על המים" והיכן משברין ראשי תנינים, הוי אומר ראשי תנינים אין משתברין אלא על הסלעים. אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו: לא נעבור עד שיעשה לנו יבשה, נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה יבשה. שנאמר: (שם סו) "הפך ים ליבשה" ואומר (שמות יד) "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים". אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו: לא נעבור עד שיעשה לפנינו חומות. נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה חומות. שנאמר: (שם יד) והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. אמר להם משה: קומו, עברו! אמרו: לא נעבור עד שיעשו לפנינו נאדות. נטל משה את המטה והכה על הים ונעשה נאדות. שנאמר: (שם טו) נצבו כמו נד נוזלים. ומים שבין הגזרים ירדה אש וליחכתן, שנאמר: (ישעיה סד) "כקדוח אש המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצריך". והיו הנודות מושכין שמן ודבש לתוך פיהן של תינוקות והן יונקין מהם שנאמר: (דברים לב) "ויניקהו דבש מסלע". ויש אומרים: היה יוצא להם מים חיים מן הים ושותין בתוך הגזרים, לפי שמימי הים מלוחים הם, שנאמר "נוזלים", ואין נוזלים אלא מתוקים, שנאמר: (שיר ד) "באר מים חיים ונוזלים מן לבנון". וענני כבוד למעלה מהם שלא ישלוט בהם השמש. ועברו ישראל כן כדי שלא יצטערו. רבי אליעזר אומר: תהום כפה עליהם מלמעלה,

ועברו בו ישראל כדי שלא יצטערו. רבי אלעזר ורבי שמעון אומרים:
מים העליונים והתחתונים היו מנערין את המצריים, שנאמר: (שמות יד) "וינער
ה' את מצרים בתוך הים":

פרק ארבעה ושלשים

(א) עשרה נסיונות ניסה הקדוש ברוך הוא את אבותינו ובכולן לא
נמצאו שלמים. ואלו הן: "במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל
ולבן וחצירות ודי זהב" (דברים א). במדבר שעשו את העגל, שנאמר:
(שמות לב) "עשו להם עגל מסכה" בערבה על המים, שנאמר: (שם
יז) ויצמא שם העם למים. מול סוף על שהמרו על ים סוף, (ויש אומרים:
זה פסלו של מיכה). רבי יהודה אומר: המרו על הים המרו בתוך הים, שנאמר:
(תהלים קו) וימרו על ים ביים סוף. בין פארן במרגלים, (במדבר יג)
וישלח אותם משה ממדבר פארן. בין תופל אלו דברי תיפלות, שתפלו על
המן. ולבן זה מחלוקתו של קרח. וחצירות על השליו הרי שבעה.
ובמקום אחר הוא אומר (דברים ט) "ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה".
ודי זהב אמר להם (אהרן) דייכם חטא זהב שהבאתם לעגל. ורבי
אליעזר בן יעקב אומר: די הוא עון זה שלקו ישראל בו מכאן ועד שיחיו
המתים: (ב) עשרה שמות של שבח נקרא הקדוש ברוך הוא אלו
הן: שם אל"ף דל"ת, ויו"ד ה"א י"ה,
אלהי"ם, אלו"ה, אלהי"ך, אלהיכם, אל,
אהי"ה אש"ר אהי"ה, שד"י, צבאות. אמר
רבי יוסי: חלקנו על צבאות שנאמר: (שם כ) ופקדו שרי צבאו"ת בראש
העם: (ג) עשרה שמות של גנאי נקראת עבודה זרה אלו
הן: שקוצים, גלולים, מסכות, פסילים, אלילים,
אשרים, חמנים, עצבים, און, ותרפים: (ד)
שני סמניות אמורות בתורה בפרשה קטנה. ואיזו פרשה קטנה? ויהי בנסוע
הארון ... ויאמר משה ובנוחה יאמר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: ראויה

היתה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר כיוצא בו (שופטים יח) "ויהונתן בן גרשום בן מנשה". וכי בן מנשה היה? והלא בן משה היה. אלא לפי שלא נדמו מעשיו למשה אביו, לפיכך תולין במנשה. כיוצא בו (זכריה ד) "אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ" זה אהרן ומשיח ואיני יודע איזה מהן חביב. כשהוא אומר (תהלים קי) "נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם", הוי יודע שמלך המשיח חביב יותר מכהן צדק. הרי הוא אומר: (תהלים פ) "יכרסמנה חזיר מיער".

"יכרסמנה חזיר מיאור" כתיב. יכרסמנה חזיר מיער - זה מלכות רומי. שבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, אומות העולם דומות עליהם כחזיר מיער. מה חזיר מיער הורג נפשות, ומזיק את הבהמות, ומלקה בני אדם, כך כל זמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום אומות העולם הורגין בהם ומלקין ומזיקין אותם. וכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום, אין אומות העולם מושלין בהם כחזיר של יאור. מה חזיר של יאור אינו הורג נפשות ואינו מזיק לבריות, כך כל זמן שישראל עושים רצונו אין אומה ולשון הורגין בהן ומזיקין בהן ולא מלקין אותן. לכך נכתב חזיר מיאור: (ה) עשר נקודות בתורה אלו הן: "ישפוט ה' ביני וביניך" (בראשית טז) על י' שבביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו אלא על הגר. ויש אומרים: על המטילין מריבה ביני וביניך. כיוצא בו "ויאמרו אליו איה שרה" (שם יח) נקוד על אי"ו שבאליו, מלמד שידעין בה ומבקרין אחריה. כיוצא בו "ולא ידע בשכבה ובקומה" (שם יט) נקוד על וי"ו שבקומה הראשון, מלמד שלא הרגיש אלא בעמידתה של צעירה. כיוצא בו "זירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפול על צואריו וישקה" (שם לג) כולו נקוד מלמד שלא נשקו באמת. רבי שמעון בן אלעזר אומר: נשיקה זו של אמת וכולן אינן של אמת. כיוצא בו: "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם" (שם לז) נקוד על א"ת מלמד שלא לרעות הצאן הלכו אלא לאכול ולשתות (ולהתפתות). כיוצא בו: כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן (במדבר ג) נקוד על אהרן למה? מלמד שלא היה אהרן מן

המנין. כיוצא בו: "או בדרך רחוק"ה" (שם ט) נקוד על
ה' שברחוקה מלמד שלא היתה דרך רחוקה אלא מן אסקופת עזרה ולחוץ. כיוצא
בו: "ונשים עד נופח אשר עד מידבא" (שם כא) נקוד על רי"ש
שבאש"ר. למה? מלמד שהחריבו האומות ולא החריבו המדינות. כיוצא
בו: "ועשרון עשרון" (במדבר כט) של יו"ט הראשון של חג
הסכות, נקוד על עשרון" בוי"ו. למה? מלמד שלא יהא שם אלא עשרון
אחד. כיוצא בו: (דברים כט) "הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנ"ו
ולבנינו", נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד. למה? אלא כך
אמר עזרא: אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך? אומר אני לו: כבר
נקדתי עליהן. ואם אומר לי יפה כתבת, אעביר נקודה מעליהן. אחת
עשרה היא והיא כתיב ביו"ד בתורה הראשון הוא מלך בלע היא צוער.
הלא הוא אמר לי אחותי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא. היא מוצאת
והיא שלחה אל חמיה לאמר. וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה.
והיא הפכה שער לבן. ואם יראנה הכהן וגו' והיא כהה. והיא
תראה את ערותו. את אביה היא מחללת. בקנאות: ונסתרה והיא נטמאה
והיא לא נתפשה. או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא
נטמאה: (ו) עשר ירידות ירדה שכינה על העולם אחת בגן
עדן שנאמר: (בראשית ג) "וישמעו את קול ה' אלוהים מתהלך בגן",
ואחת בדור המגדל שנאמר: (שם יא) "וירד ה' לראות את העיר ואת
המגדל", ואחת בסדום שנאמר: (שם יח) "ארדה נא ואראה
הכצעקתה הבאה אלי", ואחת במצרים שנאמר: (שמות ג) "וארד
להצילו מיד מצרים", ואחת על הים שנאמר: (תהלים יח) "ויט
שמים וירד", ואחת בסיני שנאמר: (שמות יט) "וירד ה' על הר
סיני לעיני כל העם", ואחת בעמוד הענן שנאמר: (במדבר יא) "וירד
ה' בענן", ואחת במקדש שנאמר: (יחזקאל מד) "ויאמר אלי ה'
השער הזה סגור יהיה לא יפתח וגו' כי ה' אלהי ישראל בא בו", ואחת
שעתידה להיות בימי גוג ומגוג שנאמר: (זכריה יד) "ועמדו רגליו ביום

ההוא על הר הזיתים": (ז) עשר מעלות נסתלקה שכינה ממקום למקום מכפורת לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, וממפתן הבית לשני כרובים, ומשני כרובים לגג ההיכל, ומגג ההיכל לחומת העזרה, ומחומת העזרה למזבח, וממזבח לעיר, ומעיר להר, ומהר למדבר. מכפורת לכרוב דכתיב (ש"ב כב) "וירכב על כרוב ויעוף". מכרוב למפתן דכתיב (יחזקאל ט) "וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית". וממפתן הבית לשני כרובים דכתיב (שם י) "ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמוד על הכרובים". מכרוב לגג ההיכל דכתיב (משלי כא) "טוב לשבת על פנת גג". מגג לחומת העזרה דכתיב (עמוס ז) "והנה ה' נצב על חומת אנך". ומחומת העזרה למזבח שנאמר: (שם ט) "ראיתי את ה' נצב על המזבח". וממזבח לעיר שנאמר: (מיכה ו) "קול ה' לעיר יקרא". ומעיר להר דכתיב (יחזקאל יא) "ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר" וגו'. מהר למדבר דכתיב (משלי כא) "טוב שבת בארץ מדבר". ואחת שנסתלקה כלפי מעלה דכתיב (הושע ה) "אלכה ואשובה אל מקומי": (ח) עשרה שמות נקרא נביא. אלו הן: ציר. נאמן. עבד. שליח. חוזה. צופה. רואה. חולם. נביא. איש האלוהים: (ט) עשרה שמות נקרא רוח הקדש אלו הן: משל. מליצה. חידה. דיבור. אמירה. תפארת. ציווי. משא. נבואה. חזיון: (י) עשרה שמות נקרא שמחה אלו הן: ששון. שמחה. גילה. רינה. דיצה. צהלה. עליזה. חדוה. תפארת. עליצה: (יא) עשרה נקראו חיים הקדוש ברוך הוא (ירמיה י) "וה' אלוהים אמת הוא אלוהים חיים". תורה נקראת חיים שנאמר: (משלי ג) "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר". ישראל נקראו חיים שנאמר: (דברים ד) "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום". צדיק נקרא חיים שנאמר: (משלי יא) "פרי

צדיק עץ חיים" .גן עדן נקרא חיים (שנאמר: (תהלים קטז) "אתהלך לפני ה' בארצות החיים". עץ נקרא חיים שנאמר: (בראשית ב) "ועץ החיים בתוך הגן". ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר: (יחזקאל כו) "ונתתי צבי בארץ חיים". גמילות חסדים נקרא חיים שנאמר: (תהלים סג) "כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך". חכם נקרא חיים שנאמר: (משלי יג) "תורת חכם מקור חיים". מים נקראו חיים שנאמר: (זכריה יד) "ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים":

פרק חמשה ושלשים

(א) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אישה מריח בשר הקודש, ולא נפגע אדם בירושלים, ולא נכשל אדם בירושלים מעולם, ולא נפלה דליקה בירושלים מעולם, לא היתה מפולת בירושלים מעולם, לא אמר אדם לחברו לא מצאתי תנור לצלות פסחים בירושלים, מעולם לא אמר אדם לחברו לא מצאתי מיטה שאישן עליה בירושלים, מעולם לא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים: (ב) עשרה דברים נאמרו בירושלים אין ירושלים מטמאה בנגעים. ואין נידונית בעיר הנדחת. ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות וצינורות לרשות הרבים מפני אהל טומאת המת. ואין מלינין בה את המת. ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם. ואין עושין בה מקום לגר ותושב. ואין מקיימין בה קברות, חוץ מקברי בית דוד וחולדה הנביאה שהיו שם מימות נביאים הראשונים, וכשפינו את הקברות מפני מה לא פיננו? אמרו מחילה היתה שם שהיתה מוציאה הטומאה לנחל קדרון. ואין נוטעים בה נטיעות. ואין עושין בה גנות ופרדסין חוץ מגנות וורדים שהיו שם מימות נביאים ראשונים. ואין מגדלין בה אווזין ותרנגולין ואין צריך לומר חזירים. אין מקיימין בה אשפתות מפני הטומאה. ואין מקיימין בה סורר ומורה, דברי רבי נתן. שנאמר: (דברים כא) "ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו", ואין זה עירו ואין זה מקומו. אין מוכרין בה

בתים אלא מן הקרקעות ולמעלה. ואין מוכרין הבית לצמיתות בתוכה לאחר
י"ב חדש. ואין לוקחין בה שכר מטות ומצעות. רבי יהודה אומר: אף
לא שכר מיטות מוצעות. לא היו לוקחין בה עורות קדשים. מה היו
עושים מהן? רבי שמעון בן גמליאל אומר: נותנין אותן לבעלי אושפיזין.
אכסניים היו שרויים מבפנים ובעלי אושפיזין מבחוץ. אכסניים היו מערימין
ונוטלין כבשים המצויירין שעורותיהן יפין בארבעה וובחמשה סלעים, ונותנין
לאנשי ירושלים ובה בעלי בתים היו משתכרין: (ג) כתוב אחד
אומר (דברים יב) "באחד שבטיך" וכתוב אחד אומר (שם) "מכל
שבטיכם". באחד שבטיך זו שבט יהודה ובנימין. מכל שבטיכם (זו
ירושלים) שכל ישראל שותפין בה. מה היה בחלקו של יהודה? הר הבית
והלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין? ההיכל והאולם ובית קדשי
הקדשים וכראש תור היה יוצא ונכנס והיה חוזר לאחוריו ועליו מזבח בנוי.
זכה בנימין ונעשה אושפיזיכנא לגבורה, שנאמר: (שם לג) "ובין
כתפיו שכך": (ד) אמר יהושע: באותה שעה שידוע אני שבית
הבחירה עתידה ליקבע בין תחומו של יהודה לבנימין, אלך ואתקן דושנה של
יריחו. ומי אכלה כל אותן השנים? בני קיני חותן משה. שנאמר: (שופטים
א) "ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים" וגו'. אמרו: כשיגלה
הקדוש ברוך הוא את שכינתו עתיד לשלם שכר טוב ליתרו ולבניו. ומנין הם
מתפרנסין בניו של יתרו? מן היצירה, שנאמר: (ד"ה א ב) "ומשפחות
סופרים יושבי יעבץ" ואומר (שם ד) "המה היוצרים ויושבי נטעים"
וגו'. בני אדם גדולים היו, ובעלי בתים ובעלי שדות וכרמים היו,
ובשביל מלאכתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא הניחו הכל והלכו.
להיכן הלכו? אצל יעבץ ללמוד תורה. ונעשו עם למקום. באותה שעה
היה יעבץ איש טוב וכשר ואיש אמת וחסיד ויושב ודורש בתורה, שנאמר: (דה"א
ד) "ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני וגו' ויבא אלוהים
את אשר שאל": (ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית
המקדש מעולם לא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול

ביום הכפורים, חוץ מרבי ישמעאל בן קמחית שיצא להסיח עם שר אחד ונתזה צינורא מפיו ונפל על בגדיו ונכנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו, וראתה אותן אמן בו ביום שני כהנים גדולים. ראוה חכמים ואמרו מה זכות היה בידך? ואמרה מעולם לא ראו קורות ביתי שערות ראשי. מעולם לא נפגע אדם בירושלים, ולא ניזוק אדם, ולא נכשל במקדש מעולם, לא הפילה אישה מריח בשר הקודש מעולם, ולא פיגלו הכהנים בקדשים מעולם, וכשהיו מרבים לאכול בשר הקדשים היו שותים את מי השילוח ומתעכל במעיהן כדרך שהמזון מתעכל: (ו) מעולם לא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ולחם הפנים: (ז) כלי חרס שנשבר במקומו נבלעין שבריו. לא נצחה הרוח בעמוד עשן. ובזמן שעמוד עשן יוצא ממזבח העולה, היה מתמר ועולה כמקל, עד שמגיע לרקיע. ובזמן שעמוד הקטורת יוצא ממזבח הזהב, היה נכנס כדרכו לבית קדשי הקדשים: (ח) עומדין צפופין ומשתחווין רווחים. בזמן שישראל עולין להשתחוות לאביהן שבשמים כשהן יושבין יושבין דחוקים, ואין כל ברייה יכולה להושיט אצבעו ביניהם. וכשהם משתחווים - משתחווים רווחים. נס גדול מכולם, אפילו מאה בני אדם נכפפים בבת אחת, אין חזן הכנסת מכריז ואומר 'פנו מקום לאחיכם'. נסים שנעשו בעזרה שאפילו כל ישראל נכנסין בעזרה עזרה מחזיקתן. נס גדול מכולן כשישראל עומדים בתפלה דחוקים ואין כל ברייה יכול להושיט אצבעו ביניהם, וכשהן משתחווין נעשה ריוח ביניהם כמלוא קומת אדם: (ט) רבי שמעון בן גמליאל אומר: עתידה ירושלים שיתקבצו בתוכה כל האומות וכל הממלכות, שנאמר: (ירמיה ג) "ונקוו אליה כל הגוים לשם ה'", ולהלן הוא אומר (בראשית א) "יקוו המים". מה קווי האמור להלן ליכנס כל מימי בראשית למקום אחד, אף קווי האמור כאן לקבץ כל האומות והממלכות לתוכה, שנאמר "ונקוו אליה כל הגוים":

פרק ששה ושלשים

(א) אנשי סדום לא חיין ולא נידונין שנאמר: (שם יג) "ואנשי

סדום רעים וחטאים" וגו'. רעים זה עם זה. וחטאים בגלוי עריות. לה' זה חלול השם. מאד שהיו מתכוונין לעבירות. - דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: באין הן לדין, שנאמר: (תהלים א) "על כן לא יקומו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים" בעדת צדיקים אינן עומדין, אבל עומדין הן בעדת רשעים. ר' נחמיה אומר: אפילו בעדת רשעים אינן באים שנאמר: (שם קד) "יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם". קטנים בני רשעים לא חיין ולא נידונים שנאמר: (מלאכי ג) "כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' אשר לא יעזוב להם שורש וענף" דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: (אינם) באים ועליהם הוא אומר (דניאל ד) "קרי בחיל". וכן אמר "גודו אילנא וקציצו ענפיה אתרו ענפיה ובדרו אינביה" ואומר (שם) "ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו ובאסור די פרזל ונחש". נאמר כאן "שרשיו" ונאמר להלן "שרשיו", מה שרשיו האמור להלן בגופו של אילן, אף שורש האמור כאן בגופו של אדם הכתוב מדבר. אם כן מה אני מקיים (מלאכי ג) "אשר לא יעזוב להם שורש וענף"? שלא תמצא להם זכות שיסמכו עליה. ואחרים אומרים: באים הם. ועליהם הכתוב הוא אומר (ישעיה מד) - "זה יאמר להם אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה". זה יאמר לה' אני אלו צדיקים גמורים. וזה יקרא בשם יעקב אלו קטנים בני רשע. וזה יכתוב ידו לה' אלו רשעים שפירשו מדרכיהם וחזרו בהם ועשו תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו גרי אומות העולם: (ב) קרח ועדתו לא חיין ולא נידונים שנאמר: (במדבר טז) "ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל" דברי ר' אליעזר. רבי יהושע אומר: באין הן, ועליהם הוא אומר: (ש"א ב) "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל". נאמר כאן "שאול" (במדבר טז) "וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה", ונאמר להלן שאול. מה שאול שנאמר להלן מוריד ומעלה, אף שאול האמור כאן ירדו ועתידין לעלות. אמר לו רבי אליעזר: מה אני מקיים "ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל". אמר

לו: מתוך הקהל אבדו, מן העולם הבא לא אבדו: (ג) דור
המדבר לא חייך ולא נידונין שנאמר: (שם יד) "במדבר הזה יתמו ושם
ימותו". ואומר: (תהלים צה) "אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל
מנוחתי". דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר: באין הן, ועליהן
הוא אומר (שם ג): "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח": אמר
לו רבי אליעזר: מה אתה מקיים "אשר נשבעתי באפי"? אמר לו:
אלו מרגלים וכל רשעי הדור כולן. אמר לו רבי יהושע: ומה אתה מקיים
"אספו לי חסידי"? אמר לו: זה משה ואהרן וכל חסידי הדור
משבט לוי. משיבין על דבריו רשעים. נאמר בהם 'שם' וצדיקים לא נאמר
בהם 'שם'. והלא כבר (בראשית מט) "שמה קברו את אברהם ואת שרה
אשתו". ואומר (שם ג) "בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה
תקברני". ואומר (במדבר כ) "ותמת שם מרים ותקבר שם".
והלא כבר נאמר (שם לג) "ויעל אהרן הכהן" וגו' "וימת
שם". ואומר (דברים לד) "וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על
פי ה'". רבי יוסי הגלילי אומר: אינן באין שנאמר: (במדבר יב)
"במדבר הזה יתמו ושם ימותו". ואומר (דברים כב) "וערפו
שם את העגלה בנחל". מה 'שם' האמור להלן בעגלה ערופה שתמות ולא תזוז
ממקומה, אף 'שם' האמור כאן ימותו ולא יזוזו ממקומן. (ואחרים אומרים:
באים הן ועליהן הוא אומר (ירמיה ב) "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר
וגו' זכרתי לך חסד נעורייך" וגו'): (ד) עשרת השבטים
לא חייך ולא נידונין שנאמר: (דברים כט) "ויתשם ה' מעל אדמתם
וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה". רבי שמעון בר יהודה אומר: מה
היום הולך ואינו חוזר, אף הם אינם חוזרין. רבי עקיבא אומר: מה היום
מאפיל ומאיר, אף אפילה שלהן עתידה להאיר. (רבן גמליאל אומר: הרי הוא
אומר: (דברים יא) "למען ירבו ימיכם וימי בניכם" ואומר (שם כד)
"לא יומתו אבות על בנים". כל זמן שהאב מאריך ימים, הבן מאריך
ימים. אין האב מאריך ימים אין הבן מאריך ימים רבי יוסי הגלילי מסייע

לרבי אליעזר, ור"ג מסייע לרבי יהושע: (ה) שבעה אין להם חלק לעולם הבא ואלו הן: לבלר, וסופר, וטוב שברופאין, ודיין לעירו, וקוסם, חזן, וטבח: (ו) שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא שלושה מלכים ירבעם אחאב מנשה. ארבעה הדיוטות בלעם דואג ואחיתופל וגיחזי. רבי יהודה אומר: מנשה כבר שב שנאמר: (ד"ה ב ל"ג) "ויתפלל אליו ויעתר לו". אמר לו: אילו כתיב 'וישיבהו לירושלים' ושתק, היינו אומרים כדבריך. כשהוא אומר 'למלכותו' - למלכותו השיבו, ולא השיבו לחיי העולם הבא. רבי מאיר אומר: אבשלום אין לו חלק לעולם הבא. רבי שמעון בן אלעזר אומר: ירבעם אחאב מנשה בעשא ואחזיה, וכל מלכי ישראל שהרשיעו, אין להן חלק לעולם הבא. רבי יוחנן בן נורי אומר: אף ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. הוא היה אומר המנענע קולו בשיר השירים, והלוחש על המכה, והרוקק על המכה ואומר "כל המחלה" וגו' אין לו חלק לעולם הבא. וחכמים אומרים: כל תלמיד חכם ששנה ופירש אין לו חלק לעולם הבא, שנאמר: (במדבר טו) "כי דבר ה' בזה". ואומר (ירמיה ב) "מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי". רבי מאיר אומר: כל שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם, אין לו חלק לעולם הבא. ורבי עקיבא אומר: אף מי שאינו משמש לתלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא:

פרק שבעה ושלשים

(א) שבעה בריות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו למעלה מכולם ברא רקיע. למעלה מן הרקיע ברא כוכבים שמאירין לעולם. למעלה מכוכבים ברא אילנות, שאילנות עושין פירות וכוכבים אינם עושין פירות. ולמעלה מן האילנות ברא רוחות רעות, שרוחות רעות הולכות לכאן ולכאן, ואילנות אינם זזים ממקומן. למעלה מרוחות רעות ברא בהמה, שבהמה עושה ואוכלת ורוחות רעות לא עושות ולא אוכלות. ולמעלה מן הבהמה ברא אדם, שבאדם

יש בו דעה ובבהמה אין בה דעה. למעלה מן האדם ברא מלאכי השרת, שמלאכי השרת הולכין מסוף העולם ועד סופו ובני אדם אינן כן: (ב) ששה דברים נאמרו בבני אדם: שלשה כבהמה ושלשה כמלאכי השרת שלשה כבהמה: אוכלין ושותין כבהמה פרין ורבין כבהמה ומוציאין רעי כבהמה. שלשה כמלאכי השרת: יש בהן בינה כמלאכי השרת, ומהלכין בקומה זקופה כמלאכי השרת, ומספרין בלשון הקודש כמלאכי השרת: (ג) ששה דברים נאמרו בשדים: שלשה כבני אדם ושלשה כמלאכי השרת. שלושה כבני אדם אוכלין ושותין כבני אדם פרין ורבין כבני אדם ומתים כבני אדם. שלושה כמלאכי השרת יש להם כנפיים כמלאכי השרת ויודעים מה עתיד להיות כמלאכי השרת ומהלכין מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת. ויש אומרים: אף הופכין פניהן לכל דמות שירצו ורואין ואינם נראין: (ד) שמונה פרושין הם פרוש שכמי. פרוש נכפאי. פרוש מקצואי. פרוש מכובאי. פרוש מלאכה היתה לו. פרוש מחופתו עשאני. ופרוש מן היצרא. ופרוש מן היראה: (ה) שבעה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה יין, מלאכה, שינה, ועושר, ודרך ארץ, ומים חמין, והקזת דם: (ו) בשבעה דברים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלו הן: בדיעה, בבינה, ובגבורה, בחסד, וברחמים, בדין, ובגערה. (ז) וכענין שברא הקב"ה את עולמו, כך ברא שבעה: אבות שלושה ואמהות ארבעה: (ח) שבע מדות שמשמשות לפני כסא הכבוד אלו הן: חכמה, צדק ומשפט, חסד ורחמים, אמת ושלוש. שנאמר: (הושע ב) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'. רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר "וידעת את ה'"? אלא מלמד שכל אדם שיש בו כל מדות הללו יודע דעתו של מקום: (ט) שבעה מדורות הן אלו הן: מדור עליון, ומדור תחתון, ואויר העולם, וארבעה עליונים. רבי מאיר אומר: שבע רקיעין הן אלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זבול,

מעון, מכון, ערבות. כנגדן קרא לארץ שבעה שמות אלו
הן: ארץ, אדמה, ארקא, חרבה, יבשה, תבל, חלד.
למה נקרא שמה תבל? על שם שהיא מתובלת בכל. דבר אחר: שדרכה
להכניס ואינה דרכה להוציא. שבע מעלות בין צדיק לצדיק אשתו
נאה משל חברו, בניו נאים משל חברו, שנים אוכלין בקערה אחת זה
טועם לפי מעשיו וזה טועם לפי מעשיו, שנים צובעים ביורה אחת לזה עולה
נאה ולזה עולה כיעור, בחכמתו, ובדעתו, ובקומתו. שנאמר:
(משלי יב) "יתר מרעהו צדיק" וגו': (י) שבעה
מדות דרש הלל הזקן לפני בני בתירה אלו הן: קל וחומר, וגזרה
שוה, בנין אב (מכתוב אחד, ובנין אב משני כתובים), מכלל
ופרט, ומפרט וכלל, כיוצא בו במקום אחר: דבר הלמד מענינו. אלו
שבע מדות שדרש הלל הזקן לפני בני בתירה): (יא) שבעה
דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה
ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל
כענין ומשיב כהלכה, אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, על מה
שלא שמע אומר לא שמעתי, ואינו מתבייש ומודה על האמת. וכנגדו
נאמרו בגולם בחילופין: (יב) חכם אינו מדבר לפני מי שגדול
ממנו בחכמה ובמנין, זה משה, שנאמר: (שמות ד) "וידבר אהרן את כל
הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעשה אותו לעיני העם". וכי מי ראוי
לדבר, משה או אהרן? הוי אומר משה, שמשה שמע מפי הגבורה ואהרן שמע מפי
משה. אלא כך אמר משה: אפשר שאדבר במקום שאחי גדול ממני עומד שם? לפיכך
אמר לו לאהרן דבר, שנאמר: (שמות ד) "וידבר אהרן את כל הדברים אשר
דבר ה' אל משה". ואינו נכנס לתוך דברי חברו, זה אהרן,
שנאמר: (ויקרא י) "וידבר אהרן וגו' הן היום הקריבו את חטאתם ואת
עולתם" וגו' אלא ששתק עד שסיים משה את דברו, ולא אמר לו קצר דבריך.
ואחר כך אמר אל משה הן היום הקריבו וגו' ואוננים אנחנו. ויש אומרים:
משכו אהרן מתוך הצבור לחוץ ואמר לו: משה אחי, ומה מעשר הקל אסור לאונן

לאכול ממנו, חטאת חמור לא כל שכן שתהא אסורה לאונן. מיד הודה לו, שנאמר:

(שם) "וישמע משה וייטב בעיניו" ובעיני הגבורה. כיוצא בו

"ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר בני אהרן". מכאן אמרו כשאדם

עושה משתה לתלמידיו אינו נותן פניו אלא בגדול. וכשהוא קוצף אינו קוצף

אלא על הקטן, שנאמר "ויקצוף על אלעזר ועל איתמר". מלמד שאף

אהרן היה בקצפון. אהרן היה גדול ממשה וגדול מאהרן הקדוש ברוך הוא.

ולמה לא דבר עם אהרן? על שלא היו לו בנים עומדים בפרץ. שאילו היה לו

בנים עומדים בפרץ אלעזר ואיתמר, לא גרם חטא לנדב ואביהוא). כיוצא בו

באברהם אבינו, כשהיה מתפלל על אנשי סדום, אמר לו הקדוש ברוך הוא: "אם

אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם". גלוי וידוע

לפני מי שאמר והיה העולם, שאילו היו מצויין בסדום שלושה או חמישה

צדיקים, לא גרם בה עון. אלא המתין הקדוש ברוך הוא את אברהם עד שסיים

דבריו, ואחר כך השיבו, שנאמר: (בראשית יח) "וילך ה' כאשר כלה לדבר

אל אברהם". כביכול אמר לו הרי אני נפטר, שנאמר: (שם) "ואברהם

שב למקומו": (יג) ואינו נבהל להשיב, זה אליהו בן ברכאל

הבוזי, שנאמר: (איוב לב) "אמרתי ימים ידברו", מלמד שהיו

יושבין ושותקין לפני איוב. עמד - היו עומדין, ישב - היו יושבין. אכל -

היו אוכלין, שתה - היו שותין. עד שנטל מהם רשות. שנאמר: (שם ג) "אחרי

כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו ואמר יאבד יום אולד בו והלילה אמר

הורה גבר". יאבד יום שבא אבי אצל אמי ואמרה לו אני הרה. ומניין

שלא ענו בערבובייה? שנאמר: ויען איוב ויאמר. ויען אליפז התימני

ויאמר. ויען בלדד השוחי ויאמר. ויען צופר הנעמתי ויאמר. ויען

אליהו בן ברכאל הבוזי ויאמר. סדרן הכתוב אחד אחד להודיע לכל באי

עולם שאין חכם מדבר לפני מי שגדול הימנו בחכמה, ואינו נכנס לתוך דברי

חברו, ואינו נבהל להשיב. שואל כענין - זה יהודה, שנאמר: (בראשית

מג) "אנכי אערבנו". שואל שלא כענין זה ראובן, -

שנאמר: (שם מב) "ויאמר ראובן אל אביו את שני בני תמית".

ואומר על ראשון ראשון - זה יעקב, ויש אומרים: זו שרה. ועל
אחרון אחרון - אלו אנשי חרן. ומודה על האמת - זה משה, שנאמר:
(דברים ה) "ויאמר ה' אלי וגו' הטיבו (את) כל אשר דברו". וכן
הקדוש ברוך הוא הודה על האמת שנאמר: (במדבר כז) "כן בנות צלפחד
דוברות":

פרק שמונה ושלשים

(א) שבעה מיני פורעניות באות לעולם על שבעה גופי עבירות. מקצתן
מעשרין ומקצתן אינן מעשרין, רעב של בצורת באה. מקצתן תורמים ומקצתן
אינן תורמים, רעב של מהומה באה מקצתן מפרישין חלה ומקצתן אינן
מפרישין חלה, רעב של כליה בא. גמרו שלא לעשר, עצרו השמים להוריד טל
ומטר, ובני אדם יגיעים ואין מסתפקין. רבי יאשיה אמר: בעון חלה אין
הברכה נכנסת בפירות, ובני אדם יגיעים ואינן מסתפקין. בעון תרומות
ומעשרות, נעצרו השמים להוריד טל ומטר, והעם נמסרות למלכות: (ב)
דבר בא לעולם, בעון לקט שכחה ופאה ומעשר עני. מעשה באישה
אחת שהיתה יושבת בשכונה של בעל השדה ויצאו שני בניה ללקט ולא הניחו בעל
השדה. אמן היתה אומרת, מתי יבואו בני מן השדה שמא אמצא בידם כלום
לאכול, והם היו אומרים, מתי נלך אל אמנו שמא נמצא בידה כלום לאכול.
היא לא מצאה בידם כלום, והם לא מצאו בידה כלום לאכול. והניחו
ראשיהם בין ברכי אמם, ומתו שלשתן ביום אחד. אמר להן הקדוש ברוך הוא:
אין אתם גובין מהן אלא נפשות. חייכם אף אני אגבה מכם נפשותיכם. וכן
הוא אומר (משלי כב) "אל תגזול דל כי דל הוא, ואל תדכא עני בשער, כי
ה' יריב ריבם וקבע את קובעייהם נפש": (ג) חרב בא
לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין ומפני המורין בתורה שלא
כהלכה וכשתפשו את רבי שמעון בן גמליאל ואת רבי ישמעאל ליהרג,
היה רבי שמעון בן גמליאל יושב ותוהה בדעתו ואומר: אוי לנו שאנו נהרגין
כמחללי שבתות וכעובדי כוכבים וכמגלי עריות וכשופכי דמים. אמר לו רבי

ישמעאל בן אלישע: רצונך שאומר לפניך דבר אחד? אמר לו: אמור. אמר לו: שמא כשהיית מיסב בסעודה באו עניים ועמדו על פתחך, ולא הנחתם שיכנסו ויאכלו? אמר לו: השמים אם עשיתי כן. אלא שומרים היו לי יושבין על הפתח, כשהיו עניים באים היו מכניסין אותן אצלי, ואוכלין ושותין אצלי, ומברכין לשם שמים. אמר לו: שמא כשהיית יושב ודורש בהר הבית, והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניך, זחה דעתך עליך. אמר לו: ישמעאל אחי, מוכן אדם שיקבל את פגעו. והיו מתחננין לאספקלטור: זה אמר אני כהן בן כהן גדול, הרגני תחלה ואל אראה במיתת חבירי. וזה אמר לו אני נשיא בן נשיא, הרגני תחלה ואל אראה במיתת חבירי. אמר להם: הפילו גורלות. והפילו, ונפל הפור על רבי שמעון בן גמליאל. מיד נטל החרב וחתך את ראשו. נטלו רבי ישמעאל בן אלישע והניחו בחיקו, והיה בוכה וצועק: פה קדוש, פה נאמן, פה קדוש, פה נאמן, פה שמוציא סנדלפונין טובות ואבנים טובות ומרגליות, מי הטמינך בעפר, ומי מילא לשונך עפר ואפר. עליך הכתוב אומר (זכריה יג) "חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי". לא הספיק לגמור הדבר עד שנטלו החרב וחתכו את ראשו. ועליהם אמר הכתוב (שמות כב) "וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים". ממשמע שנאמר "והרגתי אתכם בחרב", איני יודע שהנשים נעשו אלמנות ובנים יתומים? - אלא אלמנות ולא אלמנות, כגון שלא ימצאו להן עדים להתירם להנשא, כגון ביתר שלא נמלט ממנה נשמה להתיר אשת איש. וממשמע שנאמר "והיו נשיכם אלמנות", איני יודע שהבנים יתומים? - אלא יתומים ושאינן יתומים, שהיו נכסיהם עומדים בחזקת אבותם, ולא היו מניחין אותן לירש ולישא וליתן בהן: (ד) גלות בא לעולם על עבודת כוכבים, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל שמיטת הארץ. על עבודת כוכבים שנאמר: (ויקרא כו) "והשמדתי את במותיכם". אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ואתם רוצין בעבודת כוכבים, אף אני מגלה אתכם למקום שיש שם עבודת כוכבים. לכך נאמר "והשמדתי את במותיכם". על שמיטת הארץ מנין?

שנאמר: (שם) "אז תרצה הארץ את שבתותיה". אמר להן הקדוש ברוך הוא, הואיל ואין אתם משמיטין אותה, היא תשמט אתכם. ומספר ירחים שאי אתם משמיטין אותה, היא תשמט מאיליה. לכך נאמר "אז תרצה הארץ... כל ימי השמה". על גילוי עריות כיצד? אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי: כל זמן שישראל פרוצים בעריות, שכינה מסתלקת מביניהם, שנאמר: (דברים כג) "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך":

פרק תשעה ושלשים

(א) חמשה אין להם סליחה המרבה לשוב, ומרבה לחטוא, והחוטא בדור זכאי, וחוטא על מנת לשוב, וכל שיש בידו חלול השם. בעונו אין ספק לאדם לידע מה דמות למעלה, ואלמלא כן היו מוסרין לו מפתחות ויודע במה נבראו שמים וארץ. הוא היה אומר: הכל צפוי, והכל גלוי, והכל לפי דעתו של אדם. הוא היה אומר: הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים, והחנות פתוחה, והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והדיין יושב, והגבאין מחזירין ונפרעין מן האדם תמיד בכל יום, בין מדעתו ובין שלא מדעתו. תשובת רשעים מעכבת, וגזר דינם מחותם. ושלות רשעים סופה רעה. והרשות קוברת את בעליה. תשובה תולה ויום הכפורים מכפר. תשובה מכפרת עד יום המיתה. ויום המיתה בתשובה. משלמין לרשעים ומקיפין לצדיקים. משלמין לרשעים בעולם הזה, בבני אדם שעשו את התורה בעין רעה, ולא נמצא בהם דבר טוב מעולם. ומקיפין לצדיקים, בבני אדם שעשו את התורה בעין יפה, ולא נמצא בהם דבר רע, נותנין לאלו ואלו קמעה, והשאר מונה להם מרובה. הוא היה אומר: הכל יוצא והולך ערום, והלואי שתהא יציאה כביאה. רבי מאיר אומר: חביב אדם שנברא בצלם אלוהים, שנאמר: (בראשית ט) "כי בצלם אלוהים עשה את האדם". חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, שנאמר: (דברים יד) "בנים אתם לה' אלהיכם". חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר: (משלי ד) "כי לקח טוב

נתתי לכם תורתִי אל תעזבוֹ" (רבי אליעזר בר צדוק אומר):
למה הצדיקים דומים בעולם הזה? לאילן שעומד במקום טהרה, וסוכה יוצא
ממנו למקום טמא. מה הם אומרים? קוצו סוכה זו מן האילן, ויהיה כולו
טהור כדרכו. למה רשעים דומים בעולם הזה? לאילן שעומד במקום טמא,
וסוכה יוצא ממנו למקום טהור. מה הן אומרים? קוצו סוכה זו מן האילן,
ויהא האילן כולו כדרכו טמא: (ב) ששה שמות נקרא האריה
אריה, כפיר, לביא, ליש, שחל, שחץ: (ג)
ששה שמות נקרא נחש נחש, שרף, תנין, צפעוני,
אפעה, עכשוב: (ד) ששה שמות נקרא: שלמה,
ידידיה, קהלת, בן יקה, אגור, למואל:

פרק ארבעים

(א) ארבעה

דברים אדם העושה אותן אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם
הבא. אלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם
לחברו ותלמוד תורה כנגד כולם. ארבעה דברים אדם העושה אותן
נפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא. עבודת כוכבים, וגילוי עריות,
ושפיכות דמים, ולשון הרע יותר מכולם: (ב) זכות יש
לה קרן ויש לה פירות, שנאמר: (ישעיה ג) "אמרו צדיק כי טוב כי פרי
מעלליהם יאכלו". עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, שנאמר: (שם)
"אוי לרשע רע" וגו'. ויש אומרים: יש להם לעבירות פירות,
שנאמר: (משלי א) "ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו": (ג)
כל המזכה את הרבים, אין מגלגלין עבירה על ידו, שלא יהא תלמידיו
נוחלין העולם הבא והוא יורד לשאול. שנאמר: (תהלים טז) "כי לא תעזוב
נפשי לשאול". וכל המחטיא את הרבים, אין מספיקין בידו לעשות
תשובה, כדי שלא יהיו תלמידיו יורדים לשאול והוא נוחל העולם הבא, שנאמר:
(משלי כח) "אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס": (ד)

האומר אחטא ואשוב - אין מספיקין בידו לעשות תשובה. אחטא ויום הכפורים מכפר - אין יום הכפורים מכפר. אחטא ויום המיתה ממרק - אין יום המיתה ממרק: (ה) רבי אלעזר ברבי יוסי אומר: החוטא ושב והולך לתומו, אינו זז ממקומו עד שמוחלין לו. והאומר אחטא ואשוב, מוחלין לו עד שלשה פעמים ולא יותר: (ו) ארבע מדות באדם האומר שלי שלך ושלי שלי - זו מידה בינונית. ויש אומרים: זו מידת סדום שלי שלך ושלי שלי - עם הארץ שלי שלך ושלי שלי - חסיד שלך שלי ושלי שלי - רשע. ארבע מדות בתלמידים הרוצה שילמוד וילמדו אחרים - עין טובה. ילמוד ולא ילמדו אחרים - עין רעה. ילמדו אחרים והוא לא ילמוד - זו מידה בינונית. ויש אומרים: זו מדת סדום. לא ילמוד ולא ילמדו אחרים - הרי זה רשע גמור. ארבע מדות בהולכי לבהמ"ד מתקרב ויושב - יש לו חלק. מתקרב ואינו יושב - אין לו חלק. מתרחק ויושב - יש לו חלק מתרחק ואינו יושב - אין לו חלק: (ז) שואל ומשיב - יש לו חלק. יושב ושותק - אין לו חלק. מתקרב ויושב בשביל שישמע וילמוד - יש לו חלק. מתקרב ויושב מפני שיאמרו - איש פלוני מתקרב ויושב לפני חכם אין לו חלק. מתרחק ויושב בשביל שינהוג כבוד - במי שהוא גדול יש לו חלק. מתרחק ויושב בשביל שיאמרו - איש פלוני אין צריך לחכם זה אין לו חלק. יושב ושואל בשביל שיאמרו איש פלוני יושב ושואל ומשמע לפני חכמים - אין לו חלק יושב ושואל בשביל שישמע וילמוד - יש לו חלק. יושב ושותק בשביל שישמע וילמוד - יש לו חלק. יושב ושותק בשביל שיאמרו איש פלוני יושב ושותק לפני חכמים - אין לו חלק: (ח) ארבע מדות ביושבים לפני חכמים יש דומה לספוג, יש דומה לנפה, יש דומה למשפך, יש דומה למשמרת. דומה לספוג כיצד? זה תלמיד חכם שיושב לפני חכמים, ולמד מקרא ומשנה ומדרש הלכות ואגדות, כשם שספוג סופג את הכל כך הוא סופג את הכל. לנפה כיצד? תלמיד חכם פיקח שיושב לפני תלמידי חכמים, ושומע מקרא ומשנה ומדרש הלכות ואגדות, כשם שנפה מוציאה את הקמח וקולטת את

הסולת, כך הוא מוציא את הרע וקולט את היפה. למשפך כיצד? זה תלמיד טיפש שיושב לפני תלמיד חכם, שמע מקרא ומשנה הלכות ואגדות, כשם שהמשפך מטיל מכאן ויוצא מכאן, כך הוא כל דבר ודבר שמטילין באזניו נכנסים מכאן ויוצאין מכאן. ראשון ראשון נשמת והולך לו. למשמרת כיצד? זה תלמיד רשע, שיושב לפני חכם ושמע מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות. כשם שהמשמרת מוציאה היין וקולטת השמרים, כך הוא מוציא את היפה וקולט את הרע. ר' אליעזר בן יעקב קורא אותו קרן נקוב קטועה. קטועה כיצד? זה תינוק שנותנין לו מרגלית וחוזרין ונותנין לו פת, זורק את המרגלית ונוטל את הפת. חוזרין ונותנין לו כלי חרס, זורק את הפת ונוטל את החרס. לא נמצא בידו כי אם כלי חרס בלבד: (ט) לעניין תלמידים דרש רבן גמליאל הזקן ארבעה דברים דג טמא דג טהור דג מן הירדן דג מן הים הגדול. דג טמא כיצד? בן עניים שלמד מקרא ומשנה הלכות ואגדות ואין בו דעה. דג טהור כיצד? זה בן עשירים שלמד מקרא ומשנה הלכות ואגדות ויש בו דעה. דג מן הירדן כיצד? זה תלמיד חכם שלמד מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות ואין בו דעת להשיב. דג מן הים הגדול כיצד? זה תלמיד חכם שלמד מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות ויש בו דעת להשיב: (י) ארבעה מדות הם יש רואה ונראה נראה ואינו רואה רואה ואינו נראה אינו רואה ואינו נראה. רואה ונראה - כגון הזאב והארי והנמר והדוב הברדלס והנחש והליסטין והגייסות אלו רואין ונראין. נראה ואינו רואה - כגון הסייף והקשת והרומח והסכין ומקל רע. וקינוקנות נראין ואינן רואין. רואה ואינו נראה - זו מכת ריח רע. אינו נראה ולא רואה - זה מכת חולי מעיים: (יא) ארבעה חכמים הם הרואה רבי יוחנן בן נורי בחלום - יצפה ליראת חטא. רבי אלעזר בן עזריה - יצפה לגדולה ולעשירות. ר' ישמעאל - יצפה לחכמה. רבי עקיבא - ידאג מן הפורענות: (יב) שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום - יצפה לחסידות. בן זומא - יצפה לחכמה. אלישע בן אבויה - ידאג מן הפורענות: (יג)

שלשה נביאים הם הרואה ספר מלכים בחלום - יצפה לגדולה
ולעשירות. ישעיה - יצפה לנחמה. ירמיה - ידאג מן הפורענות:
(יד) שלוש כתובים הם הרואה ספר תהלים בחלום יצפה
לענוה. משלי יצפה לחכמה. איוב ידאג מן הפורענות: (ח)
מיתה לרשעים נאה להם ונאה לעולם. לצדיקים רע להם ורע לעולם.
שקט לרשעים רע להם ורע לעולם. לצדיקים טוב להם וטוב לעולם. אל
יעמוד אדם ערום כנגד בית קדשי הקדשים: (ט) הנכנס לבית הכסא
לא יחזיר פניו לא למזרח ולא למערב אלא לצדדין. לא יפרע עצמו מעומד
אלא מיושב. ולא יקנח אדם עצמו בימין אלא בשמאל. ומפני מה אמרו
לא יקנח אדם עצמו בימין אלא בשמאל? רבי אליעזר אומר מפני שמראין בה
דברי תורה. ר' יהושע אומר מפני שאוכל ושותה בה: (י) כל
אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר, בטלה אהבה. ושאינה תלויה בדבר, אינה
בטלה לעולם. איזו היא אהבה התלויה בדבר? זו אהבת אמנון ותמר.
ושאינה תלויה בדבר? זו אהבת דוד ויהונתן. כל מחלוקת שהיא
לשם שמים, סופה להתקים. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקים. איזו
היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים,
זו קרח ועדתו. כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה
לשם שמים, אין סופה להתקיים. כל כנסיה שהיא לשם שמים, כגון כנסת
ישראל לפני הר סיני. ושלא לשם שמים, כגון כנסיה של דור הפלגה:

פרק אחד וארבעים

(א)

רבי שמעון אומר: שלושה כתרים הם: אלו הן: כתר תורה
וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן. כתר
כהונה כיצד? אפילו נותן (לו) כל כסף וזהב שבעולם, אין נותנין לו כתר
כהונה, שנאמר: (במדבר כה) "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת
עולם". כתר מלכות אפילו נותן כל כסף וזהב שבעולם, אין

נותנין לו כתר מלכות, שנאמר: (יחזקאל לז) "ודוד עבדי נשיא להם לעולם". אבל כתר תורה אינו כן. עמלה של תורה, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, שנאמר: (ישעיה נה) "הוי כל צמא לכו למים". הוי עמל בדברי תורה, ואל תתעסק בדברי בטילה. מעשה ברבי שמעון בן יוחאי שהיה מבקר את החולים ומצא אדם אחד שתפוח ומוטל בחולי מעיים, ואומר גידופין לפני הקדוש ברוך הוא. אמר לו: ריקה היה לך שתבקש רחמים על עצמך ואתה אומר גידופין. אמר לו: הקדוש ברוך הוא יסלקנו ממני ויניחנו עליך. אמר: יפה עשה לי הקדוש ברוך הוא שהנחתי דברי תורה והייתי מתעסק בדברים בטלים. מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר מבית רבו, והיה רוכב על החמור, ומטייל על שפת הים. ראה אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו: ריקה כמה מכוער אתה? שמא כל בני עירך מכוערים כמותך. אמר לו: מה אעשה לך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע רבי שמעון שחטא ירד מן החמור והיה משתטח לפניו אמר לו נעניתי לך מחול לי. אמר לו: איני מוחל לך עד שתאמר לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. רץ אחריו שלושה מילין. יצאו אנשי העיר לקראתו. אמרו לו: שלום עליך רבי. אמר להם: למי אתם קוראים רבי? אמרו: למי שמטייל אחרך. אמר להם: אם רבי זה אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו: חס ושלום מה עשה לך? אמר להם: כך וכך עשה לי. אמרו לו: אף על פי כן מחול לו. אמר להם: הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. אותו היום נכנס רבי שמעון לבית המדרש הגדול שלו ודרש: לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהא קשה כארז. מה קנה זה כל הרוחות באות ונושבות בו, הולך ובא עמהם. דממו הרוחות חוזר הקנה עומד במקומו. לפיכך זכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב ספר תורה. אבל ארז אינו עומד במקומו, אלא כיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו. ומה סופו של ארז? באים עליו סתתין ומסתתין אותו ומסבבין ממנו בתים, והשאר משליכין אותו לאור. מכאן אמרו יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז: (ב) ושלשה

דברים נאמרו בבני אדם: הנותן צדקה תבא עליו ברכה. והמלוה טוב ממנו. הנותן מחצה ממותר זהו למעלה מכולן: (ג) שלוש מדות בתלמיד חכם שואל ומשיב חכם. שואל ואינו משיב למטה הימנו. אינו שואל ואינו משיב זהו למטה מכולם: (ד) שלוש זיעות הן יפות לגוף זיעת חולי זיעת מרחץ זיעת מלאכה. זיעת חולי מרפא. זיעת מרחץ אין לך כיוצא בו: (ו) שלשה דברים בכלי חרס בולע ואינו פולט ואינו מבאיש כל מה שבתוכו. שלשה דברים בכלי זכוכית אינו בולע ואינו פולט ומראה כל מה שבתוכו במקום חם ובמקום צונן צונן: (ז) ארבעה דברים קשין לתשמיש המטה הבא מן הדרך והעומד מלפני הספר והעומד מלפני החולי והיוצא מבית האסורין: (ח) כל המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר: אינו הולך לבית הקברות ואינו מגדל בהמה דקה אינו נותן תרומה לכהן עם הארץ אינו עושה טהרות אצל עם הארץ ואוכל חולין בטהרה: (ט) כסף מצרים חזר למקומה, שנאמר: (שמות יב) "וינצלו את מצרים" ואומר (בראשית מז) "וילקט יוסף את כל הכסף". ואומר (מלכים א יד) "ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים וגו' ויקח את אוצרות בית ה'" וגו'. כתב שמים חזרה למקומה שנאמר: (משלי כג) "התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף בשמים": (י) רבי יהודה בן תימא אומר: הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים: (יא) הוא היה אומר: אהוב (מן) השמים הדרוש של כל המצות. ואם עשית לחברך רע קימעא יהא בעיניך הרבה. ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט. ואם עשה לך חברך טובה קימעא יהא בעיניך הרבה, אם עשה לך רעה רבה יהא בעיניך קימעא. ספוג וקנקנה זפותה אלו תלמיד חכם. משפך ושפופרת אלו הרשעים. הוי כנוד שאין בו פתח להכניס את הרוח. הוי למוד לקבל את הצער. והוי מוחל על עלבונך: (יב) דברים

העשויין וגנוזין אלו הן: אהל מועד וכלים שבו וארון ושברי לוחות
וצנצנת המן והמטה צלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן
שקדיה ופרחיה ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח אבל מכתשת של בית
אבטינס שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין ברומי: (יג) מעשה
בר' טרפון שישב ושנה לתלמידים, ועברה כלה לפניו, ציווה עליה והכניסה
בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו: רחצוה וסכוה וקשטוה ורקדו לפניה עד שתלך
לבית בעלה: (יד) אלו שאין להם חלק לעולם הבא: חמשה
מלכים וששה הדיוטות: קין וקרח ובלעם ואחיתופל ודואג וגיחזי: (טו)
רבי יוסי אומר: צדיקים גמורים אין מצטרפין אותם, רשעים גמורים אין
מצטרפין אותם, את מי הן מצטרפין בינונים. אנה ה' מלטה נפשי מדינה של
גיהנם, שמא אם יורדין לתוכה ומסתפסכין ועולין ממנו ומסתפסכין, שנאמר:
(זכריה יג) "והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים
כבחון את הזהב". בית הלל אומרים: אין רואין אותה כל עיקר,
שנאמר: (תהלים סג) "כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך". ואומר
(נחמיה יג) "וחוסה עלי (הם) כרוב חסדיך" (כדי שינצלו מדינה של
גיהנם): (טז) כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא
לכבודו, שנאמר: (ישעיה מג) "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו
אף עשיתיו". ואומר (שמות טו) "ה' ימלוך לעולם ועד":
(יז) אמר רבי חנניא בן עקשיא: רצה הקדוש ברוך הוא לזכות
את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר: (ישעיה מב) "ה'
חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר":